

ACTA NUMISMÀTICA 39

2009

ACTA NUMISMÀTICA 39

DIRECTOR: *M. CRUSAFONT i SABATER*

REDACTORS: *Leandre VILLARONGA*

Pere Pau RIPOLLÈS

X. Sanahuja ANGUERA

X. JORBA i SERRA

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA, 2009

*ACTA NUMISMÀTICA fou fundada l'any 1971 sota els auspicis
de la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic
de Barcelona*

COPYRIGHT: És propietat dels autors que han col·laborat a l'edició de l'obra. Tots els drets reservats. Aquesta publicació no pot ésser reproduïda ni en tot ni en part, ni registrada o tramesa per un sistema de recuperació d'informació en cap forma ni per cap mitjà, sigui mecànic, fotoquímic, electrònic, magnètic, electroòptic, per fotocòpia o qualsevol altra sense el permís previ per escrit de l'editor i dels autors.

DIPÒSIT LEGAL: B. 24127-1996

ISSN: 0211-8386

Compost per Signes, disseny i comunicació, s. l.

IMPRIMEIX: Limpergraf, SL

EDITA: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans)

Apartat de Correus 5596, 08080 Barcelona.

REDACCIÓ: Acta Numismàtica. Escola Pia, 85, 08201 Sabadell (Barcelona).

Tel. 937 252 036

Sumari

Introducció: <i>El patrimoni històric equivocat</i> , per Xavier Sanahuja Anguera	5
Antoni Turró i Martínez , en el record, per M. Crusafont i Sabater.	11
Memòria de les activitats de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics durant l'any 2008 , per X. S.	17
Món antic	
VILLARONGA, L., <i>La seca d'Olkairun</i>	23
GARCÍA GARRIDO, M.; MONTAÑÉS, Joan, <i>Tesorillo de monedas galas de Castelló de Farfanya (Lleida)</i>	27
AGUILERA HERNÁNDEZ, Alberto, <i>Las acuñaciones ibéricas de la colección numismática del «CCEIP Campo de Borja» (Borja, Zaragoza)</i>	37
GARCÍA GARRIDO, M. <i>Tesorillo de Siurana d'Empordà</i>	47
Medieval	
FRANCÈS VAÑÓ, David, <i>Unes fraccions de dirhem inèdites de Muhammad Sa'd, el rei Llop (542-567 H)</i>	55
SENDRA, Joan Antoni, <i>Una nova troballa de moneda comtal urgellesa i reial aragonesa. Diners d'Ermengol VIII i Sanç Ramírez</i> ...	63
NOGUERA I MARTORELL, Joan, <i>Varietats inèdites dels diners de Barcelona d'Alfons I (1162-1196)</i>	71
VALL-LLOSERA I TARRÉS, Jordi, <i>Simó de Montfort. Diner inèdit de Besiers</i>	77
BÉNÉZET, J., <i>Trésors roussillonnais de la fin de XIIe-début du XIIIe siècle</i> ..	83

SANAHUJA, Xavier, <i>La moneda de doblenc d'Aragó de Jaume I (1215-1218)</i>	93
--	----

Medieval-modern

LLOBET I PORTELLA, J. M., <i>Moneda falsa a la vegueria de Cervera (1479-1634)</i>	99
NOGUERA I MARTORELL, J., <i>Noves aportacions al Catàleg dels croats de Barcelona (XVI)</i>	121
X.S.A., <i>Aportació de monedes catalanes inèdites al fòrum Numiscat (2)</i> ..	125

Modern i contemporani

CRUSAFONT I SABATER, M., <i>La plata i el billó mallorquí dels tres primers reis de nom Felip</i>	137
SENDRA, Joan Antoni, <i>De nou, una altra falsificació de moneda valenciana</i>	163
JORBA I SERRA, Xavier, <i>L'encuny i el fons de pellofes de Vilafranca del Penedès i dos encunyats inèdits</i>	167
BOADA, Jaume; ORELL, Jeroni J., <i>La descoberta de Sóller: enigmes i aclariments</i>	173

Medallística

CRUSAFONT I SABATER, M., <i>Eusebi Arnau: medalla inèdita i algunes precisions</i>	187
CRUSAFONT I SABATER, M., <i>Novetats i precisions sobre les medalles commemoratives dels Països Catalans (I)</i>	195

Troballes monetàries XXV

AN-75, <i>Troballa d'Anserall</i> , per M. Crusafont i Antoni Janot	235
AN-76, <i>Troballa de Puigverd d'Agramunt</i> , per M. Crusafont	237
AN-77, <i>Troballa de Ventalló</i> , per M. Crusafont	238

Recensions bibliogràfiques	241
---	-----

Publicacions de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics	253
---	-----

Introducció: El patrimoni històric equivocat

XAVIER SANAHUJA ANGUERA

L'any que ve, l'*Acta Numismàtica* farà quaranta anys. Tindrem temps per a celebrar-ho i per a constatar que les ganes amb les que es va iniciar aquest projecte no han minvat i no s'han esmorteït per cap crisi pròpia de l'edat. Si ens aturem per mirar enrere i contemplar el camí recorregut, veurem un paisatge desigual però pinzellat d'unes mateixes tonalitats. Una de les característiques de la nostra Societat i de l'*Acta Numismàtica* és que mai no hem convertit les monedes en objectes de culte. Al contrari, el seu estudi ens ha recomanat sempre fer-les descendre dels cercles inabastables per a fer-les comprensibles i útils per a la recerca històrica. Hem tractat, i tractarem, les monedes com a documents històrics, i no com a tresors màgics. No ens ha importat el seu valor material, sinó la riquesa del seu testimoni. És per això que quan hem pogut engegar un projecte propi, hem optat per un banc de dades i no pas per una col·lecció numismàtica, com han fet altres institucions.

Al nostre país, aquesta és una actitud contracorrent, gens entesa, fins i tot per part de les entitats culturals que ens són més properes. Allà on mirem, les monedes antigues formen part de museus, sovint al costat d'obres d'art. On si no haurien d'anar a raure les monedes? Doncs amb la resta dels tresors. És un pensament molt antic, mil·lenari, que no sembla haver evolucionat al llarg del temps. Però la major part de les monedes no és cap tresor. De moment, no podem esperar res diferent. Tant des de la cultura oficial com des de la cultura popular, preval el fet de considerar les monedes com a objectes d'un valor incalculable. És aquesta mateixa expressió literal la que sentim o llegim cada cop que una moneda antiga surt esmentada per la premsa, malauradament massa sovint en contextos gens relacionats amb la investigació històrica. *Les demoiselles d'Avignon* de Picasso pot ser una obra d'un valor incalculable. Però ho pot ser també un antoninià de l'emperador Gal·liè fabricat en quantitats milionàries, ben estudiat i conegut des de fa dè-

caades pels numismàtics? El seu valor no és incalculable, al contrari, és del tot tangible: el seu valor és el del mercat del col·leccionisme numismàtic. I si aquest mercat no existís, aleshores el seu valor seria zero.

I aquí ens on trobem la primera paradoxa d'allò que desencertadament anomenem *patrimoni històric*. Llegim a la premsa i escoltem a la ràdio i a la televisió que les monedes han d'estar als museus, perquè el seu valor és incalculable. Basen la importància de les monedes en el seu valor material, i no pas en el seu valor documental. Però al mateix temps intenten excloure-les del mercat i, per tant, privar-les del valor que cobejen. I què hi faran unes monedes sense valor al museu? Qui les anirà a veure? A qui podran ser d'utilitat?

No em malinterpreteu. No vull dir que cap moneda no hagi de ser exhibida en els museus. Al contrari, les monedes d'interès local han de formar part de les col·leccions dels museus locals. També hi ha d'haver monedes als museus temàtics: als museus d'art, als museus d'història i, sobretot, als museus d'història de la moneda. Però la seva inclusió ha de ser útil i raonada. No pas perquè sí i prou.

I un cop satisfeta aquesta necessitat, la resta de les monedes no mereix formar part de cap museu. Podrien formar part d'un arxiu numismàtic, en tant que documents històrics que cal interpretar per a millorar el coneixement del passat, com ho són els pergamins i els lligalls de paper que es conserven als arxius històrics. Però, tot i així, la diferència entre manuscrits i monedes és prou categòrica. Si els primers acostumen a ser peces úniques, les segones solen ser peces fabricades en sèrie, sovint en quantitats elevades. Un cop ben inventariades i registrat el seu origen, el fet d'apilar-les o emmagatzemar-les no millorarà la seva utilitat. Malauradament, però, la tasca d'inventariar és més difícil i costosa que la de custodiar. Tampoc no és una tasca a l'abast de qualsevol i, per tant, sovint queda per fer.

Fa pocs anys, des de la Gran Bretanya ens van donar una lliçó. L'any 2001 un buscador de monedes va trobar, utilitzant un detector de metalls, una moneda excepcional al comtat de Bedford. Es tracta d'un mancús d'or del rei Coenwulf de Mèrcia, a cavall entre els segles VIII i IX. La peça, en un estat de conservació excel·lent, fou considerada la moneda més important localitzada a la Gran Bretanya durant els darrers cent anys. D'acord amb la llei britànica, la moneda fou lliurada al British Museum per al seu estudi. Dos anys després l'estudi, fou enllestit i la moneda fou retornada al seu propietari, el qual la va subhastar públicament. El Patrimoni britànic no va exercir el dret de tanteig sobre la moneda, perquè el preu d'adjudicació va ser massa elevat: 230.000 lliures. La moneda la va comprar un col·leccionista dels Estats Units.

Al nostre país, aquest fet és constitutiu de més d'un delictes penat amb la privació de llibertat. Des d'aquí, molts gestors del patrimoni no arribarien ni a processar la informació pel fet de trobar-la massa perversa. Les autoritats angleses no només van retornar la moneda a un expoliador, sinó que, a més, van deixar que la

comprés un estranger! Però als britànics tant els fa el que pensin els curadors del patrimoni històric català. Ells ja tenen el que necessitaven: la informació, l'estudi històric. Les seves lleis protegeixen la informació i la recerca. Aquí, en canvi, la lluentor del bocí d'or encega les voluntats. Allà, la *Treasure Act* (1996) és pensada per a nodrir de fonts documentals els investigadors i treure a la llum qualsevol objecte històric susceptible de tenir interès. Aquí les lleis de patrimoni obliguen a amagar i embrutir la informació. Els millors estudis i catàlegs de moneda antiga són fets tots als països anglosaxons. I no volem dir que el patrimoni històric d'un país consisteix precisament en això?

Just al contrari del que passa al nord, al nostre sud ens trobem amb situacions que freguen el ridícul. L'any 2003 va aparèixer a Peralada un conjunt de monedes d'or espanyoles del segle XVIII, en el transcurs d'una excavació arqueològica dirigida a cercar vestigis en un cementiri medieval (*sic*). La troballa va ser presentada a la premsa de manera entusiasta per polítics i responsables del patrimoni, i fou considerada excepcional. L'alcalde va demanar que es fes el possible perquè les monedes es poguessin exposar al museu al més aviat possible. Si hi reflexionem, ens trobem que simplement ara fa poc més de dos-cents anys un passavolant va tenir la desgràcia d'anar a morir a Peralada i duia unes monedes a sobre que ningú no va saber veure. Però encara que siguin d'or, aquestes monedes modernes no tenen cap interès històric. De monedes semblants n'hi ha milers, a Peralada, a Barcelona, a Londres o a Vilajuïga, i no aporten ni un cèntim d'informació històrica. Són ben conegudes i estudiades. Seria notícia el fet d'haver-les trobat a Austràlia, però no pas a Peralada, on formen part del seu context circulatori propi. No ens enganyem, la gent tampoc no farà cua per anar-les a veure «el més aviat possible», més aviat el contrari. Ni tan sols els col·leccionistes no hi mostraran curiositat. Per a la vila, aquestes monedes tenen el mateix interès que si un veí generós hagués fet deixa testamentària a l'Ajuntament d'un xec milionari. Tothom trobaria ximple que en lloc de cobrar el xec, l'Ajuntament l'emmarqués i el pengés del pany de paret del museu. Però ningú no sembla trobar ximple el fet d'emmagatzemar les monedes i retre'ls culte. No creieu que seria molt més profitós destinar els diners obtinguts amb la venda d'aquestes monedes a adquirir monedes d'autèntic interès històric local (posem pel cas, uns diners del comtat d'Empúries o una dracma de Roses)?

La ignorància d'un país surt a la superfície quan es dóna importància a l'anècdota, a allò que és accessori, mentre que es menysprea tot allò que és substancial.

Arreu del món hi ha museus que venen les monedes que no els interessin (duplicats, monedes sense context o alienes als seus interessos) per tal d'adquirir-ne de millors o simplement per finançar la catalogació i la publicació dels seus fons. Al nostre país, això és un tema tabú. Sona malvat només d'esmentar-ho hipotèticament en aquest meu escrit. I és que cada país té la seva pròpia llei de defensa del patrimoni històric. Però són totes igual de beneficioses per a la recerca? Sabem

del cert que algunes no ho són. Per exemple, la llei que va dur els talibans de l'Afganistan a destruir els budes mil·lenaris de Bamyán era una llei de defensa del seu patrimoni històric (tot destruint el dels altres). Sabem del cert també que d'altres sí que ho són, com la *Treasure Act* britànica, que facilita el processament al mateix temps que impedeix la destrucció de la informació històrica. Els catalans hem reflexionat mai sobre quina mena de lleis ens regulen? De quina tradició provenen, de la dels talibans o de la dels anglosaxons, o de qui?

L'any passat, just quan la SCEN presentava el llibre de Maria Eugènia Ripoll *La seca o casa de la moneda de Barcelona*, les autoritats municipals anunciaven que aquest edifici històric esdevindria un espai dedicat a promoure les activitats escèniques. Per a un país mitjanament normal, l'antiga seca hauria de ser un símbol del seu patrimoni històric. O no és patrimoni històric la institució on es fabricava la moneda de la Catalunya sobirana, testimoni de mil vicissituds polítiques? Faria mal al patrimoni històric que l'edifici de la Seca estatgés una exposició permanent sobre la moneda catalana?

La Seca té un munt d'històries per explicar. Per exemple, les monedes d'ús quotidià fabricades a Barcelona entre 1822 i 1846, sense anar més lluny, duïen les quatre barres en lloc del retrat reial, i tenien un valor nominal diferent de les que es feien servir a la resta d'Espanya, i es fabricaven malgrat les constants presions i amenaces dels governs de Madrid, que volien implantar una moneda uniforme per a tot el regne. Aquestes monedes van jugar un paper importantíssim dins l'imaginari nacional del país. No devia ser poc important el fet que els objectes més quotidians, com són les monedes de coure, les que tothom necessita per a comprar el pa, mantinguessin el fet diferencial en un moment en que la majoria de gent, que ja tenia prou feines en sobreviure, no es plantejava cap mena de qüestió d'identitat nacional. Aquesta percepció quotidiana de la catalanitat que representaven les monedes, potser era, juntament amb la llengua, l'únic o un dels pocs referents de catalanitat del moment, dècades abans de la renaixença lingüística i els jocs florals, i molt abans de les Bases de Manresa i el catalanisme polític.

O un altre exemple: les monedes fabricades entre 1640 i 1652, durant la guerra dels Segadors, que arriben a prescindir de qualsevol simbologia reial per adaptar-les millor al desig de consolidació d'una feble però moderna República Catalana, que va precedir en 150 anys a la revolució Francesa pel que fa a la àmplia representació popular tant en els braços de les Corts com en el govern de ciutats i viles.

Es pensen que els bocins de metall, les monedes, són els objectes a protegir, i no s'adonen que el veritablement important és allò que ens expliquen.

Un altre detall em ve al cap. Molts estudis històrics sobre aspectes econòmics, i fins i tot monetaris, de la Catalunya d'època medieval i moderna apareixen amb greus errors i confusions de les monedes que hi són esmentades. No cal donar tota la culpa als autors. En cap universitat catalana s'ensenya la història de la moneda catalana. Dobles i doblons, sous jaquesos i sous barcelonins, una moneda de deu

rals i deu rals en moneda. Tant li fa, tot és el mateix. Al cap i a la fi, qui s'assabentarà de la veracitat del contingut?

I és que això no és patrimoni històric que calgui protegir. Només ho són els bocins de metall que cal preservar del mercat del col·leccionisme, sempre de color negre. En canvi, i aquí apareix la segona cruel paradoxa, sense el col·leccionisme i la iniciativa personal de tanta gent que, sense formar part de cap estructura oficial, s'hi apassiona, el saber numismàtic no hagués avançat ni una ínfima part del que ho ha fet durant els darrers cent anys. Per començar, sense els corresponsals que des de tot Catalunya li enviaven la informació de les col·leccions escampades pel país, Joaquim Botet no hagués pogut publicar la seva gran obra *Les monedes catalanes*, que fou la primera edició de l'aleshores recent creat Institut d'Estudis Catalans, el 1908. Avui ningú li retreu a Botet la seva manera d'actuar. Botet va ajudar a fer gran el seu país amb una obra extraordinària. I avui encara tothom el recorda elogiosament al parlar sobre moneda catalana. El que és trist és que avui Joaquim Botet no podria fer un treball de recerca tan important com el que va fer... Bé, menteixo. Sí que el podria fer, i segur que el faria, però d'amagat i fastiguejat.

Ara ja ho sabem. La seca de Barcelona serà un espai dedicat al teatre. La simbologia del fet és oportuna i tristament real. Sense cap esperança d'aspirar a la sobirania, sense ganes d'augmentar el veritable patrimoni històric, els catalans ens hem de conformar fent comèdia...

L'esperança per al nostre patrimoni és el relleu generacional. La sang nova pot progressar o involucionar, però no caurà en els prejudicis dels que els han precedit. Uns prejudicis adquirits sovint en condicions de manca de llibertat. El relleu generacional portarà un xic més de realitat a les fantasies totalitàries i inabastables. La llei que no es pot complir no és una bona llei. A qui beneficia una llei que no es pot complir? Beneficia la foscor i l'embrutiment. Beneficia la destrucció de la informació. Amb quina autoritat moral podem castigar un buscador de monedes a l'hort del seu mas, quan hem destruït el patrimoni paisatgístic del país a base de ciment i formigó? Amb quina coherència hem d'impedir l'exportació d'un segell de correus de fa cinquanta anys (ridículament considerat un objecte cultural protegit segons la UNESCO i els estats signants de la convenció Unidroit) quan ens deixem perdre un símbol nacional com la seca per a major glòria de les arts escèniques? Amb quines ganes podem pagar entre tots el sou d'aquell responsable del patrimoni que declara que prefereix que es destrueixi un vestigi històric abans que no sigui recuperat per algú que no forma part del seu gremi?

Potser és una esperança irracional (o ingènua) el fet de creure que qualsevol llei que no beneficiï el patrimoni històric català acabarà caient pel seu propi pes. Per si de cas, serà millor que hi ajudem, tot lluitant contra la ignorància i els prejudicis, i sense cansar-nos de repetir, a qui ens vulgui escoltar, els beneficis extraordinaris que ha suposat per al patrimoni anglès l'aplicació de la *Treasure Act* des de l'any 1996.

Antoni Turró i Martínez, en el record

Antoni Turró i Martínez va tancar el cicle d'una vida plena, activa i lluitadora el passat dia 24 d'agost del 2009.

Nascut a Barcelona el 15 de maig del 1915, fill de pare català i mare murciana, sempre va ostentar amb veritable orgull el seu cognom no català, per demostrar que no són pas els nostres orígens sinó els nostres fets allò que dóna constància de qui som i a quin país volem servir.

Independentista des de la joventut, fou soci del CADCI, membre del grup radical Nosaltres Sols, d'Estat Català (amb el qual es va fusionar el grup esmentat) i finalment del Front Nacional de Catalunya.

A la seva vida, densa, gairebé novel·lesca, hi trobem, entre moltes altres coses, una activa participació en els fets del 6 d'octubre i una llarga actuació en la Guerra Civil 1936-1939. El trobem en el desembarcament a Mallorca, obtingué més tard el grau de tinent a l'Escola de Guerra i participà, finalment, en la sagnant batalla de l'Ebre, on fou ferit. Exiliat a França, col·laborà encara amb la resistència francesa contra l'ocupació nazi. Visqué uns anys en el país veí, on es casà i tingué dos fills. Tornà a Catalunya el 1942 i d'un segon matrimoni tingué un altre fill. Des de llavors fixà la seva residència a Barcelona i participà activament en la lluita per al redreçament del país.

Per a Antoni Turró, la Guerra Civil no havia acabat encara i la seva lluita contra els feixistes o els facciosos, com sovint els designava, va omplir tota la seva vida.

Una part, però, d'aquesta batalla, la sublimà en l'estudi i, més en concret al camp de la història de les monedes que tant ajuntaments i entitats com sindicats i cooperatives havien emès al llarg de la contesa. De fet, l'interès pel numerari de la Guerra ja se li va despertar en els anys bèl·lics i començà a guardar-ne alguns tes-

timonis. En retornar de l'exili, anà eixamplant la seva col·lecció, recurrent pobles, comerciants i subhastes. Paral·lelament s'anava documentant visitant arxius municipals i demanant, a través d'anuncis a diaris i revistes, dades per a la seva recerca.

Fou un col·leccionista generós: el seu fons fou exposat en diferents ocasions i ell s'ocupava també, sempre desinteressadament, de redactar els textos per als programes o díptics que s'editaven en aquelles ocasions. Fa uns anys, féu donació d'aquell aplec que tant li havia costat de reunir al Museu d'Història de Catalunya, amb l'única condició que romangués exposat.

També féu amb total desinterès una llarga i fructífera tasca de recerca i hagué, fins i tot, de finançar en part personalment alguns dels llibres que edità. Set foren els llibres que dedicà a la temàtica de la moneda de la Guerra Civil. Són els següents:

El paper moneda de guerra del Maresme (1936-1939), Ed. Dalmau i Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1976.

El paper moneda català (i altres signes monetaris): Emissions de la Guerra 1936-1939, L'Avenç i Diputació de Barcelona, Barcelona, 1982.

El paper moneda català a la Franja de Ponent, 1936-1939, Ed. El Llamp, Barcelona, 1987.

Les emissions de paper moneda local a la comarca del Bages durant la Guerra 1936-1939. Treball inclòs dins el volum de Sebastià Datzira, coautor de l'obra, *La moneda a la Catalunya Central*, Centre d'Estudis del Bages, amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Manresa, 1991.

Les monedes de necessitat a Terrassa durant la Guerra (1936-1939). Coautor Rafael Comas i Ezequiel. Ed. Àgora, Terrassa, 1992.

El paper moneda del País Valencià, 1936-1939 (i altres signes monetaris emesos durant la Guerra 1936-1939), Ed. Afers. Catarroja-Barcelona-Palma, 1995.

Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936-1939). I: Andorra, Illes Balears I Catalunya (Generalitat i locals), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2007.

La petita història de cada obra reflecteix les dificultats per a dur a terme la iniciativa de les edicions. El primer llibre, un primer tast de l'obra definitiva sobre el

paper moneda de Catalunya, fou prologat per l'historiador Miquel Coll i Alentorn. Presentat al Premi Iluro, obtingué el guardó, fet que suposava l'edició de l'obra.

El segon es pogué editar gràcies al finançament de la Diputació de Barcelona. Fou prologat per Josep Tarradellas, que havia tingut una important intervenció en la iniciativa de les emissions monetàries catalanes de la guerra. L'obra contenia, a més de les emissions monetàries dels municipis catalans, els bitllets emesos a Andorra i els bitllets i proves de la Generalitat de Catalunya.

El tercer i el quart llibre foren fets amb la col·laboració de Sebastià Datzira i Soler, que féu una esforçada labor en la tasca documental. Això justifica que, si bé el primer fou publicat per Turró, tot sol, el segon aparegués dins el volum de les obres de Sebastià Datzira, on constava la participació d'Antoni Turró. El llibre de la Franja ocasionà no pocs problemes financers a l'autor, ja que la casa editorial acabà malament. El del Bages el presentaren Datzira i Turró al Premi Oms i de Prat, de Caixa Manresa. Obtingueren el primer accèssit però el treball restà inèdit, fins que s'aplegà en el volum esmentat.

Tampoc no fou fàcil el camí del sisè llibre, dedicat al País Valencià, tot i l'apadrinament científic del professor Pere Pau Ripollès, que en féu el pròleg. Alguns compromisos de finançament no foren complerts i Turró s'hagué d'esforçar a suplir-los.

El setè i darrer, volia ésser, en essència, una nova edició del llibre sobre el paper moneda català, però formava part d'un projecte més ampli, la sèrie *Història Monetària Catalana*, que edita la SCEN. S'havien previst, doncs, dos volums, l'un amb el numerari de Catalunya, Andorra i les Balears i l'altre que comprendria València i la Franja i que la mort de Turró ha deixat en suspens. Se li havia donat, però, un enfocament una mica diferent. En la primera versió, l'autor havia inclòs un nombre considerable de bitllets emesos per sindicats i altres entitats, que en alguns casos havien suplert la manca d'emissions dels ajuntaments. En enfocar la nova edició, els semblà mes oportú, tant a la SCEN com al mateix autor, de publicar exclusivament el paper que Turró denominà oficial, és a dir, el que fou emès per la Generalitat o bé pels ajuntaments, deixant per a un volum a part el conjunt d'emissions de tipus associatiu. Només els bitllets associatius avalats per l'ajuntament foren inclosos en aquesta nova edició. Comptà, també, amb les novetats aplegades per l'autor després de la primera edició, se separaren els textos històrics sobre cada població del catàleg a fi de facilitar la classificació i s'il·lustraren tots els tipus diferents en color. Aquest darrer punt fou realment important, ja que permeté abreujar molt les descripcions. El problema fou, però, l'elevat cost d'edició, però fou resolt gràcies a la generositat del senyor Jaume Benages i de la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, que n'assumiren el finançament. Pel que fa al volum referent als bitllets de caràcter associatiu, fou també el Cercle qui es posà d'acord amb l'autor per editar-lo.

L'obra estava molt avançada i esperem que aviat pugui ésser una realitat i es converteixi en el vuitè llibre d'Antoni Turró.

Aquests llibres no clouen pas, però, la seva àmplia tasca de recerca. L'any 1979 participà, com a membre fundador, en la creació de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, dins l'Institut d'Estudis Catalans. Fou elegit tot seguit membre de la primera Junta Directiva i hi mantingué responsabilitats fins a la seva mort. La SCEN encaixava plenament en el marc dels seus interessos estudiosos i catalanistes i això el féu un incansable col·laborador de la seva revista *Acta Numismàtica*.

Ja abans, però, havia col·laborat amb aquesta revista quan, des del 1971, fou iniciada per la Secció Numismàtica del Cercle, i també féu aportacions als butlletins posteriors d'aquesta entitat, és a dir, a *Cercle* i a *L'Ardit*. Molt més ocasionals foren les seves aportacions a d'altres revistes com *Gaceta Numismática*, i caldria tenir en compte, encara, els textos que s'editaren en ocasió de les exposicions. Sense ànim d'exhaustivitat pel que fa al conjunt de la seva obra estudiosa, relacionem els articles aportats a les publicacions periòdiques esmentades, seguint l'ordre cronològic i abreujant els noms de les revistes esmentades com a *AN*, *CER.*, *L'AR.*, i *GN*:

1. «Els bitllets de Reus», *AN*-1, 1971, p. 213-219.
2. «Curiositats, extravagàncies, particularitats i errors en els bitllets locals de la Guerra 1936-39», *AN*-IX, 1979, p. 241-253.
3. «Les fonts legals de les emissions monetàries de la Guerra 1936-1939», *AN*-X, 1980, p. 189-197.
4. «Les monedes i xapes catalanes de necessitat (I, Viladrau)», *AN*-11, 1981, p. 123-124.
5. «Les monedes... II, Les monedes d'Olot», *AN*-12, 1982, p. 211-213.
6. «Les monedes... III, Les monedes de Segarra de Gaià», *AN*-13, 1983, p. 187-188.
7. «Les monedes... IV, (l'Ametlla del Vallès)», *AN*-14, 1984, p. 257-259.
8. «Les monedes... V, Les monedes d'Arenys de Mar i de Tortellà», *AN*-15, 1985, p. 261-263.
9. «Les monedes... VI, Les monedes de Nulles, Bossost (Mines d'Aran) i Bescanó», *AN*-16, 1986, p. 191-194.
10. «El cinquantenari del paper moneda català», *AN*-16, 1986, p. 195-198.
11. «Fa cinquanta anys, els ajuntaments catalans emetien moneda», *CER.* 1, 1987, p. 30-31.
12. «Les monedes... VII, Les monedes de Gratallops i Palma d'Ebre», *AN*-17/18, 1987-1988, p. 295-298.
13. «Els bitllets humorístics catalans de la guerra 1936-1939», *CER.* 2, 1988, p. 65-69.

14. «El president Macià en els bitllets de la guerra 1936-1939», CER. 3, 1988, p. 108-109.
15. «La moneda de les presons catalanes durant la guerra 1936-1939», AN-19, p. 157-166.
16. «Els billets militars republicans de la guerra 1936-1939», AN-20, 1990, p. 189-210.
17. «Els bitllets militars republicans de la guerra 1938-1939 (II)», AN-21-23, 1991-1993, p. 533-550.
18. «Les monedes de la guerra 1936-1939 al País Valencià (I)», L'AR. 7, 1991, p. 33-36.
19. «Les monedes de la guerra 1936-1939 al País Valencià (II)», L'AR. 8, 1991, p. 30-35.
20. «Reflexions sobre els canvis de nom dels pobles (1936-1939)», L'AR. 9, 1992, p. 43-45.
21. «Els vals monetaris dels transports públics urbans de Barcelona, 1936-1939», AN-24, 1994, p. 175-190.
22. «Els signes monetaris de les Illes Balears durant la guerra 1936-1939», AN-26, 1996, p. 183-204.
23. «Un bitllet local català, inèdit», GN-116, 1996, p. 59.
24. «Els vals monetaris dels serveis públics de Barcelona durant la guerra 1936-1939», AN-17, 1997, p. 177-184.
25. «Els curiosos vals "Te debo" de Lleida», L'AR. 10, 1997, p. 40-42.
26. «Desfent errors. Les monedes CUPC de Cardona», AN-28, 1998, p. 225-226.
27. «La fauna en els bitllets catalans de la guerra 1936-1939», L'AR. 11, p. 40-42.
28. «Els vals monetaris emesos pel partit "Esquerra Republicana de Catalunya" durant la guerra del 1936-1939», L'AR. 12, 1999, p. 37-42.
29. «Els dibuixants del paper moneda català del 1936-1939», AN-30, 2000, p. 139-142.
30. «Els vals monetaris emesos... (II)», L'AR. 13, 2000, p. 44-43.
31. «Els vals monetaris creats per bars, cafès, restaurants i similars de Barcelona durant la guerra del 1936-1939 (I)», L'AR. 14, 2000, p. 37-46.
32. «Els vals monetaris creats... (II)», L'AR. 15, 2001, p. 31-38.
33. «Els vals monetaris creats... (III)», L'AR. 16, 2001, p. 33-39.
34. «Els vals monetaris emesos pels sindicats locals CNT i UGT de Catalunya durant la Guerra 1936-1939», AN-31, 2001, p. 189-200.
35. «Els vals monetaris creats... (IV)», L'AR. 17, 2002, p. 45-49.
36. «La moneda fraccionària de necessitat de la postguerra a Barcelona», AN-32, 2002, p. 149-158.

37. «Els bitllets no emesos de la Generalitat de Catalunya durant la guerra 1936-1939», L'AR. 18, 2003, p. 41-46.
38. «Els personatges en els bitllets municipals dels Països Catalans, 1936-1939», AN-33, 2003, p. 177-194.
39. «El flagell del col·leccionisme: les falsificacions», L'AR. 19, 2004, p. 49-54.
40. «Un cas curiós», L'AR. 20, 2004, p. 42.
41. «Els bitllets locals catalans paisatgístics (I)», AN-35, 2005, p. 129-170.
42. «Els bitllets locals... (II)», AN-36, 2006, p. 191-216.
43. «Els bitllets locals... (III)», AN-37, 2007, p. 185-200.
44. «Els bitllets locals... (IV)», AN-38, 2008, p. 211-236.

Aquest és, doncs, l'inventari de les aportacions d'Antoni Turró a les publicacions esmentades, però no pas, ja ho hem dit, la seva bibliografia completa.

Entre els guardons rebuts, hem de destacar el Premi Jaume I de la Diputació de València per un treball sobre la circulació monetària a la Ribera Alta del Xúquer, el premi d'investigació Ciutat d'Olot, els ja esmentats premi Iluro (Mataró) i Premi Oms i de Prat (Manresa) i el Premi Javier Conde Garriga que li atorgà l'Asociación Numismática Española de Barcelona pel conjunt de la seva obra.

Com veiem, Turró no va deixar mai d'estar en actiu. L'any 2008, als 93 anys, publicava encara el seu darrer article a *Acta Numismàtica* i tenia entre mans, ja ho hem dit, diferents projectes de futur. Fou un puntal de la SCEN i de la seva revista i no serà pas, en aquest cas, un tòpic afirmar que la seva absència es farà notar.

Lluitador nat, d'un catalanisme infrangible, Turró batallà sempre per la seva terra i omplí la seva vida amb tota mena d'iniciatives per a afavorir-ne el redreç. Podia, doncs, considerar amb raó, en veure venir el final del seu camí, que havia tingut una vida de lluita, però plena i satisfactòria. Ell mateix ho confiava al seu amic Robert Surroca en un text que és, gairebé, un testament intel·lectual i que li trameté pocs dies abans de la seva mort:

«No em puc queixar de la meua vida. He passat patiments i alegries, he tingut tres fills, he plantat arbres i he escrit llibres. He fet la guerra, he patit als camps de concentració, però me n'he sortit i he sobrepassat els noranta anys. He estimat i m'han estimat i la meua ha estat una vida plena.»

Benaurat qui pot partir així, amb un balanç positiu de la seva vida.

M. Crusafont i Sabater

Memòria de les activitats de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics durant l'any 2008

Es detallen a continuació les activitats dutes a terme per la SCEN al llarg de l'any 2008. L'Assemblea General Ordinària anual fou convocada el dia 8 d'abril a la sala Prat de la Riba de l'IEC. La SCEN va tancar el curs 2007-2008 amb 167 membres inscrits, entre socis d'honor, numeraris i col·laboradors. A final d'any, el delegat de l'Institut a la nostra Societat, el Manuel Riu i Riu, va demanar d'ésser rellevat del seu càrrec per qüestions de salut. La SCEN li va trametre una carta d'agraïment pel seu constant suport a les nostres activitats. Al seu torn, la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC va nomenar el dia 11 de desembre el doctor Gaspar Feliu i Montfort nou delegat a la SCEN a partir del 2009.

EDICIONS

Projectes i finançament

Al llarg de l'any 2008 van quedar enllestides les publicacions de Maria Eugènia Ripoll, *La seca o casa de la moneda de Barcelona*, i de Leandre Villaronga, *Obra numismàtica esparsa. I: Tresors*, primer lliurament d'un recull dels seus principals articles que es preveu que arribi als quatre volums. Per qüestions de calendari, hom va decidir ajornar la seva presentació pública fins al primer trimestre del 2009.

Al llarg del 2008 es va continuar la preparació de futures edicions de cara a poder-les publicar entre el 2009 i el 2010: una nova edició del *Corpus de moneda ibèrica* de Leandre Villaronga; *Les monedes de Vespasià de la Tarragonesa* (69-

70 dC), a cura d'Ian Carradice, de la Universitat de St. Andrews, i de Jaume Benages i Xavier Sanahuja, de la SCEN, així com el *Catàleg general de la moneda catalana*, de Miquel Crusafont.

Al marge dels ajuts regular i extraordinari de l'IEC, la SCEN va assolir un ajut per al finançament de les seves publicacions de l'empresa de Madrid Servicios Documentales Filatélicos y Numismáticos, arran d'una col·laboració que detallarem després.

Presentacions

El dia 8 d'abril de 2008 fou presentat el número 37 de l'anuari *Acta Numismàtica*, corresponent a l'any 2007. En aquesta ocasió, contenia 20 col·laboracions, repartides per tots els àmbits del seu ventall temàtic, i totalitzava 232 pàgines.

BANC DE DADES

Després de tres anys d'actuació com a programa de recerca, al llarg dels quals s'havien incorporat, essencialment, materials de l'arxiu de Leandre Villaronga, la SCEN va projectar un nou trienni de treball amb l'objectiu de preparar les fitxes necessàries per a la totalitat de les monedes que havien d'ésser descrites al *Catàleg General de la Moneda Catalana*. D'aquesta manera, el seu material de base serviria per a estudis posteriors i restaria a l'abast dels investigadors. Malauradament, la Secció Històrico-Arqueològica no va prioritzar la proposta i el programa ha quedat així interromput. Tot i així, el Consell Permanent de l'Institut, conscient de la importància del Banc de Dades, va demanar en primera instància a la Secció que financés el Banc de Dades amb els seus fons i, en no accedir la Secció tampoc a això, va donar una dotació especial com a activitat de la Societat, aproximadament per un import de la meitat del que rebíem com a programa de recerca. Certament, la tasca es farà igualment, encara que més mal pagada, però es fan evidents les dificultats d'haver de dependre de la Secció per als programes de recerca. És fàcil que aquesta prioritzi en preferència els seus propis programes més que no pas els de les societats. En qualsevol cas, la tasca segueix endavant de la manera precària que ja vàrem tenir abans del trienni anterior.

CONFERÈNCIES, DIFUSIÓ I ALTRES ACTIVITATS

La SCEN participà activament en la redacció del programa d'orientacions estratègiques amb el qual l'IEC vol dissenyar els grans trets de la seva actuació fu-

tura. La SCEN defensà especialment la tasca de recerca dins l'IEC, sense la qual les societats deixarien de tenir sentit.

A principi del 2008 es va crear, per iniciativa particular, un fòrum virtual en català dedicat a la numismàtica, especialment dirigit vers la identificació i l'estudi de les monedes catalanes. La seva adreça electrònica és <http://numiscat.foroactivo.com/>. Pocs mesos després, el nombre d'inscrits al fòrum ja depassava el centenar. El fòrum ha estat un altaveu més de les activitats de la SCEN, ha ajudat a donar a conèixer la nostra entitat a través de canals poc habituals i ha resolt moltes consultes sobre la moneda catalana. La voluntat de col·laboració dels administradors i membres del fòrum amb la SCEN ha quedat ben palesa en declarar-se disposats a ajudar en qualsevol millora d'articles monogràfics d'autor publicats a *Acta Numismàtica* i també en altres indrets, o bé donar a conèixer algunes monedes d'interès singular com a mèrit col·lectiu del fòrum. Aquest darrer sentit és el que ha permès l'inici de la publicació dels articles titulats «Aportació de monedes catalanes inèdites al Fòrum Numiscat», el primer dels quals aparegué a l'*Acta Numismàtica* 38.

Gràcies a l'amable gestió de la nostra associada Margarida Tintó i Sala sòcia fundadora, la SCEN va rebre de la senyora M. Teresa Cruspinera, que n'era la disponent, un fons de llibres publicats per l'historiador Antoni Planells Ferrer. Es tracta de les obres *La moneda antiga de Ibiza* (1980), de contingut plenament numismàtic, i *Ibiza y Formentera, ayer y hoy* (1984), que conté, també, nombroses referències numismàtiques. Atès l'interès del contingut, la Junta de Govern va acordar enviar un exemplar de cada títol a tots els socis i membres de la Societat, així com també a les entitats amb les quals intercanviem les publicacions de manera habitual. La tramesa fou efectiva durant la tardor del 2008. A més d'aquests exemplars, la SCEN en va distribuir a altres entitats que s'hi van mostrar interessades, com ara:

- 100 al Consell Insular d'Eivissa.
- 100 al Consell Insular de Mallorca.
- 100 a la Societat Numismàtica de Sueca.
- 70 a la Societat Numismàtica de Palma de Mallorca.
- 70 al Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona.
- 100 en petites quantitats a altres entitats.

Entre el 31 de març i el 4 d'abril, l'Institut d'Estudis Catalans va organitzar, sota la direcció de la doctora Ferrer Mallol, el congrés *El poder reial. Les Institucions. La Política Internacional*, dedicat a la figura del rei Jaume I. Fou encomanada una ponència al doctor Miquel Crusafont, que féu una aportació titulada «La política monetària en temps de Jaume I». També es va realitzar un ampli recull de treballs de l'especialitat sobre el tema a fi i efecte que puguin ésser incorporats a la bibliografia exhaustiva del regnat que vol publicar també l'IEC.

A final de març fou conclòs un acord amb l'empresa Servicios Documentales Filatélicos y Numismáticos de Madrid per a la realització, per part de M. Crusafont, dels textos i classificacions necessaris per a una promoció a Catalunya del diari *El País*, tot prenent com a base reproduccions molt acurades, però perfectament distingibles, de monedes històriques catalanes, des dels grecs fins a la Guerra Civil (1936-1939). També s'acordà la presència de la SCEN com a assessora del projecte i el president de l'Institut, doctor Salvador Giner, hi aportà un text introductori. Aquesta participació, en tant que assessora, de la SCEN repercutí positivament amb una aportació econòmica de l'empresa madrilenya per a les nostres publicacions. La intervenció de la SCEN i de l'IEC fou, d'altra banda, decisiva, perquè *El País* es decantés per fer tota la promoció en català. Diferents socis, entre els quals Jaume Benages, Joan Gelis, Joan Montañès i Leandre Villarronga, cediren material per a la part fotogràfica i, un cop més, mostrà també la seva utilitat el Banc de Dades de Monedes Catalanes.

L'Associació Numismàtica i Filatèlica Xúquer, presidida per Joan Antoni Sendra, membre de la nostra Societat, llançà a primers de juny el primer número de la seva nova revista *El Quinzet*. La col·laboració entre ambdues societats és constant; Antoni Sendra publica regularment a *Acta Numismàtica* i és ara membre de la nostra Junta Directiva. En aquest primer número de la nova revista, de la qual en fem una recensió a l'apartat corresponent, hi ha, també nombroses aportacions dels nostres socis.

La SCEN participà al volum monogràfic d'homenatge al professor Antonio Beltrán, que promogué la revista *Numisma* de la Sociedad Iberoamericana de Estudios Numismáticos, amb una aportació de Xavier Sanahuja, en col·laboració amb Antonio Roma, sobre les preteses monedes de Santa Orsa, i una de M. Crusafont sobre una moneda visigoda inèdita de Cestavi.

Al llarg de l'any es procedí també a l'actualització dels textos i al seguiment de proves de la nova edició del Directori de les Societats de l'IEC, on es pogué recollir la medalla feta obrar per la nostra Societat en ocasió del Centenari. La presentació oficial al Ple de l'Institut de la medalla en qüestió fou feta per M. Crusafont, president de la SCEN, el 25 de febrer, i el nou Directori es preveu que aparegui a principi del 2009.

En el seminari *Fonts per als segles moderns: Arxius i museus* del Màster d'Estudis Històrics del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, M. Crusafont, en tant que professor convidat, hi impartí el dia 24 de novembre un curs de dues hores de duració referent a les bases per a l'estudi de la història monetària.

Xavier Sanahuja, en nom de la SCEN, va participar a les XXX *Jornadas Numismáticas San Eloy*, organitzades per la Sociedad Numismática Avilesina, entre el 28 i el 30 de novembre. La sessió científica del dia 28 fou dedicada en homenatge a Xavier Calicó Rebull, recordant el vint-i-cinquè aniversari de la seva mort, i

va consistir en una conferència pronunciada per Sanahuja amb el títol «Novedades sobre la moneda castellana de los Austrias».

Al final del 2008 va aparèixer el volum *Arts de l'Objecte*, de la col·lecció *L'art gòtic a Catalunya*, editada per Enciclopèdia Catalana. El capítol dedicat a la moneda fou realitzat per Xavier Sanahuja, amb el suport gràfic i documental del Banc de Dades de Monedes Catalanes de la SCEN.

La revista bimestral *El món medieval*, de divulgació històrica en català, publicà el tercer número al final del 2008 i inicià una secció anomenada *Numismàtica* signada per Miquel Bresolí i Pijuan, col·laborador de la SCEN.

GUARDONS

La doctora Margarida Tintó, membre ben activa de la nostra Societat, va rebre el mes de desembre la Medalla de la Ciutat 2008, que concedeix l'Ajuntament de Granollers, «com a públic reconeixement a la seva feina i pel seu compromís amb la ciutat i amb la seva gent, que ha esdevingut un referent i un exemple a seguir», segons s'explica al targetó que s'edità en aquesta ocasió. L'Ajuntament edità també un llibre amb les biografies dels guardonats en aquesta ocasió, en el qual es relatava la vida i la labor de cadascun d'ells. L'acte de lliurament, molt concorregut, es féu al Teatre Auditori de Granollers, i en ell es recordà la trajectòria com a historiadora i com a ciutadana de la doctora Tintó, a la qual felicitem per aquest merescut guardó.

CONSULTES

A banda de les consultes internes de la Societat, promogudes per membres de la SCEN que sovint proposen exemplars numismàtics de prou interès per ser estudiats i publicats a l'*Acta Numismàtica*, durant l'any 2008 també s'han atès consultes externes. En fem una relació no exhaustiva:

El dia 3 de gener es trameteren al professor Flocel Sabaté, de la Universitat de Lleida, unes separates que havia sol·licitat.

El dia 1 de març, la Caixa de Balears, Sa Nostra, planteja la possibilitat de l'edició d'un estudi monogràfic sobre la moneda balear.

El dia 20 d'abril es classificaren unes medalles trobades al terme de Mura, atenent la consulta del senyor J. Marquès, veí d'aquesta població, i se li donà informació sobre el significat de les abreviatures contingudes en el revers de la medalla de sant Benet.

El dia 10 de juny, el *Diari de Terrassa* es féu ressò de la publicació de la moneda inèdita de Terrassa del temps de Reiner d'Anjou, donada a conèixer recent-

ment a l'*Acta Numismàtica*, i demanà precisions i documentació gràfica per a publicar-les en el seu rotatiu, cosa que féu uns mesos més tard.

El dia 25 de juny es va trametre al professor Jaume Sobrequès informació gràfica i documental sobre la moneda comtal d'Hug Roger de Pallars, del s.xv.

El 29 d'agost es féu la verificació del fons de pallofes del nostre antic consoci Llorenç Balsach, i M. Crusafont féu una introducció a la col·lecció per a la casa Aureo-Calicó.

El 18 de setembre s'atengué la consulta del senyor José Fernández, de Madrid, sobre una peça que resultà ésser un pesal monetari alemany.

El dia 6 d'octubre, i per mediació del professor Flocel Sabaté, el senyor Rafael Cuestas ens trameté per a consulta una imatge d'una moneda que havia trobat casualment en un hort de Puiverd d'Agramunt. Resultà ésser un groat anglès d'argent d'Eduard V (1483) i demanarem permís per a passar la troballa a la nostra secció. L'informador accedí amablement a la nostra petició.

Igualment passà a la secció de troballes la d'un diner carolíngi de Carles el Calb que ens trameté el nostre soci Antoni Janot.

Finalment, per mediació del senyor Martí Pada, de l'Ajuntament de Castelló d'Empúries, rebérem les imatges d'una unça d'or macuquina que resultà ésser de Felip IV i de la seca de Sevilla, trobada casualment a Ventalló i que també passàrem a la secció de troballes.

El dia 13 d'octubre ens fou demanat el nostre parer sobre una moneda d'or visigoda que, malauradament, resultà ésser falsa.

A principi de novembre atenguérem una consulta d'Andreu Vidal, de Porreres (Mallorca), referent a uns pesos de determinades monedes romanes.

A final d'any s'acordà amb l'Associació Numismàtica del Rosselló la publicació al seu butlletí *La Pallofe* d'un sector de la moneda occitana del llibre de M. Crusafont, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, amb algunes precisions i l'addició del sector referent a les monedes de la Roerga, on hi havia algunes novetats que calia incorporar i amb el benentès que es publicaria una versió catalana, a més de la francesa.

No cal dir que la preparació del llibre *Catàleg General de la moneda Catalana*, de M. Crusafont, i la preparació de l'estudi de Joan Antoni Sendra sobre la moneda valenciana del temps dels Àustries suscità consultes mútues i intercanvi d'informació, tant dels arxius propis com del Banc de Dades de Monedes Catalanes. D'altra banda, diferents sectors del *Catàleg General...* foren amablement revisats per diferents especialistes, molts d'ells associats nostres, la qual cosa ha permès d'afegir varietats desconegudes i millorar el catàleg en altres aspectes.

Agraïm finalment al senyor Lluís Bes de Vinça les reiterades trameses d'informacions sobre ploms i pellofes, tant materials com documentals, que va recollint el nostre company Xavier Jorba.

X. S. A.

La seca d'Olkairun

L. VILLARONGA

El descobriment per part d'Aldecoa¹ d'una moneda amb una nova llegenda ibèrica durant una visita al museu arqueològic de la Institución Príncipe de Viana de Pamplona va assenyalar que encara no coneixíem totes les seques ibèriques que bateren moneda en l'antiguitat, alhora que fa evident la possibilitat que en el futur es descobreixin noves seques, tal com ara ha succeït.

La descripció de la nova moneda és:

a/ cap viril barbat a la dreta, del tipus que anomenem *bascó*,² amb un dofí al davant. r/ genet portant espasa a la dreta; dessota, la inscripció ibèrica que Aldecoa interpretà per OLKAIRTUM.

Pes: 11,05 g Ø: 24,4 mm posició dels encunys 6. Figura 1.

Amb el temps han aparegut dues altres monedes d'aquesta seca, dels mateixos encunys.

Figura 2. Pes: 11,28 g.

Figura 3. Pes: 10,80 g, posició dels encunys 4 h.

Obtenim una mitjana de pes d'11,02 g i una desviació típica de 0,202.

En elles es veié clarament que la llegenda era OLKAIRUN.

Nosaltres la publicàrem en el nostre Corpus³ 260, 1.

En el nostre nou estudi⁴ veiérem que l'encuny d'anvers de les monedes d'Ol-

1. A. ALDECOA, «Nueva leyenda ibérica», *Numisma*, núm. 73 (1965), p. 16-17.

2. M. GARCÍA GARRIDO i L. VILLARONGA, «Las monedas de la Celtiberia», *Gaceta Numismática*, núm. 86-87 (1987), p. 35-63.

3. L. VILLARONGA, *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*, Madrid, 1994, 520 p.

4. L. VILLARONGA, «Las emisiones monetarias con el tipo de cabeza vascona», *Studia Palaeohispana et Indogermanica J. Untermann ab amici hispanicus oblata, Aurea Saecula*, núm. 10 (1993), p. 297-318.

kairun és el mateix que l'usat en l'emissió de Barskunes, l'A3, figura 5. Creiem que l'encuny d'aquestes monedes és el mateix, malgrat que és difícil d'assegurar-ho, però amb tota seguretat són tan pròxims que són obra del mateix artista.

En tornar a l'estudi d'aquestes monedes amb el cap típic bascó, ens hem trobat amb un nou detall comú en totes elles. Es tracta de la línia baixa del coll que s'allarga per davant i per darrere corbant-se cap endins, com si fos un guarniment.

Aquest detall és comú en les monedes de Barskunes, Corpus 249, 1, 2 y 3; Arsaos; 252, 1 i 2; Kueliokos 259, 1; Turiasu 262, 1, i Olkairun 260, 1. Creiem important aquest detall que demostra que són obra del mateix taller.

En aquest estat de la qüestió, hem afegit a l'estudi el divisor que atribuirem a la seca d'Olkairun, tot considerant el segon signe com a L, en preferència a d'altres interpretacions.

La descripció és la següent:

a/ cap viril barbat a la dreta de tipus bascó.

r/ cavall galopant a la dreta, a sobre creixent, i al dessota dos signes ibèrics, que interpretem per OL.

Pes: 4,63 g Ø: 19 mm MAN⁵ 2329. Corpus 260, 2. Figura 4.

De les monedes amb el tipus bascó, sols coneixem el divisor de Kueliokos, que porta la llegenda abreujada en un sol signe, el K, Corpus 259, 3.

Aquesta moneda és coneguda des de fa molt de temps, tot i que varia la interpretació del segon signe:

Lorichs,⁶ làmina 17, núm. 7, interpreta M.

Delgado,⁷ recull la moneda de Lorichs, CXLV, 2, interpreta T.

Hübner,⁸ en el núm. 104, llegeix M.

Heiss⁹ llegeix N, làmina XXXII.

A les postals del MAN es veu clarament L. Figura 6.

Vives,¹⁰ làmina LX, seca 84, interpreta I, però no es veu res.

Navascués,¹¹ núm. 2329, llegeix N, la mateixa opinió que la de Carmen Alfaro. Figura 7.

Nosaltres interpretem L acceptant la il·lustració de la postal del MAN.

Presentem dues ampliacions del revers, figures A i B, amb diferent il·luminació. Nosaltres veiem una L, el segon traç de la qual presenta un afegit cap a

5. J.M. NAVASCUES, *Las monedas hispánicas del MAN de Madrid. I Ciclo griego e ibero-romano*, Barcelona, 1969.

6. G.D. LORICHS, *Recherches numismatiques concernant principalement les monnaies celtoiberiennes*, París, 1852.

7. A. DELGADO, *Nuevo método de clasificación de las Medallas Autónomas de España*, vol. 2, Sevilla, 1876.

8. AE. HUBNER, *Monumenta Linguae Ibericae*, Berlín, 1893.

9. A. HEISS, *Description générale des Monnaies Antiques de l'Espagne*, París, 1870.

10. A. VIVES, *La Moneda Hispánica*, Madrid, 1926.

11. J.M. NAVASCUES, J. M., *Las monedas hispánicas del MAN de Madrid. I Ciclo griego e ibero-romano*, Barcelona, 1969.

1

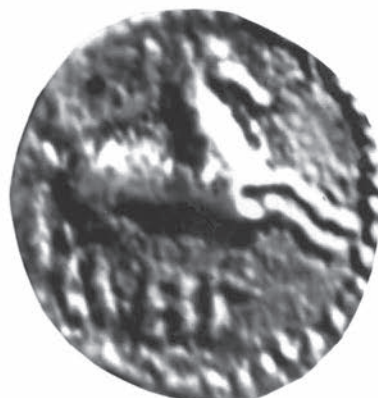
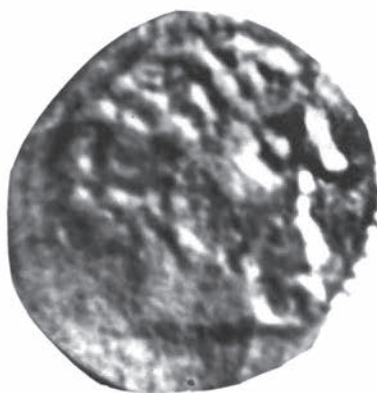
2

3

4

6

5

7

la dreta, que és el que ha fet suposar la forma de N, i encara es troba un altre traç, que és el que ha fet suposar la I ibèrica.

Veiem una homogeneïtat entre les tres monedes i el divisor; si la lectura d'aquest fou OL, seria l'inici de la llegenda; en cas que fos una N, tindríem el primer i darrer signe de la llegenda, ambdues coses possibles.

Tesorillo de monedas galas de Castelló de Farfanya (Lleida)

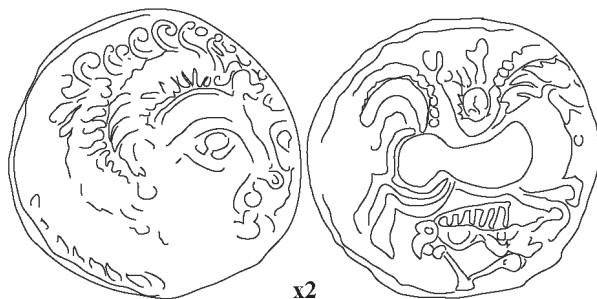
*M. GARCÍA GARRIDO
JOAN MONTAÑÉS*

Nos han facilitado para su estudio las fotografías, pesos y módulo de cinco monedas galas que aparecieron conjuntamente en las proximidades de Castelló de Farfanya (Lleida). Lamentamos no disponer de datos del lugar exacto ni de las circunstancias del hallazgo, solamente se nos comentó que fueron encontradas casualmente a finales de los años setenta. Creemos interesante su publicación, aunque la información de que disponemos sea escasa.

Extraña en un principio la composición de este hallazgo, formado solamente por piezas galas. Esas monedas no circulaban normalmente en territorio ilergete, son monedas foráneas, y en consecuencia pensamos que alguna circunstancia especial las trajo a Hispania. Probablemente llegaron formando un conjunto.

Seguidamente, pasamos a la clasificación, descripción y análisis de las piezas que forman parte de este tesorillo.

UNELLI Y CORIOSOLITES

1. Estátera¹ de vellón de los **Unelli**.

a/ Cabeza a la derecha, pelo ensortijado, delante dos delfines.

r/ Caballo estilizado a la derecha, cuatro puntos delante (no visibles), restos de auriga (?), debajo representación de jabalí.

Vellón

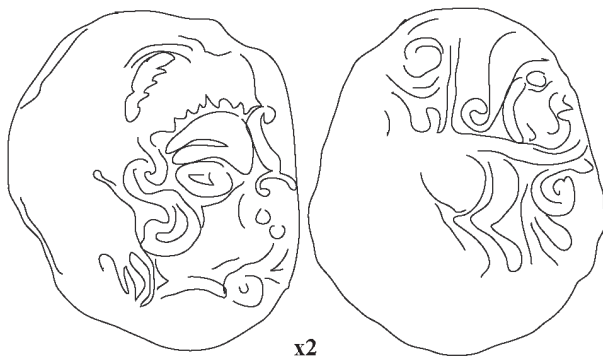
Peso: 6,35 g Ø: 19,5 mm

Referencia: DT 2340, LT 6598

Cronología: 56 aC

En la actualidad se considera una acuñación de Viridovix, jefe de la tribu de los *Unelli*, a pesar de que fue atribuida por Colbert de Beaulieu a los *Coriosolites* y suele clasificarse como tal. Ceca de localización incierta en Normandía.²

Arte celta abstracto. Todo el cospel de la moneda ocupado con motivos, debido al *horror vacui* (miedo al espacio vacío) característico de las acuñaciones galas.

2. Estátera de vellón de los **Coriosolites**.

a/ Cabeza a la derecha, pelo ensortijado, delante dos delfines.

r/ Caballo estilizado androcéfalo a la derecha con riendas, conducido por un auriga portador de un *stimulus*, debajo lira (no visible).

Vellón

Peso: 6,30 g Ø: 22,5 mm

Referencia: DT 2334, LT 6684

Cronología: 56 aC

Parece la segunda variedad de la moneda 24, de John Hooker Series X, Grupo F. Se cree acuñada al este del río Rance, en Côtes-du-Nord, Bretaña.

Arte celta abstracto. Este tipo proporciona un buen ejemplo del uso de las formas

1. Se les llama tradicionalmente *estáteras*, nombre tomado de las piezas griegas, pero no se sabe cómo eran llamadas en la antigüedad.

2. Nuestro agradecimiento a John Hooker, experto en acuñaciones de los Coriosolites y tribus vecinas, por la clasificación y datación de las monedas 1 y 2.

negativas, es decir, del espacio entre elementos de diseño. La nariz en el cuño no está entallada, queda delimitada por el trazo que dibuja su perfil y el labio superior.

Consideraciones acerca de los *Unelli* y *Coriosolites*

Los *unelli* y los *coriosolites* son dos tribus célticas citadas por Julio César en la *Guerra de las Galias* entre las tribus marítimas de Armórica. En el 57 aC, fueron sometidas por Craso, y al año siguiente, junto con los *venetos* y otros pueblos vecinos, se rebelaron contra la dominación romana fueron derrotados por las tropas de Julio César en batalla naval.

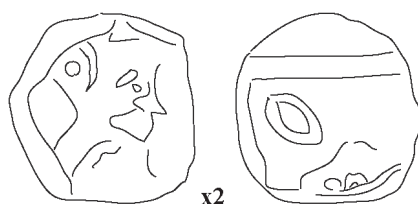
Quintus Titurius Sabinus, con tres legiones, fue enviado a la costa oeste. A los pocos días de acampar en territorio de los *unelli*, se encontró con un gran ejército de celtas a las órdenes de Viridovix acechando a dos millas de distancia. Sabinus, que no respondía a las provocaciones, parecía evitar el enfrentamiento directo, y dio a entender que les tenía miedo. Los celtas precipitaron el ataque y las legiones romanas, bien equipadas y ordenadas, repelieron la acometida gala y luego, con la caballería, cargaron contra los enemigos que huían del campo de batalla.

En el 52 aC, las tribus armoricanas *veneti*, *osismi*, *unelli* y *coriosolites* participaron en el contingente militar que acudió a socorrer a Vercingétorix en el sitio de Alesia.

Los *coriosolites* y los *unelli* se distinguieron por acuñar una gran cantidad de moneda. Más de 20.000 monedas se conservan, procedentes de tesoros de Jersey, Bretaña y Normandía. El de «La Marquanderie» contiene más de 10.000 estáteras como las dos aparecidas en este pequeño tesorillo. El estudio de la composición de estos tesoros ha permitido distinguir 3 cecas que fabricaban moneda, series X, Y y Z de Hooker, y confirmar que todas ellas fueron acuñadas en un corto espacio de tiempo.

Obviamente, estas acuñaciones tenían una finalidad militar.

VOLCAE TECTOSAGES

3. Dracma à la croix de los Tolosates, **Volcae Tectosages**.

a/ Cabeza a la izquierda, delante dos delfines.

r/ Cruz, en sus cuadrantes lágrimas y hachas.

Plata

Peso: 3,05 g Ø: 12,5 mm

Referencia: LT 3254, Savès 1

Cronología: 121-52 aC

Dracma del tipo «cubista». Ejemplar muy descentrado, en que sólo se aprecia con claridad la oreja del busto del anverso y uno de los cuadrantes del reverso.

La opinión general es que estas monedas fueron acuñadas durante muchos años. Nos parece casi imposible precisar su cronología, pues es tema de discusión entre los expertos. Dracmas «à la croix» circulares de peso alto se han hallado en tesoros hispanos de la Segunda Guerra Púnica y del levantamientos iberos, pero este tipo, «tête cubiste», es más moderno, de peso bajo y cospel cortado a cizalla.

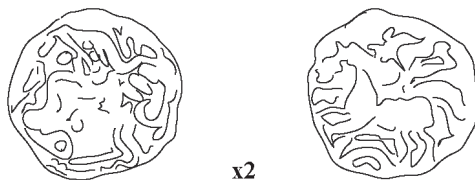
El análisis de las piezas aparecidas en Vielle-Toulouse, identificados como el gran opiddum de los *tolosates*, revela que las monedas «à la croix» tipo cubista son propias del lugar.³

Consideraciones acerca de los *Volcae Tectosages*

La región de Toulouse (antigua Tolosa) fue ocupada por la tribu de los *volcae tectosages* en el siglo II aC. Cuando los romanos establecieron la provincia de la Galia Transalpina, aprox. 120 aC, los *volcae*, pese a quedar fuera de sus fronteras, pactaron mantener una guarnición en Tolosa, su capital. Durante las invasiones de *cimbrios* y *teutones* (113 a 101 aC.), rompieron el pacto y capturaron la guarnición romana. Con la retirada de las tribus germánicas, los romanos no tardaron en incorporar su territorio a la provincia senatorial de la Narbonense.

Es considerada la tribu más poderosa del sur de la Galia, enriquecida por su actividad mercantil gracias a su estratégica situación a la derecha del río Garona. Su capital, Tolosa, se halla a 5 km. de la actual Toulouse.

LINGONES

4. Quinario de los **Lingones**.

a/ Cabeza con casco de Roma a la izquierda.

r/ Caballo con brida a la izquierda, debajo rueda.

Plata

3. Según los estudios de Savès y Villaronga, constituyen el 68 % de las monedas «à la croix» halladas en Vielle-Toulouse.

1

2

3

4

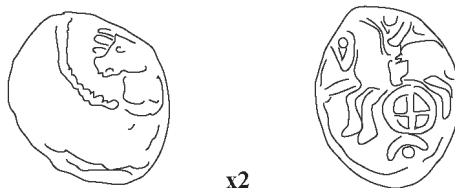

5

Peso: 1,55 g Ø: 12 mm

Referencia: LT 8291, DT 3195

Cronología: 80-50 aC

5. Quinario de los *Lingones*.

a/ Cabeza con casco de Roma a la izquierda.

r/ Caballo con brida a la izquierda, debajo rueda de cuatro radios y creciente y punto.

Plata

Peso: 1,49 g Ø: 11 mm

Referencia: LT 8178, DT 3199

Cronología: 80-50 aC.

Las monedas de los *lingones* tienen una clara influencia romana, al igual que las emisiones de otros pueblos del valle del Ródano. Son imitaciones del denario de mucho menor peso, por lo que se las considera quinarios.

En los primeros quinarios de los *lingones* aparece la leyenda SULA, que Colbert de Beaulieu atribuyó al dictador romano L. Cornelius Sulla.

Sulla fue declarado dictador perpetuo en diciembre del 82 aC y abdicó voluntariamente de todos sus poderes para volver a la condición de *privatus*, aprox. en el 80 aC. Este dato nos permite datar esta serie *post quam* 80 aC, y como son muy abundantes, seguramente se acuñasen hasta el fin de la Guerra de las Galias.

Consideraciones acerca de los *Lingones*

La nación de los *lingones* se corresponde aproximadamente con el actual departamento de la Haute-Marne, entre los ríos Sena y Marne. Extenso territorio cuya capital, Andomatunnum (Langres), fue un importante centro económico. Se hallaba en un promontorio rocoso a orillas del Marne, en la ruta comercial nortesur de la Galia. Los *lingones* siempre fueron fieles a los romanos, seguramente por coincidencia de intereses.

En el 58 aC, Julio César derrotó a los *helvecios* cerca de Bibracte y los supervivientes se refugiaron entre los *lingones*. Julio César les hizo saber que no debían proveer de suministros a los *helvecios* si no querían ser tratados como ellos.

En el 53 aC abastecieron a los romanos de grano en su marcha contra la insurrección de Ariovisto.

En el 52 aC no mandaron emisarios ni colaboraron con el ejército galo enviado a socorrer a Vercingétorix.

En el 51 aC equiparon con un contingente de caballería a los romanos para combatir contra los belovacos y los *belgas*, aunque su mayor contribución sería económica.

Jinetes *lingones* se hallarían entre las tropas auxiliares de César en las guerras pompeyanas.

CONTEXTO HISTÓRICO

Tras conquistar la Galia y cruzar César el Rubicón con sus tropas, en enero del 49 aC, se inicia la guerra civil romana contra Pompeyo y el Senado. Pompeyo huye a Grecia y César decide ir al encuentro de los ejércitos pompeyanos acuartelados en Hispania.

En primer lugar, manda tres legiones a las órdenes de Fabio, que internaban en Narbona, para controlar los pasos de los Pirineos, mientras que sus rivales Afranio y Petreyo, legados de Pompeyo, concentraban su ejército en Ilerda (Lleida) por las ventajas que ofrecía el lugar, a la vez que cerraban el paso hacia el valle del Ebro.

Las legiones de César estaban formadas por veteranos de la Guerra de las Galias y tropas auxiliares de galos escogidos personalmente por César.⁴ Afranio contaba con tres legiones y dos Petreyo, a las que había que sumar ochenta cohortes de soldados hispanos.

Tras las primeras escaramuzas, César intenta hacer bajar a Afranio de su posición fortificada para plantarle cara en campo abierto, pero Afranio hizo caso omiso a sus provocaciones. Los primeros combates se desarrollaron cerca de la ciudad, sin claros vencedores. Pero entonces una crecida inesperada del río Segre destruyó los puentes, probablemente pontones de campaña, restando el grueso de las tropas de César confinadas en el margen derecho del río, sin suministros. Sólo quedó en pie el puente que, junto a Ilerda, estaba defendido por las tropas pompeyanas.

4. [B.C XXXIX] *Caesar legiones in Hispaniam praemisera VI, auxilia peditum V milia, equitum III milia, quae omnibus superioribus bellis habuerat, et parem ex Gallia numerum, quam ipse pacaverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobilissimo et fortissimo quoque evocato, huc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt addiderat.*

«César había enviado delante de sí sus legiones a España, y de tropas auxiliares seis mil infantes y tres mil caballos que le habían servido en todas las guerras pasadas, fuera de otros tantos escogidos por su mano en la Galia, llamando de cada ciudad con expresión de nombre los más nobles y valientes de todos. Entre éstos venía la flor de Aquitania y de las montañas confinantes con la Provincia Romana».

Llegan poco después refuerzos de Italia y de la Galia sorprendidos en la orilla contraria del río por las tropas de Afranio. Rápidamente se reorganizan, responden al ataque enemigo y logran refugiarse en las alturas.⁵

Finalmente, César logra levantar un puente a 22 millas al norte de Ilerda, en teoría próximo a la actual ciudad de Balaguer, reagrupa sus efectivos y consigue provisiones. A su causa se unen varios pueblos iberos, primero los *oscenses* y luego los de Tarragona, los de Jaca, *ausetanos* e *ilercavones*.⁶

La situación da un vuelco, pues la caballería de César demuestra su superioridad, creando nerviosismo en el bando pompeyano. Afranio, temiendo un largo asedio, abandona la ciudad de Ilerda y decide marchar río abajo hacia Octogesa con la intención de reunirse con las tropas de Marcus Terentius Varro. Perseguido por César y desmoralizadas sus tropas, Afranio se rinde el 2 de agosto del 49 aC.

CONCLUSIONES

El hallazgo de un tesoro compuesto únicamente por monedas galas en Cataluña es un hecho excepcional. Tenemos constancia de otros hallazgos con monedas galas en Hispania, pero de cronología anterior y junto con moneda local. No son monedas raras, pero el conjunto es importante porque nos confirma datos históricos.

5. [B.C LI] *Nuntiatur Afranio magnos commeatus, qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen constitisse. Venerant eo sagittarii ex Rutenis, equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant praeterea cuiusque generis hominum milia circiter VI cum servis liberisque; sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio uteretur atque omnes sine timore iter facerent usi superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adulescentes, senatorum filii et ordinis equestris; erant legationes civitatum; erant legati Caesaris. Hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur imprudentesque ante missis equitibus aggreditur. Celeriter sese tamen Galli equites expediunt proeliumque committunt. Ei, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinere; sed ubi signa legionum appropinquare coeperunt, paucis amissis sese in proximos montes conferunt. Hoc pugnae tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum; nacti enim spatium se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die sagittarii circiter CC, equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus.*

«Tiene Afranio noticia que los grandes convoyes, dirigidos a César, habían hecho alto a la orilla del río. Venían en ellos arqueros Rutenos y caballeros de la Galia con muchos carros y grandes equipajes, como lo tienen de costumbre los galos; además de éstos, seis mil hombres de todas las clases con sus familias, pero sin ningún orden ni subordinación, puesto que cada uno se gobernaba a su arbitrio, y todos caminaban sin recelo, conforme a la libertad de los tiempos pasados y franqueza de caminos. Venían muchos mancebos nobles, hijos de senadores y caballeros; venían diputados de las ciudades y también legados de César. Todos estos estaban detenidos por los ríos. Afranio, con fin de sorprenderlos, marcha de noche con toda la caballería y tres legiones, y da en ellos de improviso con la caballería por delante. No obstante, los jinetes galos se ordenaron bien presto y trabaron la batalla, en que siendo pocos se sostuvieron contra muchos, mientras fueron las armas iguales; pero luego que vieron avanzar las banderas de las legiones, con pérdida de algunos se retiraron a los montes vecinos. El accidente de este choque dio la vida a los nuestros, porque aprovechándose de él se retiraron a las alturas. Faltaron este día cerca de doscientos arqueros, algunos caballos y no muchos de los gastadores y bagajes».

6. No nos resulta extraño que los oscenses y otros pueblos que habían sido partidarios de Sertorio contra Pompeyo se unieran a la causa de César.

El estudio y la clasificación de las piezas que lo componen dan una cronología algo anterior al 50 aC, monedas en su mayoría vinculadas a las campañas de César en la Galia. Su hallazgo en las proximidades de Lleida debe relacionarse con la segunda guerra civil romana, iniciada poco después de conquistarse la Galia, concretamente con la Batalla de Ilerda.

Hemos documentado los hechos de la primavera del 49 aC en Lleida con especial atención a los que hacen referencia a la presencia de tropas galas. Las legiones de César son las mismas que le acompañan en la Galia y la mayoría de sus tropas auxiliares son mercenarios galos, que buscan riquezas y aspiran a la precia-da ciudadanía romana.

También sabemos que antes de la batalla los soldados ocultaban su dinero y lo recuperaban más tarde, pasado el peligro.

Castelló de Farfanya se halla en el margen derecho del Segre, donde quedó aislado César con su ejército, a unos 30 km de Lleida y a sólo 5 km de Balaguer, lugar en el que, según las fuentes, fue construido el nuevo puente.

BIBLIOGRAFÍA

- ALLEN, Derek F. *The coins of the ancient celts*. Edimburgo: D. F. Allen, 1980.
- ALLEN, Derek F. *Catalog of the Celtic coins in the British Museum. With supplementary material from other British collections III. Bronze coins of Gaul*. Londres, 1995.
- BELTRÁN LLORIS, Francisco. «Galos en Hispania». *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 57, núm. 1 (2006), p. 183-200.
- CESAR, Cayo Julio. *Bellum Civile. Comentarios de la Guerra Civil*.
— *De bello Gallico. Comentarios de la Guerra de las Galias*.
- COLBERT DE BEAULIEU, Jean-Baptiste. *Traité de numismatique celtique I, Méthodologie des ensembles*, París, 1973.
- «Le signe du denier au droit des monnaies d'argent gauloises dites "à la croix"», *Acta Numismática*, vol. II (Barcelona 1972), p. 113-119.
- DELESTRÉE, Louis Paul; TACHE, Marcel. *Nouvel Atlas des monnaies gauloises*. París, 2002, 2004 y 2006.
- HOOKE, John. «Celtic improvisations. An art historical analysis of Coriosolite coins» 2000. *British Archaeological Reports*, S1092, (2002).
- LA TOUR Atlas des monnaies gauloises de la Bibliothèque Nationale. París: La Tour (LT), 1891.
- LANGOUET, Loïc. «Les monnaies coriosolites: une diffusion européenne». *Dossiers du Centre Régional d'Archéologie d'Alet*, 2001, p. 5-20.
- RICHARD, J. C. M. «Les monnaies a "à la croix": corpus des illustrations». *Acta Numismática*, vol. II (Barcelona, 1972), p. 97-111.

- «Les monnaies du site antique de Latte (Hérault, 1964-1975)». *Acta Numismàtica*, vol. VIII (Barcelona, 1978), p. 47-87.
- SAVÈS, Georges. *Les monnaies gauloises à la croix et assimilées*. Toulouse: Savès. 1976.
- «Le nouveau chemin des monnaies “à la croix”». *Acta Numismàtica*, vol. II (Barcelona, 1972), p. 121-138.
- SAVÈS, Georges y VILLARONGA, Leandre. «Les monnaies de la Peninsula Ibérique trouvées en France dans la région Midi-Pyrénées (III)». *Acta Numismàtica*, vol. v (Barcelona, 1975), p. 92-135.
- «Les monnaies de la Peninsula Ibérique trouvées en France dans la région Midi-Pyrénées (IV)». *Acta Numismàtica*, vol. VI, (Barcelona 1976), p. 107-130.
- «Les monnaies de la Peninsula Ibérique trouvées en France dans la région Midi-Pyrénées (VI)». *Acta Numismàtica*, vol. VIII, (Barcelona 1978), p. 27-45.
- «Les monnaies de la Peninsula Ibérique trouvées en France dans la région Midi-Pyrénées (VI), chapitre II». *Acta Numismàtica*, vol. IX, (Barcelona 1979), p. 63-84.
- VILLARONGA GARRIGA, Leandre. *Tresors monetaris de la península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*. Barcelona, 1993.
- «Les monedes “à la croix” trobades a la península». *Acta Numismàtica*, núm. 30 (Barcelona, 2000), p. 19-31.
- «Comentaris a la circulació monetària a Vieille-Toulouse». *Acta Numismàtica*, núm. 36 (Barcelona, 2006), p. 63-75.

Las acuñaciones ibéricas de la colección numismática del «CCEIP Campo de Borja» (Borja, Zaragoza)*

ALBERTO AGUILERA HERNÁNDEZ**

RESUMEN

En el presente artículo se estudian las acuñaciones ibéricas que conforman la colección numismática del «CCEIP Campo de Borja» (Borja, Zaragoza), inédita hasta la actualidad, estableciendo como hipótesis que los denarios ibéricos proceden del conocido tesorrillo de Borja.

ABSTRACT

The current study documents the iberian coinage in the numismatic collection of the «CCEIP Campo de Borja» (Borja, Zaragoza), unpublished until now. It establishes the hypothesis that the iberian denarii come from the celebrated Borja treasure.

* Agradezco a la doctora Almudena Domínguez Arranz todas las correcciones y sugerencias que han mejorado notablemente los resultados de este trabajo. De igual forma, deseo expresar mi gratitud a don Manuel Gracia Rivas, presidente del Centro de Estudios Borjanos de la Institución «Fernando el Católico», por haber puesto en mis manos todos los medios a su alcance para llevar a cabo el presente estudio.

** *Universidad de Zaragoza. Centro de Estudios Borjanos.*

INTRODUCCIÓN

Para el estudio de las ciudades antiguas no resulta frecuente disponer de tres tipos diferentes de fuentes, como en el caso de *bu'ssau*, ciudad considerada de los lusones¹ y de la que nos hablan los textos clásicos, la numismática y la arqueología.

Ciertamente, las referencias que de este *oppidum* nos transmiten los autores clásicos son parcas, aunque nos aportan importantes datos referentes tanto a su etapa iberorromana como a una época plenamente imperial. Tito Livio (frag. lib. 91) escribió en su *Historia de Roma* que en el año 76 aC Sertorio, a través de su lugarteniente Marco Perpenna, castigó a una serie de pueblos que se mantuvieron fieles a la causa del Senado romano. Entre ellos se encontraban los *bursaonenses*, aludiendo de esta manera a los habitantes de *bu'ssau*, y por extensión a la propia ciudad, como un escenario más dentro de la crisis romano-republicana y el conflicto sertorio-pompeyano. Posteriormente, en torno a la segunda mitad del siglo I dC, Plinio el Viejo (3, 24) se refirió a su situación jurídica de estipendiarios en la descripción de la organización administrativa que hizo de las provincias hispanas. Finalmente, Claudio Ptolomeo (2, 6, 57), que escribe en el siglo II de la era, cita la situación geográfica de este núcleo latinizado como *Bursada*.

Con respecto a esta localización, desde Antonio Delgado² no ha habido ningún tipo de duda a la hora de identificarla en la actual ciudad de Borja (Zaragoza), más concretamente en los cerros de la Corona³ y en la Cueva Esquilar,⁴ ambos transformados en parte a causa de la edificación de viviendas y bodegas, así como en las zonas llanas de la Torre del Pedernal y de la Romería.⁵ Lamentablemente, la realización de actuaciones e intervenciones arqueológicas no ha sido todo lo continuada que cabría esperar,⁶ una situación que convendría verse enmendada con la ejecución de programas de investigación arqueológica y la publicación de los resultados bajo el patrocinio del Centro de Estudios Borjanos de la Institución «Fernando el Católico».

Este panorama no difiere demasiado en lo que al estudio de su taller monetar se refiere —activo desde mediados del siglo II aC hasta finales de esa misma centuria— por la inexistencia de estudios monográficos de la ceca debido, muy probablemente, al escaso interés que presenta, tanto por la ausencia de acuñaciones en plata como por el escaso volumen de emisiones de bronce.⁷

1. Véase al respecto BURILLO MOZOTA, 1986a, 529-549; 1986b, y FATÁS CABEZA, 1992, 223-232.

2. DELGADO, 1876, 320-321. Lee el epígrafe monetar como Orsao, relacionándolo por homofonía con *bursao*.

3. Núcleo principal de hábitat en época ibérica.

4. ASENSIO ESTEBAN, 1995, 139-141.

5. Ambas se sitúan en la vertiente sur del cerro de la Corona. AGUILERA ARAGÓN, 1988, 24.

6. Sobre las excavaciones arqueológicas llevadas a cabo, véase BONA et al, 1979, 35-91; ROYO GUILLÉN y AGUILERA ARAGÓN, 1981, 27-73.

7. Una buena síntesis en DOMÍNGUEZ ARRANZ, 1979, 100-106.

Por todos estos motivos, como ya he indicado en alguna otra ocasión,⁸ cualquier hallazgo numismático, por insignificante que nos parezca, cobra una especial relevancia en el momento en el que la pieza en cuestión es considerada como un documento histórico de primer orden. Por ello, nos ha causado una grata sorpresa la aparición de la colección numismática del actual centro educativo de la localidad, el «CCEIP Campo de Borja», en la caja fuerte de uno de los bancos de la población. Tras largo tiempo sumida en el más completo olvido, en la actualidad está siendo posible estudiarla y catalogarla gracias a la generosidad del anterior director del colegio, quien la entregó al Ayuntamiento de Borja para que formara parte de los fondos numismáticos del museo arqueológico de la ciudad.⁹

Finalmente, es necesario indicar que, aunque la colección está integrada por un lote de monedas de diferente cronología y procedencia, en este artículo sólo vamos a ocuparnos de los siete ejemplares ibéricos.

CONSIDERACIONES DEL CONJUNTO DE LA COLECCIÓN

En el estado actual de nuestros conocimientos es muy poco lo que podemos decir acerca del origen y avatares de la colección, compuesta por 168 monedas, lo que significa que el monetario ibérico supone tan sólo el 4 % del total. También resulta sumamente complejo evaluar con exactitud las posibles pérdidas sufridas a lo largo del tiempo. En este sentido, lo único que sabemos es que en la caja donde estaba depositado el monetario se señala la cifra de 169 monedas.

Puede ser plausible que la colección fuera formándose a través de compras, donaciones de coleccionistas locales o por hallazgos fortuitos en el entorno de la ciudad de Borja. De cualquier forma, y a reservas de su confirmación por otros descubrimientos *in situ*, me parece adecuado relacionar el conjunto, o al menos la parte que está siendo objeto de nuestro estudio, a la circulación monetaria de esta zona en la Antigüedad.

Una parte importante nos ha llegado en un buen estado de conservación, como el denario de *turíasu*, llamando la atención el excepcional as de *bur'sau*,¹⁰ que casi podríamos considerarlo a flor de cuño, circunstancia insólita en este tipo de monedas con muestras de desgaste debido a su prolongado uso. *A priori*, ello podría indicarnos que son intereses puramente coleccionistas los que han guiado la formación de este conjunto, aunque insisto en los argumentos anteriormente citados, junto con el hecho de que la colección no presente series completas y tenga nume-

8. AGUILERA HERNÁNDEZ, 2007, 213-217.

9. Con sede en la antigua iglesia parroquial de San Miguel Arcángel, fue inaugurado el 7 de mayo de 2007.

10. Se trata de un CNH. 241.2. Aunque siempre se ha puesto de manifiesto la tosquedad de estos ases, especialmente del caballo que coloca sus patas en un plano horizontal imaginario sobre la leyenda, no parece tan acusada en esta pieza, donde las patas delanteras del équido no se apoyan en el epígrafe, sino que aparecen levantadas.

rosas lagunas cronológicas¹¹ para reafirmarme en el carácter aleatorio de la configuración de buena parte de ella.

CECAS PRESENTES EN LA COLECCIÓN

De las siete piezas ibéricas, tres son ases acuñados en las cecas de *arsaos*, *bolškan* y *buřsau*, mientras que los cuatro denarios corresponden a *arekořatas*, *arsaos*, *šekobiřikes* y *tuřiasu*, cuatro de los cinco talleres presentes en el conocido tesorillo de Borja.¹² Considerando que buena parte del mismo se encuentra disperso entre diferentes propietarios, creo muy probable que los ejemplares de la colección puedan proceder igualmente de este tesorillo.

Aunque uno de los problemas generales de la investigación científica centrada en la numismática ibérica suele ocuparse en dar soluciones concretas a la ubicación de los topónimos escritos que transmiten los epígrafes monetales, no cabe la menor duda de la identificación de la ceca de *bolškan* bajo el suelo de la actual Huesca. Es este el taller monetar hispano con un mayor volumen de emisión en los dos últimos siglos anteriores al cambio de era y aquél cuyos ejemplares alcanzaron una mayor dispersión a tenor del número y la distribución de los hallazgos y las tesaurizaciones conocidas, estando presente en buena parte de las ocultaciones.¹³

Sobre la localización de *tuřiasu*, falta acuerdo entre los investigadores. Tradicionalmente, se tiende a ubicarla en Tarazona (Zaragoza), bajo la ciudad romana,¹⁴ aunque algunos autores, debido a los pobres niveles de esta época documentados en excavaciones arqueológicas, han propuesto su ubicación en el cercano yacimiento de la Oruña, en el término municipal de Vera del Moncayo (Zaragoza),¹⁵ siguiendo la teoría de los traslados de ciudades documentados por Francisco Burillo.¹⁶

La localización de la ceca de *arsaos* también plantea problemas de momento no resueltos. Mientras que para Antonio Beltrán¹⁷ se ubicaría en una zona indeter-

11. Sólo existen tres monedas romanas y ninguna medieval. Los siguientes ejemplares fueron acuñados durante el reinado de Felipe III.

12. Según Villaronga, estaba compuesto por 80 denarios clasificados de esta forma: 5 de *bařskunes*, 15 de *arekořata*, 9 de *šekobiřikes*, 11 de *arekořatas*, 10 de *arsaos* y 30 de *tuřiasu*. VILLARONGA, 1993, 50. Sin embargo, otros autores arrojan la siguiente composición: 45 de *arekořata*, 45 de *tuřiasu*, 31 de *bařskunes*, 14 de *arsaos* y 11 de *šekobiřikes*. RODRÍGUEZ CASANOVA, 2006, 289.

13. DOMÍNGUEZ ARRANZ y AGUILERA HERNÁNDEZ, 2009, en prensa. Sobre esta ceca resulta indispensable la obra de DOMÍNGUEZ ARRANZ, 1991.

14. GARCÍA SERRANO, 2003-2004, 119-133, aunque no descarta que la ciudad celtibérica de *Tuřiasu* se ubique en el yacimiento de la Oruña.

15. Entre otros PINA POLO, 1993, 77-94.

16. BURILLO MOZOTA, 1986b.

17. BELTRÁN MARTÍNEZ, 1974, 202.

minada de Navarra, Fatás¹⁸ se inclina por el territorio *suessetano*, correspondiente en líneas generales con la actual comarca de las Cinco Villas, abarcando a otras ciudades situadas en la provincia de Huesca y Navarra.

El taller de *árekořatas* ha sido tradicionalmente relacionado con Ágreda (Soria), aunque no faltan propuestas para llevarlo a Navarra,¹⁹ mientras que *šekobiřikes* estaría cercana a *buřsau*, según Ptolomeo (2, 6, 57), tendiendo a localizarse en la actualidad entre la zona del Alto Duero y el Pisuerga.²⁰

De esta manera, si todas estas piezas proceden de descubrimientos realizados en los alrededores de la actual ciudad de Borja, como suponemos, serían muy representativas de lo que cabría encontrarnos en lo que a la circulación monetaria de *buřsau* se refiere, pues todas ellas fueron acuñadas en cecas muy próximas o relativamente cercanas.

INVENTARIO DEL FONDO IBÉRICO DE LA COLECCIÓN²¹

árekořatas

1. Denario.

Cronología: segunda mitad del siglo II aC.

a/ Cabeza masculina con torques punteada a la derecha; detrás glóbulo.

r/ Jinete lancero a la derecha; debajo: *a.ř.e.ko.ř.-a.ta*.

CNH. 273. 18.

DCyP. 4^a 13.

Peso: 3,83 g Ø: 18,33 mm 11 h.

18. G. FATÁS CABEZA, 1976, pp. 85-89

19. DOMÍNGUEZ ARRANZ, 1998, 149.

20. GARCÍA-BELLIDO, 1974, 383 y ss.

21. Las siglas CNH aluden a VILLARONGA, 1994, y en el caso de DCyP, a GARCÍA-BELLIDO y BLÁZQUEZ, 2001. Una letra entre corchetes hace referencia a que ésta no es visible.

arsaos

2. Denario.

Cronología: finales del siglo II aC-primer cuarto del siglo I aC.

a/ Cabeza masculina barbada a la derecha con collar punteado; detrás arado; delante delfín.

r/ Jinete con arma arrojadiza a la derecha; sobre el exergo: *a.r.s.a.o.s.*

CNH. 254. 15.

DCyP. 5ª. 11.

Peso: 4,15 g Ø: 18,49 mm 10 h.

3. Unidad.

Cronología: segunda mitad del siglo II aC-primer cuarto del siglo I aC.

a/ Cabeza masculina barbada a la derecha con collar punteado; detrás arado; delante delfín y *o.n.*

r/ Jinete con arma arrojadiza a la derecha; sobre el exergo: *a.r.s.a.o.s.*

CNH. 253. 9.

DCyP. 3ª. 6.

Peso: 12,59 g Ø: 27,12 mm 1 h.

bolśkan

4. Unidad.

Cronología: segunda mitad del siglo II aC.

a/ Cabeza masculina barbada a la derecha con torques; detrás delfín.

r/ Jinete lancero con casco y faldellín a la derecha; detrás estrella; sobre el exergo:

bo.l.ś.ka.[n].

CNH. 211. 8.

DCyP. 2^a. 3.

Peso: 8,71 g Ø: 24,95 mm 1 h.

buśsau

5. Unidad.

Cronología: mediados del siglo II aC.

a/ Cabeza masculina barbada a la derecha con torques; delante delfín; detrás: *bu*.

r/ Jinete lancero con casco de tipo montefortino a la derecha; debajo: *bu.ś.s.a.u.*

CNH. 241. 2.

DCyP. 1^a. 2.

Peso: 16,90 g Ø: 25,78 mm 12 h.

śekobirikes

6. Denario.

Cronología: principios del siglo I aC.

a/ Cabeza masculina con torques a la derecha; detrás creciente; entre la nuca y el creciente, tres glóbulos; debajo del cuello: *ś*.

r/ Jinete lancero a la derecha; sobre el exergo: *ś.e.ko.bi.ř.i.ke.s*.

CNH. 292. 8.

DCyP. 3^a. 4.

Peso: 3,98 g Ø: 20,24 mm 11 h.

tuřiasu

7. Denario.

Cronología: siglo I aC. (anterior al año 72).

a/ Cabeza masculina barbada con torques punteada a la derecha; delante: *tu*; detrás: *ka*, y bajo el cuello: *ś*.

r/ Jinete lancero a la derecha con las patas del caballo sobre la leyenda; sobre el exergo: *tu.ř.i.a.s.u*.

CNH. 266. 33.

DCyP. 6^a. 19.

Peso: 3,89 g Ø: 18,11 mm 9 h.

BIBLIOGRAFÍA

AGUILERA ARAGÓN, I. (1988). «Desde la Prehistoria hasta la etapa hispano-visigoda». En BRESSEL ECHEVERRÍA, C. [et al.] *Borja. Arquitectura y evolución urbana*. Zaragoza: Colegio Oficial de Arquitectos de Aragón. Sección Cultura. Delegación de Zaragoza, p. 13-28.

AGUILERA HERNÁNDEZ, A. (2007). «En torno a un as de Calígula hallado en Zaragoza», *Numisma*, núm. 251 Madrid, p. 213-217.

- ASENSIO ESTEBAN, J. A. (1995). *La ciudad en el mundo prerromano en Aragón*. Caesaraugusta 70, Institución «Fernando el Católico», Zaragoza.
- BELTRÁN MARTÍNEZ, A. (1974). «El tesoro de denarios ibéricos de Alagón». *Numisma*, núm. 120-131, p. 201-214.
- BONA, J. [et al.] (1979). «1ª campaña de excavaciones arqueológicas en Bursau, Borja. (Zaragoza)», *Cuadernos de Estudios Borjanos*, vol. III, Centro de Estudios Borjanos, Institución «Fernando el Católico», Zaragoza p. 35-91.
- BURILLO MOZOTA, F. (1986a). «Sobre el territorio de los lusones, belos y titos en el siglo II a. de C.» *Estudios en homenaje al Dr. Antonio Beltrán Martínez*. Universidad de Zaragoza. Facultad de Filosofía y Letras, Zaragoza p. 529-549.
- (1986b). *Aproximación diacrónica a las ciudades antiguas del valle Medio del Ebro*. Teruel.
- CNH= VILLARONGA, 1994
- DCyP= GARCÍA-BELLIDO y BLÁZQUEZ, 2001.
- DELGADO, A. (1876). *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*. Vol. III. Sevilla.
- DOMÍNGUEZ ARRANZ, A. (1979). *Las cecas ibéricas del valle medio del Ebro*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», Zaragoza.
- (1991). *Medallas de la Antigüedad. Las acuñaciones ibéricas y romanas de Osca*. Huesca.
- (1998). «Las acuñaciones ibéricas y celtibéricas de la Hispania Citerior» En: *Historia monetaria de Hispania Antigua*. Ediciones Jesús Vico, Madrid, p. 116-193.
- DOMÍNGUEZ ARRANZ, A.; AGUILERA HERNÁNDEZ, A. «Les emissions de l'interior de la Vall de l'Ebre». En: *Els ibers, cultura i moneda*. MNAC, Barcelona, p. 38-43.
- FATÁS CABEZA, G. (1976). «Para la localización de la ceca de Arsaos». *Numisma*, núm. 138-143, p. 85-89.
- (1992). «Para una etnogeografía de la cuenca media del Ebro». *Paleoetnología* Madrid, p. 223-232.
- GARCÍA-BELLIDO, Mª P. (1974). «Tesorillo de denarios ibéricos procedentes de Salamanca». *Zephyrus*, XXV, p. 382-386
- GARCÍA-BELLIDO, Mª P.; BLÁZQUEZ, Mª C. (2001). *Diccionario de cecas y pueblos hispánicos*. CSIC, Madrid. 2 v.
- GARCÍA SERRANO, J. A. (2003-2004). «Turiaso-Turiazu. ¿Dónde está la ciudad celtibérica?». *Turiaso*, vol. XVII, p. 119-133.
- PINA POLO, F. (1993). «¿Existió una política romana de urbanización en el nordeste de la Península Ibérica?». *Habis*, núm. 24 Sevilla, p. 77-94.
- RODRÍGUEZ CASANOVA, I. (2006). «Noticias de un tesoro de denarios celtibéricos descubierto en Tarazona de Aragón (Zaragoza) en 1828». *Numisma*, núm. 250 Madrid, p. 279-294.

- ROYO GUILLÉN, J. I.; AGUILERA ARAGÓN, I. (1981). «Avance de la II Campaña de Excavaciones Arqueológicas en Bursau. 1979. (Borja. Zaragoza)». *Cuadernos de Estudios Borjanos*, vol. VII-VIII. Centro de Estudios Borjanos, Institución «Fernando el Católico», Zaragoza, p. 27-73.
- VILLARONGA, L. (1993). *Tresors monetaris de la península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*. Barcelona: Asociación Numismática Española; Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Barcelona.
- (1994). *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid.

Tesorillo de Siurana d'Empordà

M. GARCÍA GARRIDO

Debido a nuestro interés por los divisores de plata griegos e ibéricos acuñados en la Península Ibérica, contactamos con estudiosos y coleccionistas de monedas hispánicas, lo que nos permitió el acceso a algunas colecciones privadas. A una de estas colecciones pertenece este hallazgo. Este pequeño tesorillo llamó nuestra atención por lo heterogéneo de su composición. Consta de dos divisores pre-dracma, una dracma del caballo parado y cinco divisores de la dracma del pegaso. Todos los ejemplares son de Emporion.

Según el propietario, el hallazgo se produjo en la década de los ochenta, de manera fortuita, en el término municipal de Siurana d'Empordà (Girona). El interés de este tesorillo estriba en su variedad, pues hay piezas de las últimas emisiones pre-dracma, la dracma del caballo parado y los primeros divisores de las series del pegaso. La coexistencia en el mismo conjunto de ejemplares de los tres grandes grupos de las emisiones emporitanas en plata parece indicar una fluidez monetaria, así como la pervivencia de muchas de estas emisiones durante un largo periodo de tiempo.

Este atesoramiento confirma la seriación propuesta por Villaronga¹ de los divisores de Emporion, tanto de las fraccionarias anteriores a las dracmas como de los divisores de la dracma con pegaso en el reverso con la cabeza sin modificar.

1. L. VILLARONGA, *Monedas de plata emporitanas dels segles V-IV aC*, Barcelona, 1997 y *Les monedes de plata d'Emporion, Rhode i les seves imitacions*, Barcelona, 2000.

DESCRIPCIÓN

Fraccionarias del siglo IV:

1. a/ cabeza con casco a la izquierda.

r/ cabra a la izquierda, encima las letras EM.

Peso: 0,51 g Ø: 10 mm

Villaronga: grupo 6-1-1, como el ejemplar 291.

2. a/ cabeza femenina de frente.

r/ jinete con clámide a la izquierda.

Peso: 0,52 g Ø: 9 mm

Villaronga: grupo 6-2-1-5, como el ejemplar 342 del hallazgo del Penedès.

Bibliografía: VILLARONGA, L. *Monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC.* Barcelona, 1997.

Dracma del caballo parado:

3. a/ cabeza femenina a la izquierda con espigas en el peinado, delante la leyenda griega ENPORITON.

r/ caballo de pie a la derecha, con collar, encima victoria con láurea en la mano.

Peso: 4,3 g Ø: 17 mm

Villaronga: grupo 1-2.

Guadán: muy parecido al ejemplar 131 de la colección Yriarte.

Bibliografía: VILLARONGA, L. *Les monedes de plata d'Emporion, Rhode i les seves imitacions*. Barcelona, 2000.

GUADÁN, A. M. de. *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*. Barcelona, 1955-1960.

Divisores de la dracma del pegaso con cabeza normal:

a/ cabeza de Aretusa a la derecha, letras EM delante y detrás de la cabeza.

r/ Pegaso de cabeza normal a la derecha.

x2

4. Peso: 0,51 g Ø: 9 mm

Villaronga: grupo 3-1-2.

Campo: clase I, tipo II.

x2

5. Peso: 0,65 g Ø: 12 mm

Villaronga: grupo 3-1-2, tipo Serrinilla.

Campo: clase I, tipo II.

x2

6. Peso: 50 g Ø: 8,7 mm

Villaronga: grupo 3-1-2.

Campo: clase I, tipo IV.

7. Peso: 50 g Ø: 10 mm
 Villaronga: grupo 3-2.
 Campo: clase I, tipo II, grupo II.

8. Peso: 0,49 g Ø: 5 mm
 Villaronga: grupo 3-2.
 Campo: clase I, tipo II.

Bibliografía: VILLARONGA, L. *Les monedes de plata d'Emporion, Rhode i les seves imitacions*. Barcelona, 2000.

GUADÁN, A. M. de. *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*. Barcelona, 1955-1960.

CAMPO, M. «Los divisores de dracma ampuritana», en *Acta Numismática*, vol. II (Barcelona, 1972), p. 19-48.

AMORÓS, J. *D'una troballa de monedes emporitanes i la posible cronologia de les monedes d'Empòrion*. Barcelona, 1933.

Este hallazgo, como hemos comentado anteriormente, confirma la ordenación propuesta por Villaronga para las emisiones de plata de Emporion, tanto para las emisiones finales de las fraccionarias del siglo IV aC como de los divisores de las dracmas del pegaso con cabeza normal que llevan E detrás y M delante de la cabeza femenina del anverso. El autor clasifica la fraccionaria con reverso de cabra y EM encima de ésta como perteneciente al grupo 6-1-1 y la emisión de cabeza femenina de frente y jinete en el reverso, al 6-2-1-5. Según comenta dicho autor, las emisiones con tipología variada que constituyen el grupo 7 podrían ir en otros grupos, pero el escaso número de ejemplares conocidos hace difícil su ordenación, por lo que las agrupa en este último grupo sin tener clara su ordenación. Destacar también que las dos monedas de este tesoro pesan 0,51 g y 0,52 g y se apartan bastante del peso medio, que es de 0,73 g (Villaronga estudia las dos emisiones conjuntas con un total de 112 ejemplares).

La dracma del caballo parado es una emisión oficial de Emporion, aunque quizás de las últimas series de esta emisión. Su arte es bastante esquemático, sin llegar a la mayoría de las imitaciones galas. El anverso se parece a un ejemplar pu-

blicado por Guadán², el nº 131, perteneciente a la colección Yriarte de Madrid. El reverso tiene un cuño no conocido por nosotros. El dibujo de la victoria con la laura coronando al caballo está resuelto con unos trazos simples, infantiles, con lo que resulta que el dibujo se parece más al símbolo de la Tanit ibicenca con un jarro que a la victoria. El caballo lleva collar y se le aprecian los atributos sexuales muy marcados.

Los divisores con EM, tritartemorion de la dracma del pegaso con cabeza sin modificar, son considerados por Villaronga como los primeros divisores de esta serie. En el ejemplar nº 7 no se aprecia la M. No sabemos si es problema del cuño o es que nunca lo llevó.

HALLAZGOS

No conocemos ningún atesoramiento que en su composición existan ejemplares de los tres primeros periodos: fraccionarias del siglo IV aC, dracma del caballo parado y divisores de la dracma del pegaso con cabeza normal, que se encuentran en éste.

Tesoros con fraccionarias³ de cabra y EM encima de ésta en el reverso y también con cabeza femenina de frente en el anverso y jinete en el reverso se encuentran en la composición de los siguientes hallazgos:

- Hallazgo de Rosas (Girona),⁴ con 5 monedas del jinete.
- Hallazgo de Tarragona,⁵ con tres piezas del jinete.
- Hallazgo del Penedès (Barcelona),⁶ con más de 50 ejemplares de cabeza femenina/jinete.

2. GUADÁN, A. M. de, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1955-1960.

3. VILLARONGA, L. *Tresors monetaris de la península Ibèrica anteriors a August: Repertori i anàlisi*. Barcelona, 1993. BLÁZQUEZ, CRUCES, «Tesorillos de monedas republicanas en la Península Ibérica. Addenda a Roman Republican Coins Hoards». *Acta Numismática*, núm. 17-18 (Barcelona, 1987-1988)

4. CAMPO, M. «Las monedas de los tesoros de Pont de Molins, Tarragona y Rosas del Gabinete Numismático de Catalunya (s. IV a.C)». *Studi per Laura Breggia*, parte I, *Bollettino di Numismatica*, S4 (1984), p. 139-160. La composición de este tesoro, descubierto en 1850, era de 38 fraccionarias; de éstas, 6 se encuentran en el GNC: 5 monedas del jinete y una con dos delfines. Ocultación en el s. IV aC.

5. CAMPO, M. «Las monedas de los tesoros de Pont de Molins, Tarragona y Rosas del Gabinete Numismático de Catalunya (s. IV a.C)». *Studi per Laura Breggia*, parte I, *Bollettino di Numismatica*, S4 (1984), p. 139-160. Descubierto en 1860-1865 en la provincia de Tarragona. Constaba de 40 divisores, de los cuales se guardan en el GNC. S. IV aC.

6. VILLARONGA, L. *Monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC*, Barcelona, 1997, p. 27-32 más láminas. Fue descubierto en los años treinta. El conjunto constaba de 177 monedas de plata de pequeño tamaño que aparecieron junto a trozos de plata, un anillo, fíbulas y pedazos de ornamentos. Hay 3 monedas griegas, 1 estatera de Populonia, 1 fragmento de Neápolis y una estatera de Crotón, 42 massaliotas anteriores a las dracmas y 129 emporitanas, todas ellas del patrón petrológico de 0,80 g. Las fraccionarias más abundantes son las del tipo cabeza femenina y reverso del jinete. Fechado en el s. IV aC. VILLARONGA, L. «Metrologia de les fraccionàries anteriors a les dracmes. Segle IV aC». *Gaceta Numismática*, núm. 94-95 (1989), p. 17-22.

–Hallazgo de Pont de Molins (Girona),⁷ entre otras fraccionarias, 1 de cabra con EM encima y 1 cabeza femenina/jinete.

Todos estos atesoramientos han sido datados a finales del siglo IV aC.

Hay cierta confusión en los hallazgo/hallazgos en los que aparece la dracma del caballo parado:

–Hallazgo de Tortosa (Tarragona),⁸ compuesto por 3 dracmas de Rhode, 2 dracmas del caballo parado y 1 didracma de Ebusus de 10 g.

–Hallazgo de las minas de Cartagena (Murcia),⁹ compuesto por 1 shekel de Tanit/caballo y estrella delante, 1 dracma emporitana del caballo parado y 1 didracma de Ebusus de 10 g.

Estos dos hallazgos podrían ser el mismo, o bien que algún ejemplar, como el evidente caso de la didracma de Ebusus, hubiese repetido equivocadamente su asignación a los dos tesorillos.

Se dataría o datarían en la Segunda Guerra Púnica.

Por último, de los divisores del pegaso con EM en el anverso, conocemos dos hallazgos:

–Hallazgo de Serinyà (Girona),¹⁰ en el que aparecen 4 ejemplares de estos divisores junto con 6 dracmas del pegaso con cabeza normal y 2 con cabeza modificada.

–Hallazgo de Sant Llop (Girona),¹¹ que consta de 1 denario de L. LI C. CN.DOM (Cr. 282) datado en el 118 aC, un número indeterminado de dracmas emporitanas, sin precisar, 1 dracma emporitana con símbolo laurea y 1 divisor con EM.

El primer hallazgo, el de Serinyà, está datado en la Segunda Guerra Púnica, y el segundo, el de Sant Llop, después del 118 aC.

7. CAMPO, M. «Las monedas de los tesoros de Pont de Molins, Tarragona y Rosas del Gabinete Numismático de Catalunya (s. IV a.C)». *Studi per Laura Breggia*, parte I, *Bollettino di Numismatica*, S4 (1984), p. 139-160. Descubierto en 1863, el conjunto constaba de más de 60 monedas, 30 de las cuales se guardan en el GNC. 1 moneda de Acanto; 4 del tipo Auriol, 2 con cabeza de carnero y 1 de Massalia con cangrejo; 24 fraccionarias anteriores a las dracma, entre ellas 1 con cabra y otra con cabeza femenina y jinete en el reverso.

8. ZÓBEL DE ZANGRÓNIZ, J. «Estudio histórico de la moneda antigua española». *Memorial Numismático Español*, 1877-79. A. M. de GUADÁN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1955-1960. A. HEISS, *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*, París, 1870. VILLARONGA, L. *Las monedas Hispano-Cartaginesas*, Barcelona, 1973. Encontrado hacia 1863. Ocultación hacia el 250 aC, según Guadán. (Según Zóbel, podría haber una confusión de Heiss al atribuir a este hallazgo la didracma de Ebusus que correspondería mejor al hallazgo de Cartagena).

9. Ver nota anterior

10. JENKINS, G. K. «Notes on the iberian denarii from the Cordova hoard». *Museum Notes*, vol. VIII (1958), p. 57-70. «A celtiberian hoard from Granada». en *Numerario Hispánico*, vol. VII (1958), p. 135-149. COROMINAS, J. «Hallazgo de ocho dracmas y cuatro divisores ampuritanos en Serrinilla». *Ampurias*, vol. VI (1994), p. 327-9.

11. BLÁZQUEZ, C. «Tesorillos de moneda republicana en la península ibérica. Addenda a Roman Republican Coin Hoards». *Acta Numismática*, núm. 17-18 (1987-1988), p. 105-142. ZÓBEL DE ZANGRÓNIZ, J. «Estudio histórico de la moneda antigua española». *Memorial Numismático Español*, 1877-79.

CRONOLOGÍA

Como vemos, nos encontramos con ejemplares que pertenecen a tres periodos distintos:

1) Las fraccionarias de los grupos que aparecen en este tesorillo se acuñan a finales del siglo IV aC.

2) Según Villaronga, la dracma del caballo parado empezaría a acuñarse sobre el 320 aC y dejaría de emitirse sobre el 241 aC como consecuencia de la pérdida de influencia púnica en la costa catalana después de la derrota cartaginesa en la Primera Guerra Púnica.

3) Los divisores con cabeza femenina y EM detrás y delante de ésta en el anverso, y el reverso con pegaso con cabeza normal, dejaron de acuñarse hacia el 218 aC. A partir de esta fecha, se emitirían las dracmas del pegaso con cabeza modificada y sus divisores.

Hasta ahora no se conocía ningún hallazgo datado después del 300 aC que contuviese alguna fraccionaria de Emporion. En este caso, las fraccionarias con reverso de cabra o jinete son una aportación residual en la composición del tesorillo. De lo que no estamos muy seguros es de que la emisión del caballo parado no circulara conjuntamente con los divisores con reverso de pegaso. Parece clara la pervivencia de la dracma del caballo parado, así como la tolerancia de esta serie dentro de las primeras emisiones del pegaso con cabeza sin modificar, por lo menos hasta principios de la Segunda Guerra Púnica, años éstos que marcan el nuevo giro de las emisiones emporitanas.

Unes fraccions de dirhem inèdites de Muhammad ibn Sa'd, el rei Llop (542-567 H)

DAVID FRANCÈS VAÑÓ

He tingut l'oportunitat d'estudiar un conjunt de fraccions de billó hispanoàrabs que no han estat mai publicades. Un cop analitzades, cal atribuir-les a Muhammad ibn Sa'd ibn Mardanish, el rei Llop de Múrcia i València, entre els anys 1147 i 1172 dC (542-567 H).

És més problemàtica l'atribució del lloc d'emissió, ja que no presenten seca visible. Repassant la bibliografia disponible sobre les encunyacions de Sa'd, he trobat un dinar encunyat a València, el 544 H, que té una part de les llegendes escrita en cal·ligrafia nesjí cursiva (Medina, 1992, núm. 379, làm. 55) i que presenta una extraordinària similitud estilística amb bona part de les fraccions esmentades. De fraccions de billó de Muhammad ibn Sa'd ja se'n coneixien de la seca de Múrcia (Vives, 1893, núm. 1973), però no de València. La similitud observada i el context històric ens permeten proposar l'atribució de nous exemplars, per primer cop, a la seca de València.

CONTEXT HISTÒRIC I ENCUNYACIONS LUPINES

Muhammad ibn Sa'd, el rei Llop, va prendre el poder a Múrcia i a València el 22 de rabí de l'any 542 de l'hègira (1147 dC). El seu lloc de residència era Múrcia, capital del territori que governava, el qual també incloïa València. L'administració d'aquesta darrera ciutat fou encomanada al seu germà Abul Hachach Iusuf. Entre el 542 i el 546, la ciutat de València va viure anys de pau fins a l'esclat d'una revolta que durà entre el 20 d'abril de 1151 i el 7 d'abril de 1152 (l'any 546 de l'hègira). En aquest interval de temps, els rebels Abenhamid, primer, i Abdelmelik Abensilban, després, van prendre el control de la ciutat sense reconèixer

l'autoritat del rei Llop. La revolta culminà amb el setge de la ciutat i la rendició dels rebels (Codera, 1899).

Els primers anys de regnat de Muhammad ben S'ad van ser, per tant, més tranquils i també els més prolífics en encunyacions monetàries.

Vives (1893), parlant dels dinars d'or, diu que: «*Las cecas son dos, Murcia y Valencia y las fechas 542-566H en Murcia y 544-546 y 548-550H en Valencia, estas últimas son muy raras. A partir del año 547H la primera área se modifica, añadiendo después de las dos primeras líneas la frase: “ya'tasim bihabl Allah”¹ y anteponiendo a su nombre, el de Abu Abdallah. Las monedas de cobre o dirhammes que también acuña S'AD son muy especiales, solo conocemos un dirham completo (nº 1973) todas las demás monedas solo se conocen fracciones, lo cual ha hecho difícil y a veces imposible, completar sus leyendas. Las cecas en todas las que se distingue Murcia, aunque no sería raro encontrarlas en Valencia*».

Tawfiq Ibrahim (1988, 1991) afegeix sobre les monedes d'aquest rei que: «*A diferencia de las acuñaciones en oro de Ibn Mardanis (el rey Lope o Lobo de las crónicas cristianas) la catalogación de la plata es muy exigua y ha permanecido inalterable desde hace casi un siglo, hasta la aparición de este dirham (pieza objeto de su estudio) como lo demuestra el hecho de que los nueve tipos (nº 1969-77) publicados por Vives (1893) quedaron recogidos, íntegramente, sin modificación, en un reciente trabajo monográfico sobre la ceca islámica de Murcia (Rodríguez Lorente 1985)... Vives dentro de su sección de taifas almorávides, al catalogar las monedas de plata de Ibn Mardanis, nos indica la existencia (nº 1974-77) de varios “fragmentos de dirham” que dice “han debido tener orlas” (nota pág. 330)... La existencia de este singular dirham sorprende por varias razones, ya que no se conforma en su tipología o metrología con las acuñaciones usuales de su momento histórico. El dirham con orlas en sus respectivas caras había sido ampliamente sustituido a finales del siglo anterior, por el llamado “quirate” almorávide (1 gr escaso) mientras que a partir del 540H o algo después, se impone rápidamente en Alandalus (a excepción del reino de Murcia) la reforma del sistema monetario introducido por los almohades, implantando para la plata el dirham cuadrado, normalmente anónimo, rara vez con ceca y de un peso aproximado de 1,5 gr*».

DESCRIPCIÓ I CATALOGACIÓ DEL MATERIAL ESTUDIAT

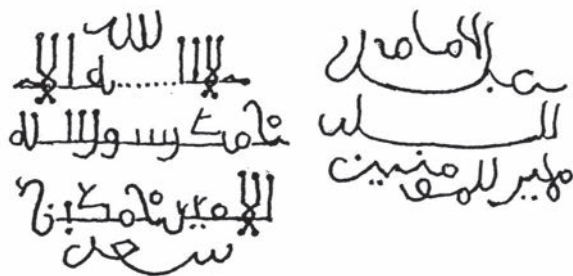
1r tipus (València)

El dinar de València de l'any 544 H és el que ens marca el camí per a la identificació de les primeres fraccions. Es tracta d'un dels tipus monetaris que a la do-

1. Se aferra al vínculo de Dios (S. 3 V.103p).

cumentació medieval cristiana apareix comunament anomenat com a «morabati-no lupino». La llegenda que hi apareix a l'anvers és la mateixa que, dividida en dues parts, ocupa l'anvers i el revers de les fraccions.

DINAR

FRACCIONS DE BILLÓ

Aquestes fraccions han de ser anteriors al 547 H, ja que no duen el nom d'Abu Abdallah.

A banda de la cal·ligrafia nesjî, un segon detall ens referma l'atribució a València. Tant el dinar com les fraccions presenten una mateixa característica: la *tasliya*, la part baixa de les lletres (els alifs) presenta un guarniment o acabat semblant, un cordó de perles que es perllonga entre les lletres i que no he vist en cap altra moneda d'aquest període.

Totes les fraccions estudiades, a excepció de les que no estan acompanyades pel seu pes, pertanyen a col·leccions particulars de València.² La resta dels exemplars ha estat localitzada en fòrums virtuals de numismàtica.

És obvi que aquestes fraccions van ser encunyades tal com són. No es tracta, per tant, de fragments de dirhams sencers, a excepció d'una única fracció coneguda que, pel seu gruix, podria haver estat retallada d'un dirham sencer.

2. La resta dels exemplars ha estat observada al fòrum numismàtic virtual Omni (<http://www.identificacion-numismatica.com>).

Totes elles són fetes amb un billó ric en plata i el seu pes oscil·la entre els 0,5 g i els 2,2 g, tot i que els pesos més freqüents es troben entre els 0,7 g i 1,6 g.

La descripció és la següent:

1. Fracció de dírhham de billó. 0,55 g. $9,7 \times 1,45$ mm.

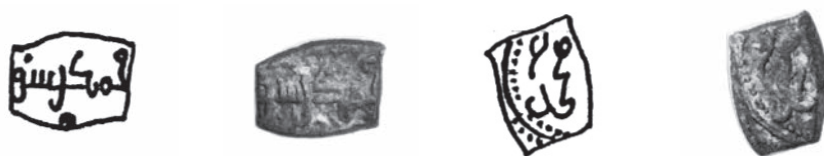
2. Fracció de dírhham de billó. 1,45 g. $10 \times 9 \times 3$ mm.

3. Fracció de dírhham de billó. 1,60 g. $10 \times 10 \times 2,5$ mm.

4. Fracció de dírhham de billó. 0,5 g. $9 \times 7 \times 1,4$ mm.

5. Fracció de dírhham de billó. 0,7 g. $9 \times 8 \times 1,8$ mm.

6. Fracció de dírhham de billó. - g.

7. Fracció de dírhham de billó. 0,75 g. $11 \times 8 \times 1,55$ mm.

S'observa que totes les fraccions són molt semblants entre si, tot i que es distingeixen diversos encunys. És probable, doncs, que en cas que s'haguessin encunyat dírhams sencers, aquests serien tots molt semblants entre si. Assumint el risc que comporta qualsevol reconstrucció, crec que un dírhham sencer hauria de tenir si fa no fa aquest aspecte:

2n tipus (València?)

Quatre de les fraccions que he analitzat presenten una tipologia diferent, que, al seu torn, també s'allunya dels tipus atribuïts a Múrcia. Podrien ser també de València, encara que en aquest cas la seva atribució és més dubtosa.

Són les següents:

8.

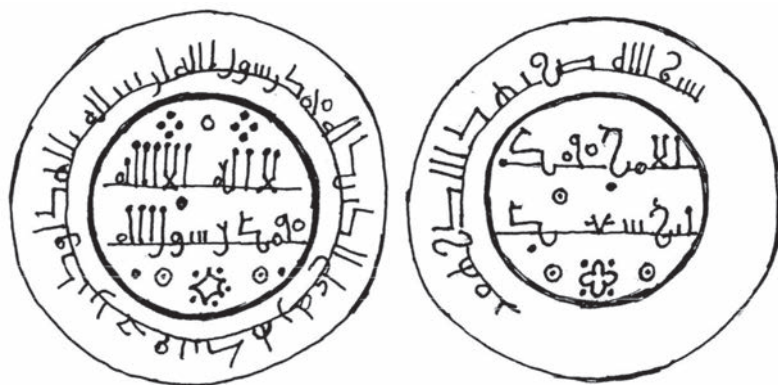
9.

10.

La reconstrucció del dírhham sencer podria ser així:

Falta conèixer el guarniment superior de la IIA, no visible en els fragments analitzats.

Tipus incerts (Múrcia?)

Finalment, presento unes poques fraccions que, pels guarniments que duen, semblen ser no repertoriades. Probablement són murcianes i les afegeixo per facilitar futures identifikacions d'aquestes complicades emissions postal·moràvits.

11. Fracció de dírhram de billó. 0,9 g. $11 \times 9 \times 1,85$ mm.

12. Fracció de dírhram de billó. 0,7 g. $8 \times 8 \times 1,75$ mm.

13. Fracció de dírhram de billó. 1,5 g. $10 \times 10 \times 2$ mm.

Aquesta fracció deu ser del mateix tipus que la núm. 11. Conserva part d'un bany de plata que segurament aplicarien a totes les fraccions per tal de fer-les semblar fetes d'un metall més ric.

14. Fracció de dírhram de billó. 0,7 g. $11 \times 8 \times 1,4$ mm.

BIBLIOGRAFIA

CODERA, Francisco. *Decadencia y desaparición de los almorávides en España*. Saragossa, 1899.

IBRAHIM, Tawfiq. «Nuevas monedas almorávides de tipo taifas». A: *II Jarique de numismàtica hispano-àrab*. Lleida, 1988, p. 259-264.

— «Un dirhem inédito de Muhammad ibn Sa'd». *Gaceta Numismática*, núm. 19 (1991), p. 43-44.

MEDINA, Antonio. *Monedas hispano-musulmanas*. Toledo, 1992.

RODRIGUEZ LORENTE, Juan José. *Numismática de la Murcia musulmana*. Madrid, 1984.

VIVES, Antonio. *Monedas de las dinastías árábigo-españolas*. Madrid, 1893.

Una nova troballa de moneda comtal urgellesa i reial aragonesa. Diners d'Ermengol VIII i de Sanç Ramírez

JOAN ANTONI SENDRA

Fa un temps vaig tenir l'oportunitat d'estudiar un petit conjunt de diners fruit d'una troballa casual als voltants de la ciutat d'Agramunt cap al 1956. Aquest conjunt, format per 13 monedes, va ser trobat amb aquestes enganxades entre si, formant un petit bloc. En desenganxar-se, van aparèixer 5 exemplars pertanyents a Sanç Ramírez d'Aragó (1063-1094) i 8 exemplars pertanyents a Ermengol VIII, comte d'Urgell (1184-1209).

Aquest conjunt té més importància si tenim en compte les poques troballes que hi ha documentades contenint moneda comtal catalana i aragonesa junta.

DESCRIPCIÓ DE LES PECES

Tot seguit, detallo la descripció de les peces que componen el tresoret:

Monedes de Sanç Ramírez (1063-1094). Seca de Jaca

1. Diner de billó

a/ SAN CIVSREX

Bust mirant a l'esquerra

r/ ARA GON

Arbre superat de creu

Pes: 0,95 g Ø: 19 mm CRU-202

2. Diner de billó

a/ SA NCIVSREX

Bust mirant a l'esquerra

r/ ARA GON

Arbre superat de creu

Pes: 0,85 g Ø: 18 mm

CRU-202

3. Diner de billó

a/ SA NCIVSREX

Bust mirant a l'esquerra

r/ ARA GON

Arbre superat de creu

Pes: 0,75 g Ø: 18 mm

CRU-202

4. Diner de billó

a/ SA NCIVSREX

Bust mirant a l'esquerra

r/ ARA GON

Arbre superat de creu

Pes: 1.05 g Ø: 18 mm

CRU-202

5. Diner de billó

a/ SA NCIVSREX

Bust mirant a l'esquerra

r/ ARA GON

Arbre superat de creu

Pes: 0,8 g Ø: 19 mm

CRU-202

Monedes d'Ermengol VIII (1184-1209). Seca d'Agramunt

6. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,75 g Ø: 17 mm

BAL-123-2

7. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,8 g Ø: 18 mm

BAL-123-2

8. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,85 g Ø: 18 mm

BAL-123-2

1

2

3

4

5

9. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,9 g Ø: 18 mm

BAL-123-3

10. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,75 g Ø: 18 mm

BAL-123-2

11. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,85 g Ø: 18 mm

BAL-123-2

12. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,75 g Ø: 18 mm

BAL-123-2

13. Diner de billó

a/ AGRIMONT VRGL

Bàcul sobre U

r/ ERMENGO COMES

Creu equilateral amb trèvol al segon i tercer espais

Pes: 0,8 g Ø: 18 mm

BAL-123-3

ANÀLISI D'ENCUNYS

1. Diners de Sanç Ramírez d'Aragó

Els encunys de les 5 monedes, tant d'anvers com de revers, són diferents i no es troben enllaços entre d'ells.

El conjunt dels diners de Sanç Ramírez presenta la tipologia descrita per Crusafont com a pertanyents al grup elegant amb bust a l'esquerra (CRU-202). Cal remarcar que entre les lletres N i C de la llegenda de l'anvers ens descriu anell i punt a dintre. Dels 5 exemplars del tresoret, només el núm. 1 porta aquesta marca. El núm. 2 porta anell sense punt entre la A i la N. Els núm. 4 i 5 porten mitja lluna entre la A i la N. Finalment, al núm. 3 no es veu cap marca amb claredat, encara que pensem que podria ser mitja lluna, també.

6

7

8

9

10

11

12

13

2. Diners d'Agramunt d'Ermengol VIII.

Dels 8 exemplars pertanyents a Ermengol VIII, trobem que no hi ha cap exemplar del tipus descrit per Balaguer com a prototipus de l'emissió, sinó que hi ha 6 exemplars amb la variant 1 (Balaguer, 1999, tipus 123-2) i 2 exemplars de la variant 2 (Balaguer, 1999, tipus 123-3). També són diferents tots els encunys d'anvers i de revers, sense enllaços entre ells.

IMPORTÀNCIA DE LA TROBALLA

Poques són les troballes documentades en què apareixen associades monedes aragoneses i comtals catalanes. Només tenim documentada la troballa on van aparèixer els diners urgellesos d'Ermengol V amb el genet imitant els denaris de Bolskan (Balaguer i Crusafont, 1998). En aquest petit tresor, aparegué juntament amb les peces comtals un diner aragonès de Sanç Ramírez semblant al CRU-203.3, encara que molt apropat ja al grup tosc (Balaguer i Crusafont, 1998, tipus 136). En aquest conjunt, format per 5 monedes, la moneda aragonesa representa un 20 % del total.

En aquesta nova troballa que presento, les monedes de Sanç Ramírez representen un 38,5 % de la mostra, gairebé el doble que a la mostra anterior, la qual cosa ens planteja la hipòtesi de circulació simultània d'ambdues emissions. Aquesta hipòtesi, que va casar molt bé amb la troballa que he esmentat anteriorment, ara no ens quadra tant, ja que el decalatge cronològic és pràcticament de cent anys entre les monedes de Sanç Ramírez (1063-1094) i les urgelleses d'Ermengol VIII (1184-1209). No m'atreveixo a donar cap hipòtesi al respecte, però coneixent la gran quantitat de petites variants d'estil dins la sèrie de diners de Sanç Ramírez, potser podríem aventurar l'existència d'un tipus immobilitzat o reproduït posteriorment a nom de Sanç. Vull remarcar també en aquest sentit la peça atribuïda a Guillem de Cervera (1213-1228), al revers de la qual trobem un arbre amb una marcada semblança al tipus de Sanç Ramírez d'aquest tresor, en el qual les branques tallen el tronc central amb forma d'arc, és rematat en creu i la disposició de la llegenda és també molt semblant (Balaguer, 1999, tipus 126).

BIBLIOGRAFIA

- BALAGUER, A. *Història de la moneda dels comtats catalans*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1999.
- BALAGUER, A.; CRUSAFONT, M. «Diner inédit urgellés d'Ermengol V que copia

tipus de Bolskan». *Acta Numismàtica*, núm. 28 (Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1998).

CRUSAFONT, M. *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonsa y de los reinos de Aragón y Navarra. Medioevo y tránsito a la Edad Moderna*. Madrid: Editorial Vico & Segarra, 1992.

Varietats inèdites dels diners de Barcelona d'Alfons I (1162-1196)

JOAN NOGUERA i MARTORELL

El diner de Barcelona d'Alfons I és una moneda força comuna, és a dir, coneguda des de molt de temps enrere i amb una evidència numismàtica que compta amb una gran quantitat d'exemplars, però fins ara ens era coneguda amb una gran uniformitat de lectures.¹ És cert que s'observaven variacions de dibuix, com en el gruix de la creu sobre pal de l'anvers o en el de la creu que talla la llegenda del revers o petites variacions en la tipologia de les lletres, però la llegenda, sempre uniforme, apareixia, invariablement, segons la forma següent:

a/ BARQINO
r/-CI-VI-RE-:X:-

Veiem que en el revers la X es troba acantonada de grups de dos punts situats verticalment, l'un damunt de l'altre. Mai no s'havia vist cap altra disposició d'aquests elements.² Darrerament, però, ha aparegut tot un seguit de variants en els elements que acantonen la X del revers, però també han aflorat variacions en la llegenda del revers, no pas en les lletres, sinó en la puntuació. Com veurem, hi ha a l'anvers peces amb el final o l'inici de llegenda marcat per dos punts o un punt i també hi ha, a voltes, punts intercalats a la llegenda. Pel que fa al revers, els dos punts poden ésser anells, punts sols, combinacions d'anells i punts o bé grups de tres punts disposats també verticalment. Hi ha, finalment, peces amb la X amb només un anell o un punt al final.

1. Apareix ja en tractats del s. XIX i fins i tot anteriors.

2. Víctor LaFont va indicar dues d'aquestes variants, però sense descripció completa ni fotogràfica. Vegeu LA-FONT, Víctor «Les monnaies de la Peninsule Ibérique trouvées en France, dans le Roussillon», *Acta Numismàtica* IV, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 1974, p.265-272. Vegeu pàgina 266.

Els diàmetres d'aquestes monedes oscil·len entre els 17 i els 20 mm i els pesos els detallem per a cada varietat.

No hem trobat cap d'aquestes variants de lectura pel que fa als òbols o mitjos diners.

Pel que fa als diners, podem establir els grups i les varietats següents:

Tipus clàssic:

0-a/ BARQINO r/-CI-VI-RE-:X:- Pes mitjà: 0,96 g.

Varietat amb anvers regular i grups de 3 punts al revers:

1-a/ BARQINO r/-CI-VI-RE-:X:- Pes: 0,93 g.

Varietats amb 2 punts al final de la llegenda de l'anvers i variacions al revers:

2-a/ BARQINO: r/-CI-VI-RE- °X° - Pes: 0,83 g.

3-a/ BARQINO: r/-CI-VI-RE- ·X· - Pes: 1,02 g.

4-a/ BARQINO: r/-CI-VI-RE- ·X° - Pes: 1,28 g.

5-a/ BARQINO: r/-CI-VI-RE- X° - Pes: 0,75 g.

6-a/ BARQINO: r/-CI-VI-RE- X· - Pes: 0,79 g.

Varietats amb punts intercalats a la llegenda de l'anvers i variacions a l'anvers i al revers:

7-a/ BAR.QINO: r/-CI-VI-RE- ·X· - Pes: 1,16 g.

8-a/ BAR.QINO. r/-CI-VI-RE- ·X° - Pes: 1,04 g.

9-a/ BAR.QINO r/-CI-VI-RE- ·X· - Pes: 0,87 g.

10-a/ B.AR.QINO r/-CI-VI-RE- ·X· - Pes: 0,89 g.

Tenim, doncs, 10 variants noves, però en el futur en podrien aparèixer encara algunes altres, perquè no hem pas exhaurit les possibilitats de combinació de les formes trobades a l'anvers amb les del revers.

L'aparició sobtada d'aquest estol de variants noves coincideix amb la notícia inconcreta però certa d'una troballa o potser dues amb abundància de peces. Només el tipus amb 3 punts acantonant la creu del revers sabem que ja era en una col·lecció catalana fa força temps. Això fa pensar que potser fins ara només coneixíem els exemplars regulars d'una emissió i que potser amb la nova o les noves troballes han aflorat els exemplars molt més variats d'una altra emissió, probablement de molt poc volum. Efectivament, si l'emissió dels tipus amb varietats hagués estat abundant, haurien aflorat molt abans i amb una certa abundància a l'evidència numismàtica actual algun dels seus exemplars. En canvi, si el volum fou baix, potser només la peça amb els 3 punts respon a aquesta representació. Val a dir, però, que hem pogut examinar un grup d'unes 70 peces amb variacions i en cap d'elles no hi hem vist el tipus amb els 3 punts.

La possibilitat de dues emissions en temps d'Alfons I ja fou plantejada per Botet, que trobà notícies de diners a una talla de 44 sous el marc i una altra de 54 sous el marc.³ En un treball del 1978, M. Crusafont féu un estudi de pesos de 60 diners d'Alfons I i trobà una distribució molt regular, al voltant d'un pes mitjà de 0,9664 grams i una sola peça que s'apartava d'aquesta família de pesos, al punt de deixar un espai buit a l'histograma, amb un pes de 0,72 g. Assenyalant que un sol pes no és prou significatiu, apuntava, però, que potser amb una població més àmplia de pesos podríem detectar dos grups de pesos de valors mitjans diferents.⁴

Poc més tard, P. Grierson, basant-se en dades del *Chronicon Barcinonense*, plantejà la hipòtesi d'una sola emissió en temps d'Alfons I. La diferència en les talles s'explicaria perquè els 44 sous per marc expressaria la talla oficial i els 54, la talla real aplicada a fi i efecte de compensar els guanys del sobirà i les despeses de fabricació.⁵

Segons ens diu M. Crusafont, una anàlisi dels pesos fet recentment amb les peces noves no acaba d'ésser determinant: hi ha més abundància de pesos baixos en les noves variants: 0,62; 0,68; 0,70; 0,72; 0,74; 0,74; 0,78, etc. però també n'hi ha de més alts com el d'1,29 que hem vist abans. D'altra banda, aquests pesos baixos els trobem en els tipus amb anells acantonant la X del revers, però en els que tenen un sol punt acantonant la X, el pes més baix és de 0,75 g (un sol cas), i els altres ja són de 0,82 g o més. Finalment, les mitjanes tampoc no tenen diferències prou notables com per poder fer una separació a talles diferents. Per tant, no hi ha, amb les dades actuals, elements suficients per tornar a la hipòtesi de dues emissions.

3. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*. Vol. II. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1909, p. 27.

4. M. CRUSAFONT, «L'òbol de Barcelona d'Alfons I i llegenda ANF REX no existeix». *Gaceta Numismática* 48, Asociación Numismática Española, Barcelona 1978, p. 33-41.

5. P. GRIERSON, «Notes sobre les primeres amonedacions reials a Barcelona: els termes bruneti, bossonaya i el Chronicon Barcinonense». A: *I Simposi Numismàtic de Barcelona*. Vol. II. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 1979, p. 278-287.

Simó de Montfort. Diner inèdit de Besiers

JORDI VALL-LLOSERA I TARRÉS

Seguint articles precedents en relació amb la moneda occitana: Crusafont (1987-1988),¹ on se'ns donava a conèixer un diner del comte Simó de Montfort emès a Carcassona, i Vall-llosera (2006),² que feia referència a l'aparició de dos nous òbols desconeguts, un de Pere Ramon de Carcassona i un altre de Ramon Roger Trencavel de Besiers, l'article que presentem està estretament lligat als dos precedents, ja que hi presentem un diner de Simó de Montfort en aquest cas encunyat a Besiers.

BREU BIOGRAFIA DE SIMÓ DE MONTFORT

Per entendre el perquè d'aquesta emissió és indispensable fer quatre pinzellades de la figura del nostre protagonista, Simó de Montfort, i del context històric en què ens trobem.

A la França del s. XII regnava Felip II August (1165-1223) en un estat feudal i amb un important vincle amb l'Església i el seu enorme poder. Al sud, la situació dels comtats era prou diferent, i si bé la relació dels comtes provençals estava lligada al rei per vincle feudal, la preocupació de l'Església anava creixent a causa d'una manca de recursos econòmics i d'una desafecció religiosa que no podia combatre sense diners. Alhora, hi havia uns altres interessos prou importants, com ara la riquesa que provenia de les mines de plata, que anava acreixent de poder, principalment, al comte de Tolosa.

1. M. CRUSAFONT I SABATER, «Simó de Montfort i la moneda de Carcassona». *Acta Numismàtica*, núm. 17-18 (Barcelona, SCEN, IEC, 1987-1988). L'autor, a banda de donar a conèixer un òbol inèdit de Simó de Montfort, presenta una ordenació i una catalogació raonades del numari carcassonès.

2. J. VALL-LLOSERA I TARRÉS, «Dos òbols occitans inèdits». *Acta Numismàtica*, núm. 36 (Barcelona, SCEN, IEC, 2006).

Així, doncs, ens trobem amb una Església amb problemes econòmics i religiosos i un rei preocupat per una noblesa que guanyava poder i que feia perillar el seu benestar. Ja hi havia les raons per iniciar un conflicte, i quina millor la de culpar el comte tolosà de protegir heretges a les seves terres, els càtars, i alhora desposseir-lo dels seus béns. Només calia buscar el cap que portés a terme aquesta tasca.

Simó de Montfort, fill d'un noble baró proper al rei, fou educat sembla ser que per l'abat cistercenc Guy de Vaux de Cernay, almenys durant la seva infància. A banda cal afegir que dins la seva genealogia parental hi tenim, la reina Bertrade, per la qual es va construir el prestigiós priorat reial de l'Alta Bruyère i en el qual el mateix Simó diposità un fragment de fusta de la Santa Creu, portat per ell de Palestina. Tenim, doncs, un home extraordinàriament creient en la fe catòlica i alhora fidel al rei. Era el personatge ideal per dur a terme aquesta meditada missió.

Pel que fa a la persecució dels càtars, assetjà diverses ciutats, entre les quals Besiers i Carcassona foren les més importants, i es feu amb el poder dels dos vescomtats. Així, Besiers va caure al final del mes de juliol del 1209, tota la població va ser assassinada i la ciutat va ser cremada. Carcassona, amb el precedent de Besiers i la negociació del rei Pere I de Catalunya, es rendí i els seus habitants marxaren de la ciutat perdent tots els seus béns.

Com es pot veure, la figura de Simó de Montfort està estretament lligada en la relació històrica entre Catalunya i la Provença de principi del s. XIII, fins al punt que en una de les batalles entre el noble francès i el nostre rei català Pere I, aquell derrotà a aquest a la batalla de Muret, el 12 de setembre de 1213, i el rei Pere, a més, hi trobà la seva mort.

Finalment, en un altre setge contra la ciutat de Tolosa, li vení la mort en caure-li una pedra i esclafar-li el cap, el 25 de juny de 1218.

EMISSIONS MONETÀRIES

Les dades històriques que he pogut trobar sobre les emissions monetàries són més aviat escasses i, principalment, es basaran en un estudi de Jacques Labrot.³

L'autor hi comenta la possibilitat d'haver emès moneda en els diferents tallers monetaris de la zona: «1- Béziers et Carcassonne, 2- Figeac, 3- Viviers, 4- Beaucaire, 5- Toulouse i 6- Agen».

Bàsicament, em centraré a comentar les novetats monetàries que han aparegut «darrerament», Tolosa i Carcassona, i les opinions de l'autor de l'esmentat article.

3. Jacques LABROT, «Simon de Montfort a-t-il frappé monnaie?», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, núm. 5 (maig 2004). L'autor de l'article, basant-se en la documentació i en els comentaris d'altres autors anteriors, dóna una opinió de les possibles emissions que es podrien haver dut a terme. A banda d'això, en el citat article en pot trobar una valuosa bibliografia.

El 1216, un cop la ciutat de Tolosa caigué en mans de Simó de Montfort, segons comenta J. Labrot d'una cançó originària de les cròniques de Guillaume de Puylaurens (1203-1275), el bisbe tolosà Foulque de Marseille suggerí a Simó de Montfort d'imposar un tribut als burgesos de la ciutat de 30.000 marcs de plata. Segons un altre autor, Dom Vaissète, arran d'un document de l'obra de Jean Boizard, que foren 3.000 marcs de plata. La diferència, com veiem, és notable, però en ambdós casos la iniciativa anava encaminada a arruïnar i impedir qualsevol tipus de revolta. També és cert que aquesta quantitat permetia poder fer encunyar una emissió de moneda al seu nom.

Algunes publicacions⁴ donen fe de l'existència d'una moneda encunyada per Simó de Montfort a la ciutat de Tolosa, mentre que d'altres⁵ ho posen en dubte al·legant que són obra d'un falsari de principi del s. XX. En no tenir més informació que la que he pogut consultar, em limitaré a donar-ne la descripció sense entrar a debatre la seva autenticitat.

Descripció:

Òbol. Desconeixem les dades mètriques, no hem pogut constatar-les en cap publicació.

Anv. SIMON COMES. Creu patada.

Rev. + TOLOSA CIVI.

La ciutat de Carcassona cau en mans de Simó de Montfort l'agost del 1209 sense a penes resistència i després de les negociacions del rei català Pere I, vist el precedent de la massacre que s'havia produït poques setmanes abans a Besiers.

J. Labrot, en el seu article, fa un incís sobre la probabilitat d'una emissió al seu nom a Carcassona (i alhora també a Besiers), ja que en ser proclamat vescomte el 1209, hereta els tallers monetaris i la possibilitat d'encunyacions és tècnicament possible, però aclareix que no es devia fer en un primer moment a causa de la situació econòmica desastrosa, els fets produïts i l'assassinat del vescomte Ramon Roger Trencavel (1194-1209); així una emissió imminent al seu nom es veuria com una provocació. El moment més probable seria arran de la victòria a Muret el 1213 enfront del rei català Pere I i del comte de Tolosa Ramon VI.

Pel que fa a l'emissió monetària coneguda de Carcassona, cal fer esment de l'article de M. Crusafont a A.N. 17-18 (vegeu nota 1) on surt publicat per primer cop l'òbol carcassonès de Simó de Montfort.

Descripció:

4. Jean DE MEY, *Les monnaies du Languedoc et du Roussillon*, Wemmel, 1989. Fan referència al mateix òbol publicat a R. N. 1936.

5. M. Dhénin. *Revue Numismatique*. 1936. p. 317-326. D'una comunicació de Mme. Joussemet.

Òbol. Billó.

a/ SIMO COMES (S ajagudes, ME nexades). Creu interior patada. Creixent al primer espai i punt al quart.

r/ CARCASON'. S barrada.

Pes: 0,45 g Ø: 14 mm

Ambdues emissions es devien més a una prova de poder, de reafirmar-se en uns drets posseïts, que a una urgència monetària en els vescomtats, ja que el circulant de l'època era principalment el diner morlà i el melgorès, en plena expansió, que abastaven les necessitats dels seus habitants.

DINER INÈDIT DE SIMÓ DE MONTFORT. BESIERS

Besiers fou la primera de les ciutats importants a caure, el 22 de juliol de 1209, abans que Carcassona, que ho féu a l'agost. Després d'un ferotge setge, el noble francès entrà a Besiers assassinant a tota la població i cremant la ciutat. Els relats de l'època narren una autèntica massacre on no hi va haver supervivents: indiferentment, fossin càtars o catòlics.

J. Labrot fa una valoració de la probabilitat d'emissions a Besiers, conjuntament amb Carcassona, i dona els mateixos arguments i supòsits que abans he comentat.

Descripció de la nova descoberta numismàtica:

Diner. Billó.

a/ + : SIMON COMES: el que sembla ser un estendard, desplaçat lleugerament cap a l'esquerra, que talla la llegenda per baix. La banderola està formada per 3 triangles equilaterals.

r/ + · BITERRI CIVI. Creu interior cantonada de flor (lliris).

Pes: 1 g Ø: 18 mm

La troballa d'aquesta peça es pot considerar extraordinària tant pel que fa a la numismàtica com per la seva categoria de document històric. Intentarem donar-ne els motius d'una manera sintètica.

Primer, cal garantir la seva autenticitat sense cap mena de dubte, arran d'una troballa fortuïta pels voltants de Besiers.

Tant l'atribució a la ciutat, Besiers - BITERRI CIVI, com al comte, Simó de Montfort, SIMON COMES, són prou clares en la lectura de les seves llegendes, al qual se li ha d'atribuir per no haver-hi cap altre comte amb aquest nom. El nom de la ciutat en els amonedaments inicials comtals figura en la llegenda BITERRI/S (Bernat Ató I, 1083-1130; Roger I, 1130-1150) passant i/o alternant a BITERI/S

SIMÓ de MONTFORT

TOLOSA

CARCASSONA

amp.

BESIERS

amp.

(Roger I, 1130-1150; Bernat Ató II, 1150; Ramon Trencavel, 1150-1157; Roger II, 1157-1190, i Ramon Roger Trencavel, 1194-1209) i torna a la forma inicial de la doble R a BITERRI (Ramon Roger Trencavel, 1194-1209), la mateixa forma en el diner de Simó com en el seu predecessor.

Un altre element important és la seva tipologia, totalment innovadora dins la sèrie; per primer cop s'introdueix l'estampa d'un estendard en una cara i la creu cantonada de lliris a l'altra, després d'una continuada i poc variada seriació de creus interiors amb algun element diferenciador i lletres al camp. Una hipòtesi podria ser la flor de liri com a element de la fidelitat al rei Felip August, i l'estendard com a ensenya militar de la seva enorme fe i de lluita contra els heretges.

El valor d'un diner és una altra important raó numismàtica, ja que fins ara no-més se'n coneixien en el valor del seu divisor, l'òbol, un testimoni que podria fer pensar que tant a Carcassona com a Besiers (deixant de banda Tolosa pel dubte de la seva autenticitat) podrien haver encunyat diners i òbols. El que sí es desprèn és que ambdues emissions foren més simbòliques que necessàries. Com he comentat anteriorment, l'àmplia circulació del diner morlà i del melgorès, així com la creixent expansió del diner tolosà, feia que les emissions de Carcassona i de Besiers, d'una manera general, fossin realitzades en quantitats més aviat minses.

Històricament, també té punts d'un enorme interès; no en va és una valuosa prova de l'autoritat del noble francès a les seves possessions al vescomtat de Besiers. Al mateix temps, el fet que Besiers fos la primera ciutat important a caure, un mes abans que Carcassona, podria fer pensar que també fos la primera d'haver fet una encunyació a nom de Simó de Montfort. Alhora, com en el cas de Carcassona, allarga la seva sèrie numismàtica nou anys més, fins al 1218. L'última sèrie numismàtica era l'emissió de Ramon Roger Trencavel.

Trésors roussillonnais de la fin du XIIe-début du XIIIe siècle

J. BÉNÉZET

RÉSUMÉ

Le renouvellement des données numismatiques disponibles, du au développement de l'archéologie médiévale et de l'analyse des sources écrites, apporte de nouvelles perspectives dans l'étude des phénomènes monétaires qui ont touché le Roussillon médiéval. L'analyse complémentaire de quelques trésors monétaires de composition similaire et des sources écrites contemporaines (fin du XIIe-début du XIIIe siècle) permet de mettre en évidence un système monétaire basé sur la monnaie *quaterne* dont l'origine des monnaies qui s'y insèrent – en l'occurrence le barcelonais et le melgorien – évolue dans le temps en fonction des mutations dont elles sont parfois sujettes.

MOTS-CLÉS

Roussillon, Moyen-Âge, trésors monétaires, sources écrites, XIIe siècle, XIIIe siècle, monnaie barcelonaise, monnaie melgorienne.

Depuis quelques années, plusieurs travaux sur la circulation monétaire médiévale en Roussillon ont considérablement renouvelé les données disponibles jusqu'alors. L'étude combinée des données textuelles, des trésors monétaires et

des découvertes ponctuelles, parfois stratifiées, en sont le principal moteur. Dans ce domaine, l'étude majeure est sans doute la thèse d'A.M. Balaguer (Balaguer 1999) qui est l'aboutissement de nombreuses années de travaux dans le domaine de la numismatique médiévale catalane et de la Péninsule Ibérique en général.

Toutefois, l'intensification des fouilles archéologiques réalisées sur des sites médiévaux depuis une dizaine d'années, les recherches bibliographiques ainsi que l'étude de collections numismatiques locales apportent un nombre non négligeable d'informations qui permettent de renouveler davantage encore les acquis. L'analyse de ces données est un très long travail qui n'en est pour l'instant qu'à ses débuts. L'analyse de quelques dépôts monétaires roussillonnais semblant contemporains, combinée avec d'autres sources d'informations, permet déjà d'aboutir à quelques conclusions intéressantes.

CATALOGUE DESCRIPTIF

La description des trésors se bornera à la reprise des principales informations déjà publiées avec, lorsque cela est possible, l'ajout de quelques données inédites permettant de mieux cerner certaines découvertes, en particulier du trésor de Calmeilles et celui d'Opoul, ce dernier semblant par ailleurs totalement inédit dans la littérature numismatique.

Les monnaies ne seront pas décrites, mais le type sera indiqué par renvoi aux ouvrages de références, à savoir Crusafont 1992 pour les monnaies catalanes, et Poey-d'Avant 1858-1860 pour les monnaies françaises féodales.

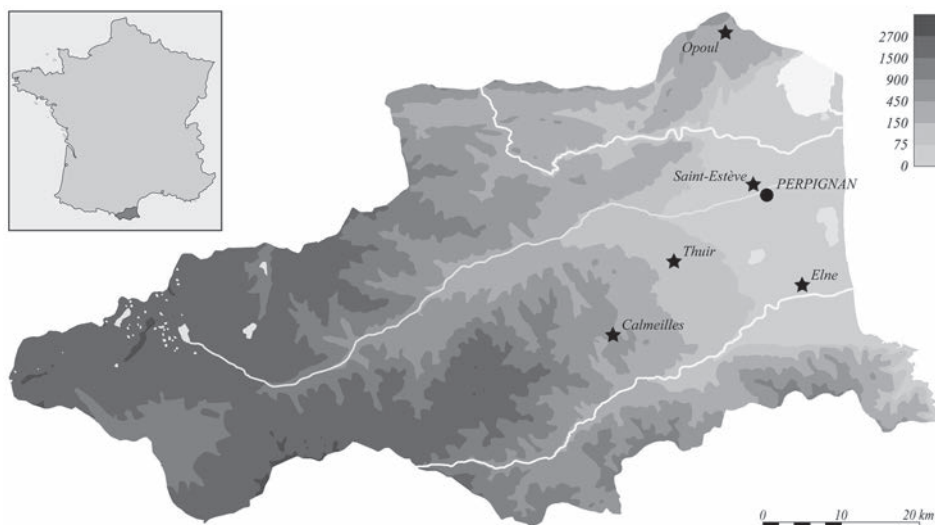

Fig. 1 : localisation des ensembles monétaires décrits.

Le petit dépôt d'Elne

Ce petit ensemble de monnaies a été trouvé dans la ville basse d'Elne à l'occasion de travaux de voirie par l'archéologue Roger Grau le 10 octobre 1963. Cette découverte a eu lieu plus précisément sous le portail de Collioure, à une profondeur d'environ 0,80m. Elle est signalée l'année même par G. Claustres dans son répertoire numismatique (Claustres 1963, 36).

Il se compose uniquement de monnaies anonymes du Royaume d'Aragon, soit 14 deniers et 3 oboles (Crus. 296 et 297). Quelques exemplaires sont encore visibles dans la salle du cloître d'Elne dédiée à la présentation des collections archéologiques locales.

Le trésor de Saint-Estève

Cette trouvaille est seulement connue par les notes de J. Puig, exploitées par V. Lafont (1974, 265-267). Il semble en effet que parmi les collections du Musée Puig figure au moins une centaine de deniers provenant d'une trouvaille à Saint-Estève, celles-ci étant du type anonyme attribué à Alphonse II d'Aragon (Crus. 296).

La trésor de Calmeilles

Ce trésor très mal connu avait été identifié grâce aux notes manuscrites de J. Puig. V. Lafont (1974, 265) signale en effet qu'une découverte d'environ 200 deniers (de type Crus. 296) avait été faite à l'ermitage de la Mare de Deu del Coll, situé à l'emplacement d'un col au nord du village et dont la première mention remonte à 1228. Une note de J.-A. Brutails (1891, 61 note 3) permet d'apporter quelques précisions : « *Trouvaille de la Mare de Deu del Coll, non loin d'Oms le 29 octobre 1868 ; 200 deniers découverts environ ; parmi les fleurs de coin, M. Durand choisit le plus lourd (1,06g) et le plus léger (0,92g)* ». Le manuscrit Durand ne porte toutefois pas mention de cette découverte, mais il n'y a pas lieu d'en douter.

Le trésor de Thuir

Là encore, les archives manuscrites de J. Puig exploitées par V. Lafont (1974, 265) signalent une découverte de monnaies d'Alphonse II d'Aragon (Crus. 296/297), mais l'on ne connaît aucunement leur nombre, s'il s'agissait de deniers ou d'oboles, ni même si d'autres types de monnaies les accompagnaient.

Le trésor d'Opoul

Cet ensemble monétaire, qui ne me semble avoir jamais été recensé dans les diverses études numismatiques que j'ai pu consulter, est connu grâce à un article du journal local « *L'Indépendant* » du 29 octobre 1963 qui faisait écho à la découverte d'Elne ci-dessus¹. Celui-ci a été découvert au début de la même année dans une vieille maison du village. Voilà comment y sont expliquées les circonstances de la découverte : « *L'auteur de la trouvaille [...] rencontra, enfoui à une très faible profondeur, entre deux roches d'affleurement, juste devant sa maison (située à la lisière N.-O. du village), un amalgame de piécettes, soudées par l'oxydation. Cette masse, comprenant au moins une centaine de monnaies, sinon le double, avait une forme oblongue, en «boudin», et quelques fils y adhéraient encore. Ce qui laisserait croire que les pièces avaient été, à l'origine, enfermées dans une bourse d'étoffe* ».

Les monnaies sont originaires pour une part du Royaume d'Aragon et pour une autre part du comté de Melgueil. On n'en connaît malheureusement pas le nombre ni même la part de chacun des types en présence. On sait seulement, grâce à quelques photos, qu'il y a des deniers et quelques oboles aragonais (Crus. 296 et 297) associés à des deniers de Melgueil (P.A. pl. 85 n° 17).

LES TRESORS ROUSSILLONNAIS AVEC MONNAIES D'ALPHONSE II D'ARAGON

Datation des trésors

La datation fine de ces trésors n'est pas très aisée. Le monnayage de Melgueil est immobilisé et datable de la fin du XIe au début du XIVe siècle au moins. L'essentiel des monnaies est cependant au type barcelonais anonyme (Crus. 296 et 297) attribué par J. Botet y Siso (1908-1910, II, 29-30) à Alphonse II (1164-1196). M. Crusafont (1982, 1992) a renforcé cette attribution par une analyse plus approfondie des sources écrites. Il s'agirait donc d'une nouvelle émission, *quaterne*, mise en place vers 1184/1185. Toutefois, la parution récente de l'ouvrage de J. Duplessy (2004, 364) remettait en cause cette attribution aussi fine : « ce denier imite un denier de Bertrand, comte de Toulouse (1105-1112) et est donc bien antérieur au règne d'Alphonse Ier », l'incluant avec l'obole du même type dans un vaste groupe anonyme des années 1076-1196 environ.

Les découvertes archéologiques roussillonnaises n'apportent pas beaucoup d'informations supplémentaires car les monnaies en contexte daté de ce type sont très rares : la seule fiable est une monnaie retrouvée à Perpignan dans le sous-sol

1. Je remercie ici J. Kotarba, archéologue INRAP, pour m'avoir fait part de cet article de journal.

de l'Hôtel de Ville², dans une couche datable de la seconde moitié du XIIe ou de la première moitié du XIIIe siècle. Ce type de monnaie, cependant, n'est pas exceptionnel dans la plaine roussillonnaise puisqu'on en connaît, par exemple, à Vilarnau d'Amont³, Llupia et Salses. Elles sont d'ailleurs les premières de l'atelier de Barcelone à être diffusées de façon significative en Roussillon⁴, sous l'autorité même du roi d'Aragon qui avait réuni ce comté à ses domaines, en 1172 après le décès du dernier comte de Roussillon Girard II. Les stipulations écrites du Roussillon, commentées plus loin, corroborent ces observations mais aussi les hypothèses des numismates catalans que j'utiliserai désormais dans mon propos.

La conséquence pour la datation de ces trésors est qu'il faut situer leur enfouissement postérieurement à 1184/1185. Donner un *terminus ante quem* à leur constitution est toutefois moins aisé et il faut aussi (malheureusement ?) prendre en compte les absences : le trésor de Villeneuve-de-la-Raho⁵ apporte dans ce domaine quelques éléments de discussion intéressants. En effet, celui-ci est essentiellement constitué de melgoriens et, en moindre mesure, de barcelonais au nom de Pierre II. Les monnaies de son prédécesseur, Alphonse II, sont quasiment absentes puisque sur un millier de pièces, deux seulement lui sont attribuables. Ce trésor est donc postérieur à 1213, date que propose M. Crusafont (1982, 79) pour l'émission de billons de « *quatern* » de Pierre II d'Aragon, et peut-être aussi postérieur à 1218⁶. Ces dernières monnaies n'ont semble-t-il que très peu circulé en Roussillon puisqu'elles ne sont jamais apparues que dans le trésor de Villeneuve-de-la-Raho. Toutefois, si elles avaient déjà été émises lors de l'enfouissement des trésors qui font l'objet de cette note, il est très probable que ceux-ci en auraient contenu au moins partiellement puisque les deux types sont de « *quatern* », donc de valeur égale. Il paraît par conséquent possible de dater cet ensemble de dépôts monétaires de la fin du XIIe-début du XIIIe siècle.

Un nombre remarquable de trésors contemporains en Roussillon

En Roussillon, les trésors ou dépôts monétaires, quels qu'ils soient, sont assez rares. Hormis ceux qui ont été décrits plus haut, on peut signaler ceux de Pia (mi-

2. Hôtel de Ville (fouille A. Pezin, AFAN, 2002 ; étude numismatique de l'auteur).

3. Deux exemplaires parmi les monnaies médiévales les plus anciennes de ce site (Bénézet 2008, 482).

4. Deux stipulations antérieures à 1179 données par A. Colson (1854, 60) sont exceptionnelles : je ne les ai pas retrouvées, à ce jour, dans la documentation locale, mais elles peuvent être l'écho d'une circulation ponctuelle de la monnaie barcelonaise en Roussillon, attestée par quelques découvertes de monnaies au lys de la fin du XIe ou du XIIe siècle (Bénézet à paraître).

5. Lafont 1974, 267-268 ; Duplessy 1985, 134 n° 372ter.

6. Cette date correspond à un retour assez significatif des stipulations en melgoriens après quelques décennies où celles-ci étaient presque exclusivement en barcelonais. Cela pourrait ainsi correspondre à un retour en faveur de cette monnaie languedocienne (alors que les billons barcelonais n'étaient plus frappés depuis cinq ans) expliquant leur présence massive dans ce trésor.

lieu du XIIe s. ?), des environs de Perpignan (troisième quart du XIIe s. ?), de Villeneuve-de-la-Raho (vers 1213-1230 ?) et un autre, apparemment inédit, retrouvé à Collioure au XIXe siècle et uniquement composé de monnaies melgoriennes⁷ (XIIe ou XIIIe siècle ?). Cette concentration de trésors de la fin du XIIe-début du XIIIe siècle est donc tout à fait remarquable et doit avoir une signification.

Il va de soit que cette période, qui couvre la fin du règne d’Alphonse Ier, celui de Pierre II et le début de celui de Jacques Ier, est extrêmement riche en événements monétaires concernant la monnaie barcelonaise. Après la création de la monnaie *quaterne* en 1184/1185, on émet en 1209 des monnaies en cuivre argenté avant de reprendre les émissions *quaternes* en 1213. De même, la première émission connue de Jacques Ier, en 1222, est *doblenque* mais très vite abandonnée face à un refus massif de la population. Ces manipulations de la monnaie de billon ont certainement entraîné beaucoup de méfiance, pour ne pas dire de défiance, de la part des Catalans envers leur propre monnaie, allant jusqu’à refuser leur circulation lorsque celle-ci était surestimée par rapport à sa valeur intrinsèque.

	1171-1175	1176-1180	1181-1185	1186-1190	1191-1195	1196-1200	1201-1205	1206-1210	1211-1215	1216-1220	1221-1225	1226-1230	1231-1235	Total
Roussillonnais	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Barcelonais	0	2	5	10	14	12	16	24	10	12	4	1	0	110
Melgorien	12	7	9	2	0	0	1	0	1	6	6	12	16	72
Total	15	9	14	12	14	12	17	24	11	18	10	13	16	185

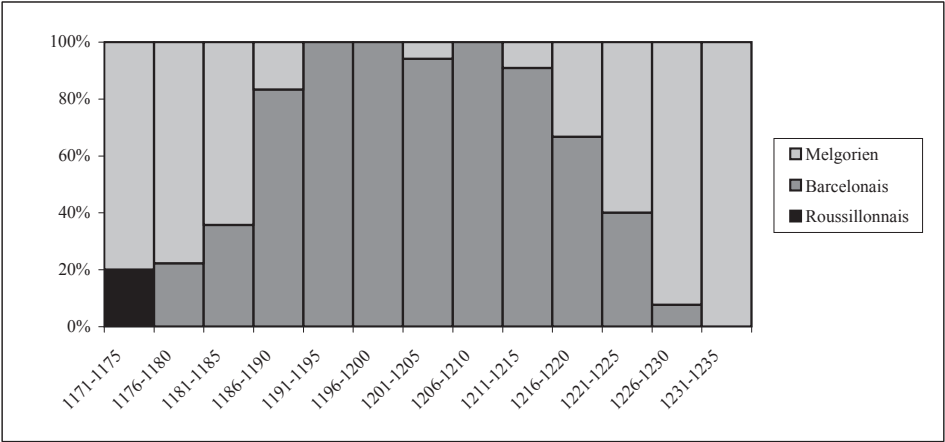

Fig. 2 : Evolution des stipulations écrites roussillonnaises entre 1171 et 1230.

Cette frilosité ambiante génère des réactions diverses que les stipulations écrites permettent de déceler de façon assez nette (Fig. 2). La documentation locale est marquée par une uniformité remarquable dans l’évolution des stipulations

7. *Journal des Pyrénées-Orientales*, n° 37 du 16 mai 1860. Pour les autres ensembles, voir Balaguer 1999 et Duplessy 1985.

entre 1173 et 1230, quel que soit le statut des parties contractantes (roi, noblesse, clergé, monde marchand, populations plus modestes, etc.). Sur les 185 mentions relevées jusqu'à présent, la monnaie barcelonaise est la mieux représentée, mais elle est très inégale d'une période à l'autre. Largement majoritaire entre 1185 et 1218, elle est au contraire largement devancée par le melgorien en 1173-1185 et après 1220. Quoique les stipulations écrites ne reflètent pas (toujours ?) la réalité des monnaies en circulation, elles montrent bien la défiance que peut procurer par moments la monnaie barcelonaise. Cette dernière est alors remplacée par une monnaie très appréciée en Roussillon, anciennement implantée puisqu'elle est déjà mentionnée dans les premières années du XIIe siècle⁸ et qui y circulait déjà au siècle précédent sous des formes de transition⁹. En outre, contrairement au barcelonais, cette monnaie est marquée par une grande stabilité puisque le titre et la taille prévus en 1130 sont encore confirmés en 1215 et semblent toujours en vigueur au milieu du XIIIe siècle. Il apparaît donc normal qu'elle constitue une sorte de monnaie refuge, d'un point de vue comptable¹⁰, en cas de défiance envers la monnaie officielle du royaume. Pourtant, les trésors étudiés ici même n'en contiennent que dans un cas (Opoul). Tous, cependant, sont uniquement composés de monnaies *quaternes*, qu'elles soient melgoriennes ou barcelonaises. Cette attitude, somme toute logique, du choix des monnaies de titre élevé en circulation est encore perceptible dans les décennies suivantes avec le trésor de Villeneuve-de-la-Raho : on y trouve en plus les monnaies à quatre deniers de loi de Pierre II et un denier tournois, isolé, presque anecdotique, mais de titre à peu près comparable. Il faut donc voir dans le choix du melgorien pour les stipulations écrites du Roussillon – comme dans celui du barcelonais lorsqu'il est en faveur – l'expression d'une monnaie de compte à quatre deniers de loi, qui peut tout aussi bien se rapporter au melgorien qu'à la bonne monnaie barcelonaise d'Alphonse II et son successeur¹¹. Cela semble être le cas jusqu'à l'introduction de la monnaie de *tern* dans la couronne catalano-aragonaise vers 1247/1249 puisque les stipulations des cens des années 1240 sont marquées, dans le Cartulaire des Templiers du Roussillon par l'expression « *denaris malgorienses vel monetem currenti curribilis per Rossillionem* » : dans le cas d'une redevance, il ne paraît pas concevable que les autres types de monnaies courantes ne soient pas de valeur équivalente au melgo-

8. La plus ancienne mention est de 1101 : Colson 1853, 237 (Pièce justificative V).

9. Bénézet, Lentillon 2003, 217 note 8.

10. A l'image de la monnaie d'or musulmane, telle que le morabatin couramment utilisé dans les textes du XIIe siècle comme référence de valeur. Elle a toutefois sans aucun doute circulé, comme l'atteste le trésor du Monastir del Camp (Balaguer 1999, 204 n° 13).

11. Ces deux monnaies semblent d'ailleurs circuler au pair durant la période qui nous intéresse. En 1189 a lieu la vente d'un honneur à Torrellles dont le prix est de « *mille solidos melgurienses et barchalonenses bonos et propter du-centos morabatinos marini et melequini. et lupini fini auri ad rectum pensum Perpiniani sine engano* » (ADPO, 1B46). A. Colson (1854, 54 et 71) signale en outre pour 1228 qu'un morabotin vaut 7 sous de Melgueil mais aussi 7 sous de Barcelone.

rien. Cette expression disparaît d'ailleurs en 1249, au moment où les stipulations en barcelonais réapparaissent de façon spectaculaire dans la documentation roussillonnaise¹². Mais la référence à la monnaie *quaterne* perdure encore une décennie puisque les stipulations, désormais presque exclusivement en barcelonais, indiquent toujours un équivalent en monnaie de Melgueil¹³. Ce n'est qu'avec l'introduction officielle dans les Comtés de la monnaie de tern en 1261 (Colson 1854, 65) qu'est écartée la base monétaire *quaterne* au profit de celle de *tern*, la référence n'étant désormais plus que le marc de Perpignan¹⁴.

Cette mise en perspective des données textuelles avec les trésors monétaires contemporains montre donc la bonne corrélation mais aussi l'aspect complémentaire des données qu'elles peuvent fournir lorsque ces deux sources d'informations sont disponibles. Elle permet aussi d'appréhender avec un peu plus de précision la difficulté de l'implantation de la monnaie barcelonaise dans une région périphérique du royaume d'Aragon – ici le Roussillon – depuis longtemps alimentée par la monnaie melgorienne dont l'influence est encore très forte au XIIIe siècle dans le Languedoc méditerranéen et le Roussillon.

BIBLIOGRAPHIE :

Balaguer 1999 : BALAGUER, Ana Maria. *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelone, 1999.

Bénézet 2008 : BÉNÉZET, Jérôme. « Les monnaies de Vilarnau », In : PASSARRIUS, Olivier ; DONAT, Richard ; CATAFAU Aymat. *Vilarnau, un village du Moyen-Âge en Roussillon*, Perpignan, Llibres del Trabucayre, 2008, 478-484.

Bénézet à paraître : BÉNÉZET, Jérôme, « La place de la monnaie barcelonaise dans la circulation monétaire de la plaine roussillonnaise (XIIe-XVe siècles) », In : TRÉTON, Rodrigue. *El Llibre de les monedes de Barcelona e dels Florins d'or d'Aragó*. Compilació redactada per Jaume García, arxiver reial de Barcelona, a l'usatge de la seca de Perpinyà, Barcelone, à paraître.

Bénézet, Lentillon 2003 : BÉNÉZET, Jérôme ; LENTILLON Jean-Pierre. « Trois estampilles de monnaies sur le vase d'accompagnement d'une tombe du Moyen-Âge central découverte en Roussillon », *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 58e année, n° 9, novembre 2003, 215-220.

Bompaire 2002 : BOMPAIRE, Marc. « Circulation monétaire en Languedoc (du

12. Bénézet à paraître.

13. ADPO, Hp191 où ces références sont très nombreuses en 1251-1259 : « *in pecunia numerata mille .CXXV. solidos barchalonenses valentes ad cambium .DCCCC. solidos malgurienses* » (*ibid.*, f° 273rv), soit le rapport de cinq barcelonais pour quatre melgoriens.

14. « tant de deniers de Barcelone dont 62 sous 6 deniers valent un marc d'argent fin, poids de Perpignan » est une expression très courante.

XIe au XIVe siècle) : influences régionales et supra-régionales », Circulation monétaire régionale et suprarégionale. Actes du troisième colloque international du groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Berne, 3-4 mars 2000), Lausanne, 2002, 95-119.

Botet 1907-1911 : BOTET Y SISÓ, Joaquim. Les monedes catalanes. Estudi y descripcio de les monedes carolingies, comtals, senyorials, reys y locals propries de Catalunya, Barcelone, 3 vol., 1907-1911.

Brutails 1891 : BRUTAILS, Jean-Auguste. Étude sur la condition des populations rurales du Roussillon au Moyen-Âge, Perpignan, 1891.

Castaing-Sicart 1961 : CASTAING-SICART, Monique. Monnaies féodales et circulation monétaire en Languedoc (Xe-XIIIe siècles), Toulouse, 1961 (Cahiers March Bloch de Toulouse : études d'histoire méridionale, 4).

Claustres 1963 : CLAUSTRES, Georges. « Essai d'un répertoire numismatique du Roussillon », Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, LXXVIII, 1963, 25-56.

Colson 1854 : Colson, Achille. « Recherches sur les monnaies qui ont eu cours en Roussillon », Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, IX, 1854, 29-260.

Crusafont 1982 : Crusafont i Sabater, Miquel. Numismatica de la corona catalano-aragonesa medieval (785-1516), Madrid, 1982.

Crusafont 1992 : CRUSAFONT I SABATER, Miquel. Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra, Madrid, 1992 (Las Monedas Españolas, IV).

Depeyrot et alii 1988 : DEPEYROT, Georges ; BELAUBRE, Jean ; BRAECKER, René ; CAZES, Jean-Paul. « Trois trésors médiévaux : Castelnaudary, Aude, XIIIe s. Burlats, Tarn, XIVe s. Bordeaux, Gironde, XIVe s. », Archéologie du Midi Médiéval, VI, 1988, 139-152.

Duplessy 1985 : DUPLESSY, Jean. Les trésors monétaires médiévaux et modernes découvertes en France. I. 751-1223, Paris, 1985.

Duplessy 2004 : DUPLESSY, Jean. Les monnaies françaises féodales, vol. I, Paris, 2004.

Lafont 1974 : LAFONT, Victor. « Les monnaies de la Péninsule Ibérique trouvées en France dans le Roussillon », Acta Numismatica, IV, 1974, 265-271.

Poey d'Avant 1858-1862 : Poey d'Avant, Faustin. Monnaies féodales de France, 3 vol., Paris, 1858-1862.

La moneda de doblenc d'Aragó de Jaume I (1215-1218)

XAVIER SANAHUJA ANGUERA

Els darrers anys han aparegut fins a tres tipus de monedes desconegudes del regnat de Jaume I (1213-1276).¹ Es tracta d'un fet extraordinari, no només perquè la resta de les monedes de Jaume I és coneguda literalment des de fa segles, sinó perquè els numismàtics no comptàvem gaire amb el fet d'haver de modificar el catàleg de monedes reials del segle XIII. Les noves aportacions semblen fetes a mida per coincidir amb la commemoració del vuitè centenari del naixement del monarca, que tingué lloc el passat any 2008.

DESCRIPCIÓ DE LA PEÇA

Jaume I.
Regne d'Aragó.
Emissió de 1215-1218.
Diner de doblenc.

1. Les altres dues són el diner de Mallorca del príncep Pere de Portugal (Crusafont, 2005) i el mig gros de Montpeller, pendent de publicació per part del mateix autor.

a/ : IACOBVS REX
Cap coronat a l'esquerra.

r/ ARA · · · GON : (la lectura comença a dalt a la dreta)
Creu pometejada sobre una base estreta guarnida amb punxes lleugerament inclinades.

La documentació escrita conservada ens permet atribuir la peça amb precisió al començament del regnat de Jaume I. De tota manera, encara que no disposéssim d'aquesta informació; tampoc no ens seria difícil atribuir-la a la seva època. L'estil del retrat és similar al que apareix a les monedes de Jaume I de tern, de l'Aragó, Barcelona i València. D'altra banda, la llegenda del revers mostra la forma escurçada ARA-GON, de la mateixa manera que s'havia fet servir en les emissions de diners jaquesos d'Alfons el Cast i de Pere el Catòlic.

DOCUMENTACIÓ I ATRIBUCIÓ

Jaume I va introduir la moneda de tern a l'Aragó l'any 1234; a València i Mallorca, el 1246, i a Barcelona, el 1257. Amb anterioritat a aquestes dates només coneixíem una altra emissió monetària de Jaume I, del 1222. Es tracta de la moneda de doblenc de Barcelona, fabricada amb un contingut d'argent proper a les 166 mil·lèsimes i que du a les monedes l'empremta de l'escut reial de Catalunya-Aragó. Atesa l'evidència numismàtica actual, l'emissió de doblenc fou l'emissió més

abundant de les realitzades a Barcelona fins a aleshores i aquesta circumstància ens assabenta que la moneda fou acceptada i que circulà amb normalitat.

Al l'Aragó també es produí una emissió monetària anterior a l'establiment de la moneda de tern. Aquesta notícia la recullen autors com Salat (1818, p. 135-136), Botet (1909, p. 43-44, docs. V i VI) i, d'una manera més completa, Pío Beltrán (1951, p. 440). El que sabem d'aquell fet no és gaire precís, però és suficient: segons Pío Beltrán, Pere el Catòlic havia rebut fins a 25.000 morabatins en préstec de certs magnats occitans durant la guerra contra els croats francesos. Després de la derrota de Muret i de la mort del rei, la regència dels seus estats fou encomanada al seu germà Sanç de Provença, el qual autoritzà aquests magnats a obtenir el lucre de la fabricació d'una nova moneda a l'Aragó per tal d'eixugar la part del deute que no havia pogut ser retornat. L'ordre de fabricació d'aquesta nova moneda fou atorgada el 10 de setembre de 1215 i sabem que les monedes s'havien de fabricar a Jaca, de menor llei que les fetes encunyar per Pere el Catòlic, i que duri en el nom i el retrat del nou rei, encara menor d'edat, Jaume I.

Aquesta nova moneda no va ser acceptada pel públic i, presumiblement, la seva fabricació s'aturà de seguida, o bé fou emesa en poca quantitat. Al final del 1218, Jaume I es va veure obligat a revocar la circulació d'aquesta nova moneda de llei i baixa i a confirmar novament la feta fabricar els darrers anys del regnat del seu pare. Aquesta confirmació fou renovada el 1223 per deu anys més.

Quina quantitat de plata tenien les monedes de l'emissió del 1215? Els documents no en parlen, però és plausible el fet de pensar que es tractava de llei de doblenc. L'emissió aragonesa es dona justament uns pocs anys abans de l'inici de l'emissió a Barcelona de la moneda de doblenc. A Catalunya, el canvi monetari va reeixir. D'haver reeixit també a l'Aragó, la unitat monetària dels tres països de la Corona s'hauria pogut basar en la moneda de doblenc i no pas en la de tern, tal com s'esdevingué més endavant.

DINERS I ÒBOLS DE DOBLENC

Aquest diner jaquès de doblenc no havia estat mai fotografiat, però tampoc no era una moneda del tot inèdita. Lastanosa (1681, làm. 41, dibuix III) i Pío Beltrán (1951, p. 441) ja l'havien assenyalat, per bé que basant-se en una descripció parcialment errònia i, a més, fent referència només a l'òbol de l'emissió. Un dels dibuixos de les monedes que descriu Lastanosa en el seu tractat sobre la moneda jaquesa és el següent:

Lastanosa (1681), làm. 3, dibuix XVI.

Lastanosa assenyalava que la peça era un òbol, diferent dels habituals, però sense poder-se aproximar a la seva datació. Pío Beltran va relacionar el dibuix amb la desconeguda emissió del 1215, però ell tampoc no va poder examinar cap exemplar en mà. Ara sabem que el dibuix de Lastanosa és parcialment erroni. La creu del revers no és de doble travesser. Però és indubtable que la peça vista per Lastanosa pertanyia a la mateixa emissió que la que avui presentem. I això ens confirma l'existència de les dues denominacions, *diner* i *òbol*, per a la moneda jaquesa de doblenc.

EVOLUCIÓ DELS REVERSOS DE LA MONEDA JAQUESA

Alfons II (I)

Pere I (II)

Jaume I
doblenç

Jaume I
tern

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN, P. «Los dineros jaqueses: su evolución y desaparición». a *Caesaraugusta*, vol. I (Saragossa, 1951), p. 51-112. [Les referències al text han estat extretes de: *Obra completa. II: Numismática de la Edad Media y de los Reyes Católicos*. Saragossa, 1972, p. 397-464].
- BOTET, J. *Les monedes catalanes*. Barcelona, 1908-1912. 3 v. [Les referències al text pertanyen al volum 2 (1909), les referències documentals pertanyen al volum 3].

CRUSAFONT, M. «Emissió monetària inèdita de Pere, senyor de Mallorca (c. 1233)». *Acta Numismàtica*, núm. 35 (2005), p. 57-66.

LASTANOSA, V. J. *Tratado de la moneda jaquesa; y de otras de oro, y plata del reyno de Aragón*. Saragossa, 1681.

SALAT, J. *Tratado de las Monedas Labradas en el Principado de Cataluña*. Barcelona, 1818.

Moneda falsa a la vegueria de Cervera (1479-1634)

J. M. LLOBET I PORTELLA

INTRODUCCIÓ

En un article anterior, en el qual comentàvem les encunyacions monetàries realitzades a Cervera, ja vam donar a conèixer les falsificacions de moneda local que vam trobar documentades.¹ Ara, doncs, només farem referència a aquells documents cerverins que inclouen dades relacionades amb la falsificació de moneda forastera, especialment d'aquella moneda que tenia una circulació general. Els documents localitzats, que van des de l'any 1479 fins al 1634, són vint-i-dos i actualment es conserven a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG) de Cervera. Tots ells, després de ser comentats, els donem transcrits al final de l'article.

Una bona part d'aquest període de falsificacions de moneda coincideix amb els anys en què el bandolerisme tingué una gran intensitat a la vegueria de Cervera i als territoris propers.² És possible, doncs, que els dos fenòmens estiguessin d'alguna manera relacionats.

1. CIRCULACIÓ DE PUGESES FALSES (1479)

Un document datat el dia 15 de maig de 1479 ens informa que, en aquell temps, una gran quantitat de les pugeses que circulaven per la població eren falses. Per

1. J. M. LLOBET I PORTELLA, «Les monedes i pallofes de Cervera», *Acta Numismàtica*, vol. III (1973), p. 209-242.

2. Hom pot veure: J. M. LLOBET I PORTELLA, «Documents cerverins sobre bandolers (1545-1636)», a *Bandolerisme, bandolers i bandositats*, Sant Martí de Maldà, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2009, p. 147-217.

aquest motiu, els paers proposaren al Consell municipal la fabricació de moneda local per tal d'eliminar la circulació de les pugeses, tot evitant, així, els perjudicis que podien patir els habitants de la vila, als quals se'ls devia fer difícil el fet de reconèixer les pugeses falses (document número 1). Aquell dia els membres del Consell cerverí no arribaren a cap acord, però quatre mesos més tard, després d'aconseguir una llicència reial per poder fabricar moneda local, les pugeses foren retirades.³

2. IDENTIFICACIÓ DE DINERS FALSOS (1508)

Al final de l'any 1508, un receptor de les imposicions de la vila féu present al Consell municipal cerverí la gran quantitat de diners falsos que circulaven per la població. El Consell, considerant la importància del fet, acordà que fossin elegides dues o més persones que, juntament amb l'argenter Blai de Bell-lloc, examinessin les monedes i separessin els diners bons dels dolents. L'argenter, el dia anterior, ja havia estat encarregat pel veguer per tal de fer aquesta feina, atès que l'esmentada autoritat havia fet fer una crida prohibint a la gent el fet d'acceptar moneda falsa (document número 2). Pocs dies després, a l'argenter, per tal de compensar-lo pels treballs de fer la tria, li foren donats sis sous (document número 3).

3. CIRCULACIÓ DE MENUTS FALSOS (1556)

Dos documents de l'any 1557 ens informen novament de la circulació per la vila de moneda falsa. En efecte, segons aquests dos textos, l'any anterior havia aparegut una gran quantitat de menus falsos entre la moneda que, procedent de les imposicions municipals, havia estat recollida pels receptors. Atès que l'import d'aquesta moneda falsa era de 34 lliures i que 1 lliura equivalia a 240 diners, en cas que la paraula *menut* es referís a *diner*, com creiem, les monedes falses recollides ultrapassarien la xifra de vuit mil, la qual cosa indicaria l'abundància d'aquestes falsificacions (documents números 4 i 5).

4. INTRODUCCIÓ DE MONEDES FALSES (1593)

La gran quantitat de monedes falses que circulava per la població degué propiciar que les autoritats cerverines es preocupessin de descobrir les persones que intervenien en aquestes activitats delictives. Així, l'any 1593, es trobava detingut

3. Arxiu Comarcal de la Segarra, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1479, f. 77 v. i 78.

a la presó de la vila Joan Barri, conegut també per en «Goró», acusat de posar en circulació moneda falsa. Jutjat el dia 31 de desembre, fou condemnat a ser desterrat de la vila i del terme de Cervera a perpetuïtat (document número 6).

5. CIRCULACIÓ DE MENUTS FALSOS (1598)

L'any 1598, la circulació de menuts falsos per la vila era una altra vegada intensa. Per aquest motiu, els paers proposaren als membres del Consell municipal ordinari l'encunyació de moneda local, ja que creien que així s'evitaria en gran part la introducció de moneda falsa. Els membres d'aquest Consell, però, acordaren que l'afer fos remès al Consell de Vint-i-quatrena, que gaudia d'un major poder que el que tenien ells (document número 7). Malauradament, en el llibre corresponent de Consells de vint-i-quatrena no hem sabut trobar cap esment sobre aquest afer.

6. FABRICACIÓ DE MENUTS I DE TESTONS FALSOS (1604)

Un parell de documents de l'any 1604 ens aporten informació precisa sobre la classe de moneda falsa que suposadament havia fabricat un detingut que es deia Pere Mas, però que era conegut amb el nom de "Cap Pelat".

Atès que hom creia que restava demostrat que Pere Mas havia falsificat menuts d'Agramunt, durant el mes de novembre d'aquell any el síndic de la vila d'Agramunt i l'escrivà de la cort del veguer i de la del batlle d'aquesta població es presentaren davant el Consell municipal cerverí i demanaren als membres que el formaven que permetessin que l'inculpat fos traslladat a Agramunt per ser jutjat, la qual cosa fou acceptada tant pel Consell municipal com pel veguer i batlle de Cervera,⁴ malgrat que Pere Mas havia comès alguns delictes en aquesta última població (document número 8).

Poc després de la decisió del Consell municipal cerverí, foren trobats vuit testons falsos embolicats amb un mocador que es creia que havien estat fabricats per Pere Mas. Així, doncs, Pere Mas no solament era acusat d'haver falsificat menuts d'Agramunt, sinó també testons, la qual cosa venia a agreujar la seva situació. Malgrat la nova acusació, les autoritats cerverines decidiren mantenir l'autorització de permetre que el pres fos jutjat a Agramunt. Caldria afegir-hi, però, al procés la recent inculpació (document número 9).

4. A Cervera, els càrrecs de veguer i batlle eren ocupats per la mateixa persona.

7. POSSESSIÓ DE SOUS FALSOS (1609)

Amb tanta circulació de moneda falsa, no devia resultar difícil trobar persones que en portessin damunt seu. Una d'elles fou, l'any 1609, l'andorrà Joan Guillelmó, el qual portava una certa quantitat de monedes d'1 sou boscatères, o sigui, falses. Si bé el veguer i batlle de Cervera l'havia fet ingressar a la presó de la vila, el Consell municipal de judicatura decidí deixar-lo en llibertat, encara que el sentencià a pagar les despeses del judici i del carcellatge (document número 10).

8. CONTROL DE MONEDES RETALLADES I FALSES (1611)

Un document de l'any 1612 ens permet saber que, a més del control de les monedes falses que circulaven per la vila, calia preocupar-se també de les monedes de plata o d'or que havien estat retallades per algunes persones per tal de quedar-se fraudulentament una part del seu metall.⁵ En aquell temps, aquest doble problema degué de ser tan important que almenys l'any 1611 calgué nomenar un clavari que controlés tant les monedes retallades com les boscatères, tot i la despesa de 6 lliures que ocasionà a la vila (document número 11).

9. MOTLLES DE FER ARDITS (1627)

L'any 1627 van ser trobats a la casa d'un pagès que vivia en un mas prop de les Pallargues uns motlles de ferro de fer ardits. Aquests motlles foren lliurats a un prevere d'Argençola per Joan d'Argençola i de Copons, que era senyor d'Argençola i de les Pallargues. Hem de creure que els ardits que possiblement havien estat fabricats amb aquests motlles eren falsos, ja que no creiem que aquest noble tingués autorització per fer-ne. D'altra banda, el fet que el propietari del mas hagués mort potser va evitar que fos jutjat per falsificador de moneda (document número 12).

10. FABRICACIÓ I EXPEDICIÓ DE MONEDES FALSES D'OR, DE PLATA I D'ARAM (1629)

Les indagacions fetes per les autoritats cerverines permeteren la detenció, l'any 1629, de Joan Figuerola, un sastre de la vila, que fou acusat de formar part

5. Més dades a J. M. LLOBET I PORTELLA, «Les trameses cerverines de moneda retallada a la seca de Barcelona», *Acta Numismàtica*, vol. VIII (1978), p. 191-197.

d'un grup de falsificadors de moneda. El sastre va prometre que, si li garantien la conservació de la vida i els membres, descobriria totes les persones que havien intervingut en les activitats delictives, la qual cosa fou acceptada pel Consell municipal cerverí (document número 13).

No sabem quines persones foren denunciades per Joan Figuerola, però pocs dies després de la seva declaració fou jutjat i condemnat a ser torturat, fet passar per sota la forca amb el dogal al coll, corrent la cossia dels assotats i a remar a les galeres reials durant la resta de la seva vida. Les autoritats cerverines mantingueren, doncs, el seu compromís de respectar-li la vida i els membres. D'altra banda, l'esposa de Joan Figuerola, acusada del mateix delicte que el seu marit, fou sentenciada a ser torturada i a ser desterrada de la vila i del terme de Cervera a perpetuïtat. Durant el judici, l'acusació que va ser feta a Joan Figuerola i a la seva esposa fou de fabricar moneda falsa d'or, de plata i d'aram i, en concret, ardis de Barcelona, sous i rals nous de molinet, creuets i mitjos creuets, diners jaquesos i de Lleida. Sorprèn, certament, la diversitat de monedes falsificades per aquest sastre (document número 16).

Un altre falsificador de moneda detingut aquells dies fou el pintor Andreu Corones. Potser perquè, a més de falsificar moneda, havia comès altres delictes, no tingué tanta sort com Joan Figuerola i fou sentenciat a ser torturat i a ser penjat pel coll fins que morís, una sentència que va ser executada dos dies després del judici (documents números 14 i 15).

11. POSSESSIÓ DE RALS FALSOS (1630)

El penjament d'Andreu Corones no degué desanimar els falsificadors de moneda. Almenys, així sembla indicar-ho la detenció i el judici, alguns mesos després, d'un pagès de Rocallaura anomenat Francesc Benet, al qual se li havien trobat més de 20 rals de moneda falsa i un tros de metall. Segurament resultava molt difícil el fet de provar que ell fos el falsificador de la moneda que portava, ja que fou posat en llibertat sota una fiança de 50 lliures i obligat a pagar les despeses (document número 17).

12. FABRICACIÓ DE MONEDES FALSES (1631)

Més sort que Francesc Benet tingué, encara, Joan Anguera, un veí de Llidars que, si bé fou detingut l'any 1631 sota l'acusació de fabricar moneda falsa, calgué deixar-lo en llibertat sense que hagués de pagar cap despesa (document número 18).

13. COMPLICITAT EN LA FABRICACIÓ DE MONEDES FALSES (1631)

Dos anys i mig després de l'execució del falsificador de moneda Andreu Corones foren jutjats Jacint Trilla i Antoni Peiró, acusats d'haver estat còmplices seus. El tribunal considerà que el temps que portaven detinguts a la presó cerverina era càstig suficient, per la qual cosa ordenà que fossin posats en llibertat (document número 19).

14. FABRICACIÓ I EXPEDICIÓ DE MONEDES FALSES (1634)

L'últim acusat de fabricar i d'expedir monedes falses dins el període estudiat va ser Gabriel Colom, de Llindars. En un primer judici, fou sentenciat a ser torturat per tal que confessés la veritat sobre l'afer, però la tortura no aconseguí que l'inculpat donés més informació. Conegut això, les autoritats cerverines decidiren que, si Gabriel Colom confessava voluntàriament tots els delictes que havia comès i identificava els còmplices que havia tingut, només seria desterrat de la vila i de la vegueria de Cervera, la qual cosa fou acceptada per l'acusat i complerta per les esmentades autoritats (documents números 20, 21 i 22).

15. CONCLUSIONS

Tots els comentaris anteriors ens poden portar a les conclusions següents:

- 1) Resta documentada la circulació de moneda forastera falsa dins la vegueria de Cervera en diversos anys del període 1479-1634.
- 2) Aquestes falsificacions comprenien monedes d'aram, de plata i d'or.
- 3) La vila de Cervera, pel fet de ser població reial, tenia el privilegi de poder jutjar aquest delictes.
- 4) Les penes imposades anaren des de la llibertat del detingut fins a morir penjat a la forca.

16. MONEDES FALSES DOCUMENTADES⁶

1479. Pugeses.

1508. Diners.

1556. Menuts.

1593. Sense especificar.

6. Per identificar aquestes peces, poden resultar útils les obres següents: J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1911, 3v. (hi ha una edició facsímil de l'any 1976); M. CRUSAFONT I SABATER, *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1990.

- 1598. Menuts.
- 1604. Menuts d'Agramunt i testons.
- 1609. Sous.
- 1611. Sense especificar.
- 1627. Ardits.
- 1629. Ardits de Barcelona, sous i rals nous de molinet, creuets i mitjos creuets, diners jaquesos i de Lleida.
- 1630. Rals.
- 1631. Sense especificar.
- 1634. Sense especificar.

TEXTOS DOCUMENTALS

1

1479, maig, 15. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera no pren cap acord en relació amb les pugeses falses que circulen per la població.

Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG), Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1479, f. 40.

[*Al marge esquerre:*] Pugeses.

En après fonch proposat per los senyors de pahers dient com per la vila van moltes pugeses e moltes de falses. Moltes gents, signantment los forasters, que no·n volen penre a blats ni altres mercaderies. Si haurien a bé que fessen fer alguna quantitat de ploms e que hich expel·lissen les pugeses per ço que no·n vingúes da[n]y a la vila ni als singulars de aquella. Reporten-ho al present conseyll.

Sobre açò lo dit honorable conseyll no clogué res.

2

1508, desembre, 20. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera, d'una banda, encarrega als paers que elegeixin dues o més persones que, juntament amb l'argenter Blai de Bell-lloc, triïn els diners bons dels dolents i, de l'altra, mana que sigui fet un pregó per la vila mitjançant el qual tothom sàpiga que està obligat a prendre els diners que aquests veedors considerin que són bons. A més, aquest Consell municipal encar-

rega als paers que paguin a l'argenter Blai de Bell-lloc i a les persones que l'ajudaràn a triar els diners bons el jornal que considerin adient.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1508, f. 49.

[*Al marge esquerre:*] Bollatinés.

Al qual Consell és stada presentada una suplicació per lo sèn timer en Jaume Cabrer, hu dels bollatinés de dita vila, la qual és del tenor següe[n]: “Ihesús. No ignoren les magnificències de vosaltres, etc.”. És en les cobertes del present libre [*actualment no hi és*].

Sobre açò lo magnífich e honorable Consell e/o la maior part de aquell acordà e deslberà e comès als senyors [de pahés] que ells elegesquen dues o més persones los parrà que vegem e miren los dinés que són bons e de secha, ensemps amb lo sèn timer en Blai de Belloch, argenter, qui té càrrech ya de veure dits menuts. E que sie feta crida, ab bona pena, per la dita vila que tot hom hage pendre los menuts seran vists per dits vehedós ésser bons e de secha. E tot lo que s’i despendrà sie pres a compte als senyors de pahés. E, quant als menuts prengueren ahir dits bollatinés per lo bollatí, que sien presos per lo receptor de aquell.

[...]

En après, és stat proposat al dit Consell per lo sèn timer en Blai de Belloch, argenter, de la dita vila, dient com a ell fonch fet manament per lo senyor veguer, ahir, volgués tenir càrrech de regonèixer los dinés menuts, ço és, los qui són bons e dolents, attès ell havie feta crida que nengú no prengués los menuts sinó los que sien de secha. E, axí, ell té dit càrrech, e açò per lo bé de la present vila e dels poblats en aquella, que suplique al dit Consell, attès té càrrech de regnonèixer dits menuts e pert son temps, que sie satisfet segons sos treballs, com ell sie content de star a tot lo que lo Consell ordenarà e deslbera[rà].

Sobre açò lo magnífich e honorable Consell acordà e deslberà e cometé als senyors de pahés que sie pagat, axí lo dit Belloch com los altres pròmens sobre açò elegidós, a conexença dels dits senyors de pahés.

3

1508, desembre, 23. Cervera

Els paers de Cervera fan pagar 6 sous a Blai de Bell-lloc, argenter, que són l’import del treball que ha efectuat per tal de reconèixer i triar els diners menuts bons i falsos.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Notaments del racional*, 1507-1510, f. 113v. i 114.

[A la part superior:] Compte d'en Blay de Belloch, argenté.

[A la dreta:] Deu lo honorable Blay de Belloch, argenté, que los senyors de pahers li feren dar e pagar per mans del honorable en Borthomeu Giscaffrè, clavarí de la dita vila, sis sous, dels quals ne ha fermada àpoca en poder del notari de la casa de la paheria de dita vila a XXIII de dehembre del any mil D VIII. VI sous.

[A l'esquerra:] És li degut VI sous per los treballs que ha presos en regonèxer e triar los dinés menuts si eren de la sequa o no, segons per deliberació del conseyll ordinari celebrat en la sala de la paheria de dita vila a XX de dehembre del any corrent. VI sous.

4

1557, gener, 30. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera acorda el fet de donar potestat als paers i a la prohomenia per tal que es pugui crear perquè s'informin d'on van sortir els menuts falsos que recollí Rafel Papió i, coneguda aquesta dada, actuïn en conseqüència.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1557, f. 17.

[Al marge esquerre:] Menuts falços de Raphel Papió.

Més, fonch preposat per mossèn Raphel Papió que, per paraula de mossèn Porta, paher, que en lo any passat prengué quatorze liures de mossèn Fuster de menuts falços y vint liures del bolletí, que supplique al magnífich y honorable Consell que no és de rahó se perden, que y vull provehir.

Sobre la qual proposició fonch per dit magnífich y honorable Consell desliberat que ell dit Consell done facultat y potestat als dits senyors de pahers y a la prohomenia que ajustar-y volran que facen examen, així de mossèn Fuster com de mossèn Papió, d'ont són exits dits diners y, sabuda la veritat, determenen lo que ls apparrà, sols o facen de manera que la vila no y perdi res, com axín sie la voluntat de dita vila no perdre-y un diner.

5

1557, setembre, 15. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera pren un acord en relació amb els menuts falsos recollits per Rafel Papió.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1557, f. 47 (el foli es troba estripat).

[*Al marge esquerre:*] Men[u]ts.

Més fonch preposat per mossèn Raphel Papió que ja saben ses magnificències són estats importunats acerca dels menuts falços y fins avuy se [ha] dilatat de declarar sobre qui·ls ha de perdre ni pagar y ja appar stà remès als magnífichs senyors advocats, que·ls tindrà a mercè y facen declarar.

Sobre la qual preposició dit magnífich Consell deslberà y acordà, attès que és estat dit Consell per dits senyors de pahers informat que los advocats no y volen declarar per los respectes a ells ben vists, ans an manifestat son ànimo en cars y haguessen a declarar, y, entès lo dit ànimo és de parer que los dinés té mossèn Papió de dit Fuster que dit Fuster los cobre y se perden per ell y li'n don atre tanta quantitat de bona moneda a dit Papió y lo matex declaren sobre los dinés dels bo·lletínés, ço és, d'en Pere Mulet y d'en Jaume Garriga, que·ls agen de cobrar de dit Papió y li donen atre tanta quantitat de dita bo[na moneda...] com sie clar que de justícia [...].

6

1593, desembre, 31. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentencia Joan Barri, acusat de posar en circulació moneda falsa, a ser desterrat de la vila i del terme de Cervera a perpetuïtat, i Joan Coscó, acusat de robar, a ser marcat i a servir a la drassana de Barcelona durant tres anys.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1594-1595, f. 11v.

[*Al marge esquerre:*] Judicatura de Joan Barri, àlias en Goró, y Joan Coscó, lladre.

Al qual magnífich Consell fon preposat per lo magnífich senyor Loís de Gravalosa, per orgue del dit son magnífich assessor, com se té pres en los càrcers comuns de la present vila a Joan Barri, àlias en Goró, e en Joan Coscó, lo hu inculpat de posador de moneda falsa y l'altre per lladre, als quals se a formada la enquesta, la qual los serà legida per lo magnífich scrivà de la ballia y feta relatió dels mèrits de aquella per son magnífich assessor, que per so sien servits de fer y administrar justícia, juxta y en virtut del privilegi de judicatura.

E lo dit magnífich Consell, hoïda la preposició feta per dit senyor balle y la enquesta legida y la relatió feta per lo dit magnífich assessor, en virtut del privilegi de judicatura a la present vila y universitat y Consell de aquella concedit y

atorgat per los sereníssims reys de Aragó, de digna memòria, y per la sacra, catòlica y real majestat del rey don Phelip, senyor nostre, vuy bonaventuradament regnant, de nou concedit y atorgat, sententià y declarà que los dits Joan Barri y Joan Coscó, ço és, lo dit Joan Barri, àlias en Guró, sie desterrat de la vila y terme de Cervera per tota sa vida y que Joan Coscó, lladre, servesque a ssa majestat en la drassana de Barcelona per temps de tres anys y que sie marcat.

7

1598, març, 26. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera acorda remetre al Consell de Vint-i-quatre la proposta de fer moneda a causa de la gran quantitat de menuts falsos que circulen per la població.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1598, f. 23.

[*Al marge esquerre:*] Fer menuts.

Més fonch proposat per dits senyors pahers que per la present vila van molts menuts falsos y que, per abatre aquells, se vege si y haurà privilegi per fer-ne y, si no n'i haurà, si s demanarà de nou, que, tenint semblant privilegi, ne porà resultar gran profit a la universitat.

Sobre assò fou determenat senblantment sie remès a la XXIIII^a.

8

1604, novembre, 17. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera acorda que Pere Mas, acusat de fabricar menuts falsos d'Agramunt i d'altres delictes, sigui lliurat a les autoritats d'aquesta població per tal de ser jutjat.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1604, f. 41v.

[*Al marge esquerre:*] Donar la persona del "cap pelat" a la vila de Agramunt.

Al qual magnífich Consell fonc presentada per mossèn Francesch Cercós, síndich ordinari de la vila de Agramunt, y mossèn Hyerònim Bonell, notari, scrivà de les corts dels magnífichs veguer y balle de Agramunt, una letra dirigida a dits senyors pahers y Consell de Cervera dels magnífichs pahers y Consell de dita vila

de Agramunt, dada en dita vila de Agramunt als quinze del corrent mes, contenint en effecte que dits Cercós y Bonell han de tractar en aquest magnífich Consell negocis conserments la utilitat y honrra de dita vila, com explicaran, que per so sien servits donar a·n aquells entera fe y crehença. E, llegida dita carta encontinent per dits Cercós y Bonell, fonc per part de dits pahers y Consell de Agramunt proposat y deduhit a dit magnífich Consell com, entenent la dita universitat de Agramunt que Pere Mas, àlias “cap pelat”, haurie fet y fabricat moneda falssa, ço és, diners menuts de la vila predita de Agramunt, y que per prova de assò lo dit mossèn Cercós, síndich, se és conferit a Tàrrega y a altres parts per a rebre informació de dit cars, lo qual stà molt ben provat, com lo dit mossèn Bonell ho amosstrarà a dit magnífich Consell ab la enquesta aporte, que puyts dit Pere Mas, àlias “cap pelat”, segons se entén starie detingut en les presons inculpat de no haver cumplit lo desterro de temps de sis anys de la present vila y vegueria, per lo qual temps fonc condempnat per aquest magnífich Consell, que per ço sien servits donar a dita universitat la persona de dit Mas per a què sie castigat conforme justítia, que aquella universitat ho tindrà en gran compte y en consemblant y altres occasions tindrà la correspondència se deu.

Sobre assò lo dit magnífich Consell acordà y dezliberà que la persona de dit Pere Mas, àlias “cap pelat”, sie donada y entregada als magnífichs balle y pahers de la vila de Agramunt junctament ab còpies de les enquestes se troben en les corts de la present vila, procurant que lo[s] senyors veguer y assessor de esta vila presten son consentiment, y, per assò, encontinent los envien a sercar y, perquè se entén que dit Mas haurie comesos y perpetrats alguns robos y altres delictes en la present vila, térmens y vegueria de aquella, de què no se li ha fet encara càrrega, y que per ço se’ls done memorial, advertint-los inquieresque[n] sobre aquells per a descobrir dits robos y los còmplies de dits delictes. E, encontinent, feta dita determinació, foren en lo present Consell lo il·lustre senyor Hyerònim dez Clergue, veguer y balle, y micer Hyerònim Viladot, son assessor, los quals aderiren a dita determinació y consentiren que la persona de dit Mas sie donada y lliurada en lo modo predit.

9

1604, novembre, 19. Cervera

Una prohomenia municipal de Cervera acorda que, malgrat que s’han trobat vuit testons falsos que se suposa que han estat fabricats per Pere Mas, aquest acusat sigui lliurat a les autoritats d’Agramunt, tal com ja havia estat acordat en un Consell anterior.

A la qual magnífica promenia fonch proposat per dits senyors pahers deduhint, com tots saben, que per determinació del últim Consell celebrat en la present causa se concedí als pahers y universitat de Agramunt la persona de Pere Mas, àlias “cap pelat”, y, com lo dia present sien arribats en la present vila lo honorable balle, síndich y prohòmens de dita vila de Agramunt per a portar-sse’n dit Mas y se sie succehit que després de dita determinació y concessió haien trobat vuyt testons falssos enbolicats en un mocador que’s presum hi ha indicis indubitats los haurie fabricats dit Mas, que, per ço, sien servits dezliberar si se lliurarà dit Mas a dit balle de Agramunt o si’l detindran en la presó de la present vila, a hont stà detingut, a effecte de castigar-lo conforme sos mèrits y judicar-lo lo magnífich Consell de judicatura de la present vila.

Sobre assò dita magnífica promenia acordà y dezliberà que, no obstant lo que de nou se ha succehit del cas dels testons falssos a bé que lo dit magnífich Consell no tingués notícia de aquell, que la persona de dit Pere Mas, àlias “cap pelat”, sie donada y lliurada a dit balle de Agramunt, encarregant al senyor veguer que de prompte fortifique la enquesta contra aquell rebuda sobre dit cas y aquella, juntament ab les altres informacions, done als predits, com per dit magnífich Consell stà determinat.

10

1609, juliol, 4. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera acorda el fet de deixar en llibertat Joan Guillemó, d’Andorra, detingut per posseir sous falsos, però el sentència a pagar totes les despeses del judici i del carcellatge.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1609, f. 28.

[*Al marge esquerre:*] Judicatura de Joan Guillemó, de Andorra.

Al qual magnífich Consell fon proposat per lo magnífich senyor Pere de Gibert y Perellós, veguer y balle de la present vila, com lo dia de Corpus prop passat per Joan Mestre, manyà, de la present vila, desener de la unió, fou presa y capturada la persona de Joan Guillenmó, de Andorra, per haver trobat en sa persona certa summa de moneda de sous boscatins y de fals encuny y, tenint-lo pres en lo carrer, passà dit senyor veguer y balle per allí [y] dit Mestre li requerí lo posàs a la presó, lo que fou fet encontinent, y per avuy està detengut pres, sobre lo qual cars se a rebuda informatió, la qual serà a vostres mercès legida per lo discret micer Matheu Magre, notari y scrivà de la ballia, y també, legida aquella, per lo magnífich micer Joan Camp, doctor en drets, assessor seu ordinari, serà a vostres mer-

cès feta relatió dels mèrits de la dita enquesta e, juxta sèrie y tenor dels reals privilegis per los reys de immortal memòria a la present universitat atorgats y concedits, poran vostres mercès, com a jutges competens, judicar dit home segons lo ús y pràctica té la present universitat per a què sie càstich seu y exemple dels altres.

E lo dit magnífich Consell, hoÿda la enquesta y relatió del dit micer assessor, sententià y declarà lo dit Joan Guillenmó ésser relaxat de la presó y que pague tots los gastos de la cort y scarsellatge.

11

1612, desembre, 19. Cervera

Hom deixa constància del cobrament de 6 lliures per Jaume Puig, mercader, de Cervera, pel seu càrrec de clavari de les monedes retallades i boscaters durant l'any 1611.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Èpoques ordinàries*, 1612, f. 30v.

[Al marge esquerre:] Puig. VI lliures.

Die XVIII° dezembris 1612.

Similis fuit firmata apocha per Iacobum Puig, mercatorem, Cervarie, de sex libris que los senyors de pahers, tenit poder del Consell ordinari, han tatxades per sos treballs de clavari de les monedes sarsenades y boscaters en lo any passat de 1611. Et ideo, renuntiando, etc., et sich, etc.

Testes Gabriel Miralles et Andreas Soler, virgarii.

12

1627, agost, 13. Cervera

Pere Cellers, prevere, d'Argençola, reconeix que Joan d'Argençola i de Copons, senyor de les Pallargues, li ha lliurat uns motlles de ferro de fer ardits trobats a casa del difunt Pere Antoni Barrill, pagès, del mas d'en Foguet.

ACSG, Fons Notarial, Cervera, 84, Pere Campardó, *Manual*, 1626-1627, f. 166v.

[Al marge esquerre:] Lo senyor don Joan de Argensola.

Die XIII mensis augusti anno Domini M DC XXVII in castro de les Pallargues.

Ego Petrus Cellers, presbiter, loci de Argensola, gratis, etc., confiteor et in ve-

ritate recognosco vobis illustri domino dompno Ioanni de Argensola et de Copons, domicello dominoque castrì, loci et termini de les Pallargues, presenti, quod in notarii et testium infra scriptorum presentia dedistis mihi uns mollos de ferro de fer ardots repertis intus domum Petri Anthonii Barrill, quondam, agricole, mansi d'en Foguet, termini de Talarn. Et ideo, in testimonium premissorum, etc. Actum, etc. Fiat, etc.

Testes sunt Ioannes Puigdé et Raymundus Faure, famuli dicti domini de Argensola.

13

1629, maig, 5. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera acorda garantir a Joan Figuerola, sastre, de Cervera, la conservació de la vida i dels membres a canvi de dir tota la veritat sobre la fabricació i l'expedició de moneda falsa.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1629, f. 28.

Al qual magnífich Consell fonch proposat per los senyors de pahers, com tots saben, com tenen pres per indicis de moneder a Joan Figuerola, sastre, de la present vila, y altres, lo qual Figuerola ha promès al senyor veguer y assessor que, si se li salve vida y membres, que descobrirà la gavella dels moneders.

Sobre assò lo dit magnífich Consell acordà y desliverà que al dit Joan Figuerola se li asseure vida y membres ab què digue la veritat de tots los socis ha tingut en la fàbrica y expiditió de la moneda y altres delictes y, dexas-s'i alguna cosa que no digue, que no se li fasse dita seguretat.

14

1629, maig, 12. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentencia Andreu Corones, pintor, de Cervera, acusat de fabricar moneda falsa i d'altres delictes, a ser torturat i a ser penjat pel coll fins que mori.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1629, f. 29.

Al qual magnífich Consell fonch proposat per lo il·lustre senyor don Antich

de Fluvià, veguer y balle de la vila y vegueria de Cervera per la sacra, catòlica y real majestat, com a 19 del mes de abril pròxim passat prengué y capturà la persona de Andreu Corones, pintor, de la present vila, delat y inculpat de fabricant de falssa moneda y de altres crims y delictes, per los quals se ha fulminada enquesta en dita cort de ell dit senyor balle, fulminada contra dit Andreu Corones en dita cort de la ballia a instància del procurador fiscal, la qual serà llegida al magnífich Consell per mossèn Jaume Matheu Magre, notari y scrivà de la dita cort de la ballia, y serà feta relatió al dit magnífich Consell per micer Francesch Montaner, en drets doctor, assessor ordinari de ell dit senyor balle, per a què, oïdes dites enquesta y relatió de dit magnífich assessor, segons los mèrits de aquella, juxta forma dels privilegis reals de judicatura, sentenciar y judicar al dit Andreu Corones, segons serà de justítia, descarregant ses consiènties.

E lo dit magnífich Consell y pròmens de judicatura, oïda la enquesta a instància del procurador fiscal de la dita cort de la ballia de la present vila rebuda contra dit Andreu Corones y relatió de dit magnífich micer Francesch Montaner, assessor ordinari de ell dit senyor balle, juxta forma dels privilegis reals de judicatura a la present vila, Consell y proms de judicatura consedits y atorgats per los sereníssims senyors reys de Aragó, de felice recordació, y per la magestat del rey don Felip quart, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant, confirmats y de nou atorgats, sentensià y declarà y al dit Andreu Corones condemnà en que sie torturat en lo cap dels socis y que sie penjat per lo coll fins a tant sie separada la ànima de son cors.

E lo magnífich Consell determinà que la vila bestrague lo gasto de la executió de la sentència y que lo senyor veguer fasse un acte a la vila que, sempre quan lo racional lo y farà bo, ho restituhirà a la vila o, quant sie de justítia, que ell ho pague.

15

1629, maig, 15. Cervera

El Consell municipal ordinari de Cervera acorda que el cadàver d'Andreu Corones sigui enterrat en terra sagrada.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1629, f. 30.

Al qual magnífich Consell fonch proposat per dits senyors de pahers, com ja tots saben, com aïr se executà la sentència de mort en persona de Andreu Corones, y sa mare, muller y germana y ell demanaren que fossen servits donar a son cors sepultura.

Sobre assò lo dit magnífich Consell acordà y deslberà que se li don terra sagrada.

16

1629, maig, 22. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentencia Joan Figuerola, sastre, de la Seu d'Urgell, ara habitant a Cervera, acusat de fabricar moneda falsa d'or, de plata i d'aram, a ser torturat i fet passar per sota la forca amb el dogal al coll, corrent la cossia dels assotats, i a remar a les galeres reials durant la resta de la seva vida. D'altra banda, sentencia la seva esposa Paula, acusada del mateix delictes, a ser torturada i a ser desterrada de la vila i el terme de Cervera a perpetuïtat.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1629, f. 31.

E més fonch pro[possat] per lo il·lustre senyor don Antich de Fluvià, balle de la vila y terme de Cervera per la sacra, catòlica y real magestat, com estos dies atràs prengué y capturà a Joan Figuerola, sastre, de la ciutat de Urgell, habitant en la present vila, y a Paula, muller sua, delats y inculpats de frabricadors de falces monedes de or y plata y aram, ço és, ardits de Barcelona, sous y reals nous de molinet, creues y mitgs creutes, diners jacessos y de Lleyda, conforme la enquesta o instància del procurador fiscal de la cort de dit senyor balle contra dits Figueroles fulminada, la qual serà legida al magnífich Consell per micer Jaume Matheu Magre, notari y scrivà de dita cort de la ballia, y serà feta relatió al dit magnífich Consell per micer Francesch Montaner, assessor ordinari de ell dit senyor balle, per a què, oïdes dites enquesta y relatió de dit magnífich assessor, segons los mèrits de aquella, juxta forma dels privilegis reals de judicatura, sententiar y judicar als dits Joan Figuerola y Paula, muller sua, segons serà de justícia, descarregant ses consiènties.

E lo dit magnífich Consell y pròmens, oïdes dites enquesta a instància del procurador fiscal de la dita cort de la ballia fulminada contra dits Joan Figuerola y Paula, muller sua, y relatió de dit magnífich micer Francesch Montaner, assessor ordinari de dit il·lustre senyor balle, juxta forma dels privilegis reals de judicatura a la present universitat, concellers y proms de judicatura consedits y atorgats per los sereníssims senyors reys de Aragó, de felice recordació, y per la magestat del rey don Felip, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant, confirmats y de nou atorgats, sentensià y declarà y al dit Joan Figuerola y Paula, cònjuges, condemnà en que sien los dos torturats en lo cap dels sossis per purgar la infàmia y

la dita Paula Figuerola sie desterrada de la vila y terme per tots los dies de sa vida, ab cominació que, si romp lo desterro, incórregue en mort natural, y lo dit Joan Figuerola sie passat sota la forca ab lo dogal al coll, fent la cossia dels assotats, y que servesque en les galeres de sa magestat remant per tots los dies de sa vida.

17

1630, juny, 14. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentència Francesc Benet, pagès, de Rocallaura, el qual es troba detingut per haver-se-li trobat més de 20 rals de moneda falsa i un tros de metall, a ser posat en llibertat sota una fiança de 50 lliures i a pagar les despeses.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1630, f. 29v.

Al qual magnífich Consell fonch proposat per lo il·lustre senyor don Antich de Fluvià, veguer y balle de la present vila y vegueria de Cervera per la sacra, catòlica y real magestat, dient que en les càrcers reals de la present vila està detinguda la persona de Francesch Benet, pagès, del lloch de Rochallaura, inculpat de haver-li trobat vint y tants reals de moneda falsa y un tros de metall, conforme la enquesta fulminada en la cort de la ballia de la present vila, la qual serà llegida per mossèn Jaume Mateu Magre, notari y scrivà de la cort de la ballia, y serà feta relatió al dit Consell per micer Francesch Montaner, en drets doctor, assessor ordinari de ell dit senyor veguer y balle, per a què, oïda dita enquesta y relatió y segons los mèrits de aquella, sien servits, juxta forma dels privilegis reals de judicatura, sentenciar y judicar a dit Francesch Benet, segons serà de justícia, descarregant ses consciènties.

E sobre de assò lo dit magnífich Consell, oïda dita enquesta a instàntia del procurador fiscal de la cort de la ballia fulminada contra dit Francesch Benet y la relatió de dit micer Francesch Montaner, assessor del dit senyor veguer y balle, juxta forma dels privilegis reals de judicatura a la present vila y Consell per los sereníssims reys de Aragó, de felice recordatió, y per la magestat del rey, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant, confirmats y de nou atorgats, sententià y declarà que lo dit Francesch Benet sie relaxat de les càrcers reals a manlleuta de cinquanta lliures y que pague los gastos.

18

1631, març, 27. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera, atès que no consta que hi hagi cap procés contra Joan Anguera, de Llindars, acusat de fabricar moneda falsa, acorda que aquesta persona sigui posada en llibertat sense haver de pagar cap despesa.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1631, f. 29.

[*Al marge esquerre:*] Judicatura de Joan Anguera.

Al qual magnífich Consell per lo il·lustre senyor Hierònim Joan de Vergós, veguer de la present vila y vegueria de Cervera per la sacra, catòlica y real magestat, és estat preposat com estos dies proppassats ell, com a veguer de dita vila, a instància del procurador fiscal, capturà la persona de Joan Anguera, del lloch de Llindàs, per y ab motiu de moneder, y com fins avuy no aje trobada cosa alguna contra lo dit Joan Anguera, fetes les degudes diligènties, y que, axí, per no trobar ninguna cosa contra lo predit Anguera, per a conservació del privilegi de judicatura a esta vila y universitat concedit per los sereníssims reys concedits, los presenta al dit Joan Anguera per a què'l judiquen segons sos demèrits.

Sobre assò lo magnífich Consell determinà y acordà que, atès no consta de procés algú contra dit Joan Anguera, de Llindàs, que lo dit Joan Anguera sie llibrement despedit de les presons, sens haver de pagar ninguns gastos.

19

1631, desembre, 11. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera acorda que Jacint Trilla i Antoni Peiró, els quals es troben detinguts després d'haver estat acusats de ser còmplices d'Andreu Corones, executat per fabricar moneda falsa i per altres delictes, siguin posats en llibertat, ja que considera que el període de reclusió els serveix de càstig.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1631, f. 67.

[*Al marge esquerre:*] Judicatura de Jacinto Trilla y Anthoni Peyró.

Al qual magnífich Consell per lo senyor Hierònim Joan de Vergós, veguer y balle de la present vila per la sacra, catòlica y real magestat, fonch preposat com

ell, a instà[n]cia del procurador fiscal de sa cort, té preses y capturades les persones de Jacinto Trilla y Anthoni Peyró en les presons de la present vila com a factors, còmplices y factors [sic] de Andreu Coronas, quòndam, pintor y fabricant de moneda falsa, les quals persones de dits Trilla y Peyró dóna a judicatura en virtut del privilegi a la present vila y universitat concedit y per observansa de dit privilegi y, axí, lo magnífich senyor assessor los farà relatió dels mèrits de la enquesta legida primer per lo notari de dita enquesta y, legida aquella, com a jutges, en virtut de dit privilegi, judiquen als dits Jacinto Trilla y a Anthoni Peyró segons Déu y a ses consiènties.

Sobre la qual prepositió lo magnífich Consell a declarat en que los dits Trilla y Peyró sien relaxats de les càrcells reals lliberament y que·ls vàlega la presó per càstich.

20

1634, maig, 17. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentencia Gabriel Colom, de Llindars, acusat de fabricar i de posar en circulació monedes falses i d'altres delictes, a ser torturat per tal que confessi la veritat sobre aquest afer i sigui jutjat de nou

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1634, f. 27v.

Al qual magnífich Consell fench proposat per lo il·lustre senyor Ramon de Voltor, donzell, veguer de la vila de Cervera per la sacra, catòlica y real magestat, que estos dies atràs prengué y capturà la persona de Gabriel Colom, de Llindàs, delat y inculpat de fabricar y despedidor de falces monedes y de altres crims y delictes, conforme la enquesta fulminada en la cort de la vegueria, la qual serà llegida per lo honorable y discret mossèn Christòfol Nuix, notari y scrivà de la cort de dita vegueria, y serà feta relatió al magnífich Consell per lo magnífich micer Simon Puig, en drets doctor, assessor ordinari de ell dit senyor veguer, perquè, oïdes dites enquesta y relatió de dit magnífich assessor, segons los mèrits de aquella, juxta los privilegis reals de judicatura a la present universitat consedits, sententiar y judicar a dit Gabriel Colom, segons serà de justítia, descarregant ses consiènties.

Sobre assò lo dit magnífich Consell, oïdes dites enquesta a instància del procurador fiscal de la cort de la vegueria fulminada contra dit Gabriel Colom y relatió de dit magnífich micer Simon Puig, assessor ordinari de dit il·lustre senyor veguer, juxta forma dels privilegis reals de judicatura a la present universitat consedits per los sereníssims senyors reys de Aragó, de felís recordació, y per la ma-

gestat del rey, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant, confirmats y de nou atorgats, sententià y declarà y al dit Gabriel Colom condempnà en que sie torturat perquè sie extreta de sa boca la veritat, lo al·legat y provat en sa força romanent, y tornat en semblant Consell.

21

1634, maig, 18. Cervera

Una prohomenia municipal de Cervera acorda que, si Gabriel Colom, de Llindars, confessa tots els delictes que ha comès i identifica els còmplices que ha tingut, només serà desterrat de la vila i de la vegueria de Cervera.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1634, f. 28v.

A la qual magnífica promenia fonch proposat per dits senyors de pahers que ja saben com aïr a 17 del corrent fonch sentenciat per lo magnífich Consell de judicatura y condempnat Gabriel Colom, de Llindàs, en que fos aturmentat, lo al·legat y provat en sa forma remanents, y com vuy de matí se sie possat en executió dita tortura y, axí, se li han executat en son cors sinch turments, al últim dels quals sinch turments és caygut de dita tortura, y, com se adormís en ella, se és porrogada aquella y, segons en dita tortura s'és vist, apar que dit Colom té forces per passar lo demás de dita tortura y, com dit Colom se sie offert en que, salvada sa vida y membres, ab un desterro per tota sa vida, diulgarà tots los casos y còmplices ha tinguts en los delictes per ell perpretrats, del que informará a la magnífica promenia lo magnífich micer Simon Puig, assessor ordinari del il·lustre senyor veguer y balle de la present vila.

E sobre assò la magnífica promenia, oïda la relatió de dit magnífich assessor, acordà y deliberà que a dit Gabriel Colom se li assegura vida y membres, prometent que no se li donarà més pena que un desterro de vila y vegueria ab què confesse tots los delictes comessos y còmplices y sosis ha tinguts y concorregut en ells.

22

1634, maig, 20. Cervera

El Consell municipal de judicatura de Cervera sentencia Gabriel Colom, de Llindars, a ser desterrat de la vila, del terme i de la vegueria de Cervera a perpetuïtat.

ACSG, Cervera, Fons Municipal, *Consells*, 1634, f. 29v.

Al qual magnífich Consell fonch proposat per lo il·lustre senyor Ramon de Voltor, veguer de la vila y vegueria de Cervera per la sacra, catòlica y real mages-tat, que, com lo magnífich Consell de judicatura celebrat a dezet del corrent fou condempnat Gabriel Colom, del lloch de Llindàs, a que fos torturat, lo al·legat y provat en sa força remanent, y tornat en semblant Consell y com la dita sentència de tortura sie estada executada, conforme està continuada en la enquesta contra dit Colom fulminada, la qual serà legida al magnífich Consell per lo honorable y discret mossèn Christòfol Nuix, notari y scrivà de la cort de la vegueria, y serà feta relatió al magnífich Consell per lo magnífich micer Simon Puig, en drets doc-tor, son assessor ordinari, per a què, oïdes dites enquesta y tortura y relatió de dit magnífich Conseller y assessor, segons los mèrits de aquella, juxta los privilegis reals de judicatura a la present universitat consedits, sententiar y judicar al dit Gabriel Colom, segons serà de justícia, descarregant ses consiènties.

E lo dit magnífich Consell, oïda dita tortura y relatió de dit magnífich asses-sor, juxta dels privilegis reals de judicatura a la present universitat per los serenís-sims senyors reys de Aragó, de immortal memòria, concedits y atorgats y per la magestat del rey, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant, de nou conce-dits y confirmats y atorgats, attès que la magnífica promenia, a divuyt del corrent celebrada, se ha donat paraula a dit Colom que, si deie la veritat del que estave impetit, se li salvarie vida y membres, attès que dit Colom ja havie passats alguns torments y no se'n havie pogut tràurer la veritat, sententia y declara y al dit Gabri-el Colom condempna en que sie desterrat de la vila, terme y vegueria de Cervera per tots los dies de sa vida y que dins vint-y-quatre hores isque de la present vila y de assí per tot lo mes de agost prop vinent isque de la vegueria, ab comminació, si romp lo desterro, de deu anys de galera.

Noves aportacions al Catàleg dels croats de Barcelona (XVI)

JOAN NOGUERA I MARTORELL

Seguim la línia de donar a conèixer les novetats que van sorgint de variants i tipus de croats, per bé que alguns d'ells ja són coneguts, però no estan catalogats. Presentem una sèrie de croats i divisors que per a l'aficionat a aquest tipus de moneda són un nou al·licient pel fet de poder incorporar més novetats. Ara s'han complert 40 anys de la publicació de l'exhaustiu catàleg dels croats, del mestre A. Badia i de totes les aportacions que s'han anat fent darrerament per part de diversos col·laboradors.

Núm. 35A. Croat de Jaume II

a/ + IACOBVS DEI GRACIA REX

r/ - CIVI-TAS-BACI-NONA- Revers tipus A

Pes: 3,12 g Ø: 24 mm R2

Aquest croat de Jaume II és el de revers tipus A, mentre que el descrit en el catàleg és de revers tipus B. A més, té la variant de llegenda del revers que, en comptes de BACK, porta BACI, una I en comptes d'una K.

Núm. 48B. Croat de Jaume II

a/ + IACOBUS DEI GRACIA REX

r/ -CIVI-TAS:B-ARCK-NONA- Revers tipus B

Pes: 3,04 g Ø: 25 mm R2

Croat de Jaume II que, a diferència dels ja publicats, en aquest el nombre d'anelletes que adornen el vestit i les mànigues són quatre i dues, respectivament.

Núm. 182A. Croat d'Alfons III

a/ + ALFONSVS DEI GRACIA REX

r/ -CIVI-TASB-ARCI-NONA- Revers tipus A

Pes: 2,67 g Ø: 24 mm R2

Croat d'Alfons III que, igual que el núm. 35A, presenta un error a la llegenda del revers pel fet de portar BARCI en comptes de BARCK.

Núm. 523A. Terç de croat d'Alfons IV

a/ Sense llegenda

r/ -BAR-CA-NO-NA- Revers tipus A

Pes: 1,10 g Ø: 16 mm R1

En aquest terç de croat es pot apreciar que la llegenda està formada per CA (la A, gòtica) en comptes de KA; també cal diferenciar-ho del CK, que moltes vegades es confon per CA. La A i la K gòtica tenen molta similitud i sovint no es tenen en compte.

El catàleg de Badia no en publica cap amb aquesta llegenda.

Núm. 956A. Croat de Felip I (II)

a/ . PH - - - - - . D . G . R . HISPANIARV

r/ -BARCI-NO . CI - VITAS - _ . _ . 9 . 8 Revers tipus B

Pes: 2,59 g Ø: 20 mm R1

Croat de Felip I (II) que, malgrat que està retallat, com la gran majoria dels croats d'aquesta època, es pot apreciar la data de 1598 i la llegenda acabada en HISPANIARV, com el catalogat amb el núm 956. Però aquest és de revers tipus B amb anell al segon i al tercer quadrants.

Núm. 961B. Mig croat de Felip I (II)

a/ .PHILIPPVS.D.G.R.HISPANIA

r/ -BARC- _ _ _ _ -IVITAS- . 1 . 5 . 9 . 5 . Revers tipus A

Pes: 1,12 g Ø: 16 mm R1

Mig croat de Felip I amb llegenda acabada amb HISPANIA i el núm. 9 de la data ajegut.

Núm. 969A. Mig croat de Felip I (II)

a/ PHILPPPVS . D . G . R . HISPANI .

r/ -BARCI-NO . CI - VITAS - . 1 . 5 . 9 . 6 . Revers tipus A

Pes: 1,58 g Ø: 18 mm R1

Aquest mig croat presenta algunes diferències envers el catalogat amb el núm. 969. A l'anvers la paraula PHILIPPVS està formada per tres *p*, ja que la segona *I* és una *P*. El núm. 9 de la data està ajegut i porta un punt al final de la data.

Núm. 972B. Croat de Felip II (III)

a/ - - - - - D . G . R . HISPANIAR

35 A

48 B

182 A

523 A

956 A

961 B

969 A

972 B

975 A

979 A

1075 A

1166 A

r/ - BARCI - _ OCI - VITAS - _ 5 . 9 . 9 . Revers tipus B

Pes: 3,38 g Ø: 21 mm R1

Croat de Felip II (III) que, tot i que està repicat, es pot veure que és del tipus de revers B que fins ara no havia estat catalogat.

Núm. 975A. Croat de Felip II (III)

a/ PH - - - - . G . R . HISPANIA .

r/ - BARCI- - - - - S - . 1 . 6 . 0 . 9 . Revers tipus B

Pes: 2,95 g Ø: 20 mm R1

Es diferencia del catalogat per Badia per l'acabament de la llegenda en HISPANIA i pel punt al final de la data.

Núm. 979A. Croat de Felip II (III)

a/ PHILIPP . D . G . HISPANIARVM . R .

r / - BARC - INOCI - VITAS – 1620 Revers tipus A

Pes: 3,06 g Ø: 24 mm R1

Croat de Felip II del 1620 que, per sort, no ha estat retallat. Té la particularitat d'acabar la llegenda de l'anvers amb un punt després de la R.

Núm. 1075A. Croat contramarcad de Felip III (IV)

a/ . PHILIPP9 D . G . HISPANIA . R

r/ - BAR - CINO - CIVI – 1636 Revers tipus A

Pes: 3,22 g Ø: 21 mm R1

Croat de Felip III (IV) que presenta una contramarca amb una T, distintiu de Tortosa, i que du data del 1636, inèdita en els ja publicats.

Núm. 1166A. Croat a nom de Felip IV (V)

a/ PHILI _ _ _ G . HISP . REX .

r/ - BAR - CINO - CIVI - 1706 Revers tipus A

Pes: 2,30 g Ø: 22 mm R3

D'aquest croat de Felip IV (V), que el catàleg el publica com a únic, potser se'n coneixen dos o tres exemplars més. Aquest té un punt després de REX, i és de les últimes encunyacions que es van fer de croats. Aquest croat pertany a l'època de l'Arxiduc (A . N . 14 "Monedes impossibles de la Guerra de Successió", p. 237-248. M. Crusafont.).

Aportació de monedes catalanes inèdites al fòrum Numiscat (2)

X. S. A.

Lluny d'esmortir-se, el fòrum virtual en català dedicat a la numismàtica, el Numiscat, continua a hores d'ara amb empena i apassionament. El nombre de membres no ha deixat de créixer des de la seva creació, el gener del 2008. Recordeu la seva adreça:

<http://numiscat.foroactivo.com/>

Com va passar l'any anterior, els administradors i usuaris del fòrum han volgut que algunes de les monedes comentades a la xarxa, inèdites fins a avui dia, siguin també publicades a *Acta Numismàtica* en benefici de tota la numismàtica catalana. En aquesta ocasió, el recull compta amb 17 peces inèdites, entre monedes municipals, comtals i de necessitat.

DINER COMTAL INCERT

Cal afegir un nou tipus monetari al catàleg de monedes comtals catalanes. Es tracta d'un diner que, de moment, no podem atribuir a cap territori concret, però que du unes empremtes relacionades amb altres monedes catalanes anteriors al 1150. És sabut que l'atribució de les monedes catalanes anteriors a aquesta data és molt difícil. Filant prim, són molts poques les emissions que no presenten cap dificultat a l'hora de ser atribuïdes i catalogades. La manca de documentació escrita i la poca informació que solen dur les monedes ens obliguen a ser prudents i sempre disposats a rectificar conclusions.

1. Incerta.

Segona meitat del segle XII.

Diner de plata.

a/ Àngel o arcàngel mirant a l'esquerra. Inscripcions no visibles.

r/ Genet amb llança, a la dreta. A sota, línia de punts i, potser, llegenda no visible.

Pes: 0,39 g Ø: 13 mm Font: Ermengol VII.

1

De figures amb àngels i arcàngels en trobem a Girona i Besalú. Sembla clar que el dibuix de la part dreta de la moneda és una ala i no pas una cartel·la vertical semblant a les que apareixen en monedes d'Osona. El braç esquerre de la figura s'estén cap endavant, mentre que el braç dret no és visible. El genet del revers el trobem en dues altres emissions catalanes. El diner del comtat d'Urgell amb llegenda pseudoibèrica, atribuït a Ermengol V, també du un genet amb llança. També mostra un genet amb llança el diner incert anepígraf atribuït al vescomtat de Calaf.

El pes i el diàmetre coincideixen també amb altres monedes atribuïdes al segle XII. Segons Anna M. Balaguer, tenen un pes i un mòdul similars les monedes atribuïdes a:

Comtat d'Osona: 1096-1131.

Comtat de Barcelona: 1035-1076 (Ramon Berenguer I).

Comtat i bisbat de Girona: 1050-1162.

Comtat de Besalú: 1052-1111 (Guillem I a Bernat III).

Comtat d'Urgell: 1038-1065 (Ermengol III).

Tot i les dificultats esmentades, ens podem arriscar a datar la nova peça a la segona meitat del segle XI, tot i ser conscients, però, que les cronologies proposades per a les monedes catalanes anteriors al 1150 poden ser susceptibles de correccions i de canvis futurs. Malauradament, sense llegir les inscripcions no podem anar gaire lluny en la ubicació territorial. El tipus del revers ens remet a Urgell, però l'anvers és més propi de Girona o Besalú.

ALMENAR

Fins ara coneíem fins a tres emissions distintes de monedes d'Almenar, totes elles conegudes en molt pocs exemplars. Dues duïen llegenda¹ i una tercera era anepígrafa.² Ara cal afegir un nou tipus a la llista, per bé que molt semblant al tipus anepígraf descrit per Crusafont.

2. Almenar.

Pugesà.

Incusa de llautó.

Datació: 1300-1350.

1. Miquel CRUSAFONT, *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra*, Madrid, 1992, p. 204, núm. 1342.

2. Miquel CRUSAFONT, «Tercera addenda de monedes catalanes locals», *Acta Numismàtica*, núm. 33 (2003), p. 123-155.

a/ Anepígrafa. Ala i creu.

Pes: 0,6 g

Ø: 15 mm

Exemplars: Ermengol VII.

Aquesta peça es diferencia pel fet de tenir l'ala a l'esquerra i la creu a la dreta, just a l'inrevés que la peça publicada per Crusafont a l'*Acta Numismàtica* 37.

BELLPUIG

Una nova moneda de plom enriqueix la ja de per si prou dilatada llista de monedes de Bellpuig.

3. Bellpuig.

Senyal de plom.

Datació: 1465-1550.

a/ Puig cimat de creu; a la dreta, símbol indeterminat.

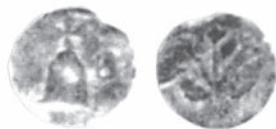
r/ Creu de tern; al voltant, orla decorativa o, menys probablement, llegenda il·legible.

Pes: — Ø: 16 mm

Exemplars: Arnau.

En aquesta ocasió hi ha dos indicis que ens permeten considerar la peça com a moneda municipal. En primer lloc, al revers surt la creu de tern. La creu de tern no és només el revers dels croats o dels diners barcelonins, sinó que també és el sím-

bol de la moneda catalana. I en segon lloc, existeix una altra peça que du empremtat el mateix encuny d'anvers però que té una mata de card al revers. La mata de card assenyala el senyoriu dels Cardona a Bellpuig. El fet d'assenyalar el senyoriu és un fet recurrent entre les monedes municipals. Si la de la mata de card és moneda, també ho ha de ser aquesta altra peça, fabricada amb el mateix encuny d'anvers, probablement amb pocs anys (o mesos) de diferència.

El plom amb la mata de card el va donar a conèixer Jaume Torres al seu llibre sobre la moneda de Bellpuig (*Les monedes de la Baronia de Bellpuig*, 2001) i després fou recollit per M. Crusafont.³ No existeix cap moneda municipal feta en plom que es pugui datar abans del 1465, i sabem que, a Bellpuig, els ardits que es fabricaven cap a 1570 eren d'aram. Per tant, la datació de les dues monedes cal situar-la dins aquest interval: 1465-1550.

PRADES

Prades és una de les poblacions catalanes que tingueren moneda pròpia en circulació, com a mínim, durant la segona meitat del segle XVI. Coneixíem algunes monedes clarament pertanyents a aquestes emissions: tres tipus d'incuses de llautó i un senyal de plom, sense comptar altres possibles peces també de plom però d'ús incert. La documentació conservada és malauradament inexistent i només podem assegurar la circulació de moneda de Prades abans del 1564.

L'únic senyal de plom que coneixíem fins a avui el va publicar fa poc Xavier Sanahuja.⁴ Ara podem presentar un segon exemplar, de característiques molt similars però que du una empremta diferent a la part central de l'anvers. La descripció és la que segueix:

4. Prades. Moneda municipal.

Plom.

Datació: Segle XVI (probablement 1520-1550).

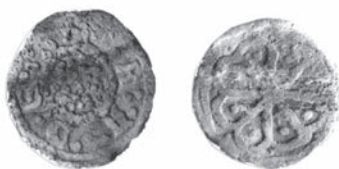
3. Miquel CRUSAFONT. *Tercera addenda...*, p. 123-155.

4. Xavier SANAHUJA. *La moneda municipal a Reus i el seu entorn* (s. XV-XVIII), Centre de Lectura de Reus, 2005, p. 155 i làm. v.

a/ P ··· R ··· A ··· D : E ··· S ··· Dibuix indeterminat dins orla circular.
r/ Rosa esquemàtica.

Pes: 3 g Ø: 21 mm

Exemplars: Segador.

4

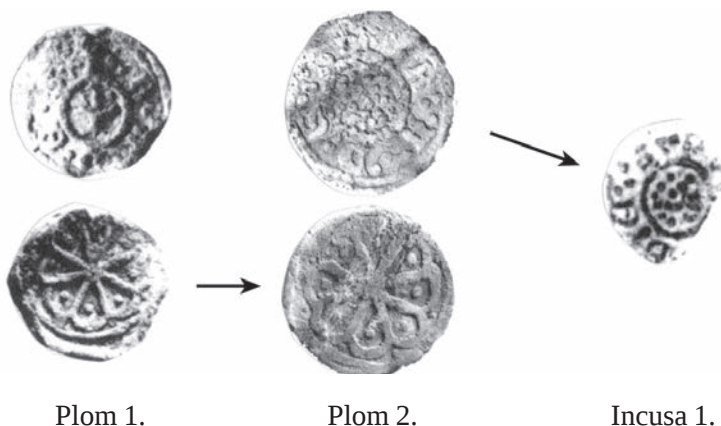

×2

El pes, la mida i fins i tot el revers són exactament iguals que la peça descrita per Sanahuja. L'únic que canvia és el dibuix central. En la primera peça podria ser un ocell posat a sobre d'un arbre o arbust (segons l'autor) o també un arbust sense l'ocell. En aquesta segona, el disseny és més complex i tampoc gaire clar. Podria tractar-se del triple card dels Cardona, encara que es fa difícil precisar-ho.

El que és més important, però, és que l'encuny d'anvers d'aquest nou exemplar de senyal és el mateix encuny que fou reutilitzat per empremtar incuses de llautó. Aquest reaprofitament, que també es donà en les emissions monetàries d'altres poblacions no gaire allunyades de Prades (Bellpuig, Arbeca), ens confirma l'ús monetari dels dos ploms i ens permet refer la seva seqüència d'emissions:

L'aprofitament d'encunyats ens assabenta que les distintes emissions no estaven gaire distanciades temporalment. Com que les emissions de la segona meitat del segle XVI són documentades en llautó, aleshores haurem de situar les de plom a la primera meitat (millor encara entre el 1520 i el 1550), i ara podem descartar el fet de situar-les més endarrere, al segle XV.

PUGESSES INCERTES DEL SEGLE XIV

Dues incuses d'aspecte antic (segle XIV) han estat presentades al fòrum sense, però, haver resol la seva atribució. Poc es pot dir d'elles. Per l'estil semblen datables al segle XIV i, per tant, cal considerar-les pugeses. Fins ara s'han identificat emissions de pugeses del segle XIV en unes àrees ben concretes: la part meridional del comtat d'Urgell i de Pallars, les marques reials de Cubells i Camarassa, la ciutat de Lleida i les poblacions de Fraga i Mequinensa. No és descartable que també emetessin pugeses poblacions de l'Urgellet o d'altres territoris endins del Regne d'Aragó. De moment, amb l'heràldica no en tenim prou per poder-les atribuir, atès que els elements que hi figuren poden fer referència a la població i/o al concessionari particular de l'emissió.

5. Incerta.

Pugesa.

Incusa de llautó.

Datació: 1300-1350.

a/ Llegenda indesxifrada. Campana dins orla circular

Pes: — Ø: 15 mm

Exemplars: Ermengol VII.

6. Incerta.

Pugeses.

Incusa de llautó.

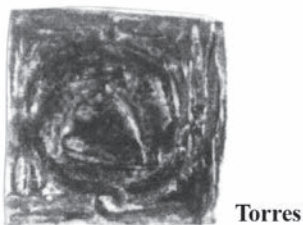
Datació: 1300-1350.

a/ Anepígrafa. Petxina dins orla formada per quatre segments ondulats. Als cairons, element vegetal.

Pes: — Ø: 15 mm Quadrada Exemplars: Ermengol VII.

Aquesta nova incusa quadrada presenta uns elements característics que ja coneixíem en una altra peça. La forma quadrada i els quatre segments ondulats de l'orla es repeteixen en una peça en la qual l'element central és diferent: no es tracta d'una petxina, sinó d'un puig cimat de creu. Aquesta incusa fou presentada també per Jaume Torres al seu llibre sobre la moneda Bellpuig (*Les monedes de la Baronia de Bellpuig*, 2001). El fet de tractar-se d'una incusa quadrada d'aspecte antic ja feia molt difícil el fet de poder-la atribuir a Bellpuig, una població situada fora de l'àrea de circulació d'aquestes pugeses. Per sort, ara podem desestimar-ho definitivament, en haver-ne aparegut una d'exactament igual però amb una petxina com a element central. A la foto que segueix, de poca qualitat, s'hi poden apreciar els mateixos segments ondulars que envolten l'element central.

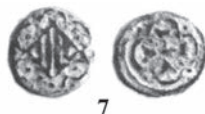

PESAL DE QUARTEROLA DE PACÍFIC

El pesal assenyalat a continuació correspon als que M. Crusafont⁵ classifica com a pertanyents a la sèrie del florí/pacífic del final del segle XV. El que el fa singular és el seu pes baix, no conegut en cap altre exemplar.

7. Pesal de quarterola de pacífic.

Darrer quart del segle XV.

a/ Escut català en cairó dins orla lobulada.

r/ Creu dins orla quadrilobulada.

No du cap contramarca.

Pes: 0,67 g Ø: 12 mm

De pesals semblants se'n coneixien per pesar pacífics (3,00-3,38 g) i mitjos pacífics (1,45-1,7 g). El diàmetre d'aquest pesal és molt semblant al dels pesals de mig pacífic, però vist el seu pes baix, cal considerar-lo com a pesal de quart de pacífic. Les quarteroles o quarts de pacífic tenien un pes teòric de 0,88 g, però se'n coneixen de pesos compresos entre els 0,53 i els 0,85 g, encunyades a nom de Reiner d'Anjou (1466-1472) i Joan II (1472-1479)

MONEDES DE NECESSITAT (Barcelona, Martorell, Riera de Gaià, Tona)

No existeix un catàleg sistemàtic de les emissions privades de fitxes i getons de la Catalunya del segle XX.⁶ Les obres existents no són exhaustives. No ens ha d'estranyar l'aparició de peces desconegudes. Serà bo el fet de poder anar documentant l'existència d'aquestes peces, protagonistes de la història metal·lica del nostre país.

1. Pesseta de la Cooperativa La Equitativa de les (Dues) Torres (Barcelona).

Podem afegir a l'exemplar de 5 cèntims. repertoriat per López Lluch un nou

5. Miquel CRUSAFONT. *Pesals monetaris de la corona Catalanoaragonesa*, Barcelona, SCEN, 1999, p. 242-243.

6. El catàleg de referència continua sent el d'Antoni LÓPEZ LLUCH, *Les monedes de les cooperatives catalanes, 1850-1950*, Barcelona, 1983.

valor. Es tracta de la pesseta, fabricada segurament en llautó. Font: Albert Martínez Vidal (Bellvei del Penedès).

2. 10 cèntims de ferro de la C. O. La Protectora de Martorell (Baix Llobregat).

La Cooperativa Obrera La Protectora de Martorell féu circular fitxes que ja eren conegudes i publicades per López Lluch, però no pas la de 10 cèntims de ferro, que presentem ara per primer cop. Mesura 23 mm de diàmetre. Font: Lluís Alavedra Sebastià (Esparreguera).

8

3. Sèrie metàl·lica de la C. O. La Bombilla, de la Riera de Gaià (Tarragonès).

L'entitat La Bombilla de la Riera de Gaià funcionà com a societat recreativa i cooperativa obrera abans de la Guerra Civil, i com a sindicat agrícola durant aquesta. Es coneixen més de deu vals diferents emesos durant la guerra, i també una sèrie de monedes metàl·liques encunyades amb anterioritat que fins ara no havia estat repertoriada en cap catàleg. La sèrie comprèn els valors de 5, 10 i 50 cèntims, i d'1, 2, i 5 pessetes.

9

Les imatges han estat extretes de la subhasta de la casa Aureo del 6 de març de 2001 (núm. 5052).

4. Dues peces no repertoriades de Tona (Osona), emeses pel Café Oriente.

Es tracta d'un establiment que havia estat cafè i hotel fins als anys seixanta del segle XX i que continua funcionant avui, reformat, únicament com a cafè, a la plaça Major. Les fitxes són de llautó, gravades per una sola cara. La de pesseta té un diàmetre de 22 mm, i la de 2 pessetes fa 30 mm. Fonts: Lluís Alavedra Sebastià (Esparreguera) / Claudi i Josep Pagès Puig "Monedes locals i particulars", a *Larevistona*, Tona, març 2007.

La plata i el billó mallorquí dels tres primers reis de nom Felip

M. CRUSAFONT I SABATER

La tasca més elemental del numismàtic és la de classificar. Es tracta de saber discernir a qui cal atribuir una determinada moneda. L'estudi documental, estil·lístic, heràldic, etc., són alguns dels elements que, a poc a poc, permeten anar aproximant les classificacions. En general, la nostra numismàtica, força treballada per diferents autors i des de fa molts anys, no presenta àrees significatives d'indeterminació, fora dels sectors de la moneda comtal i la municipal. Persisteixen, però, alguns petits sectors que es resisteixen a una delimitació clara. Pel que fa a Mallorca, l'ampli i documentat treball de Campaner¹ va deixar pendants almenys tres problemes: la distinció entre les monedes de Jaume II i Jaume III de Mallorca, la identificació i l'atribució de la sèrie de florins a nom de Martí i la separació entre les monedes que calia atribuir a Felip I (II), Felip II (III) i Felip III (IV). En els darrers anys s'han anat perfilant les atribucions pel que fa a la distinció entre Jaume II i Jaume III i s'han pràcticament resolt del tot les atribucions dels florins.² Restava, però, pendent la darrera qüestió: les monedes dels tres primers sobirans de nom Felip. En un article recent, hem dedicat la nostra atenció a les emissions de billó d'aquests sobirans i pensem que, en aquest aspecte, la qüestió ha quedat pràctica-

1. A. CAMPANER, *Numismática Balear*, Palma de Mallorca, 1879. Les referències a Campaner seran sempre en relació amb aquesta obra.

2. Dedicàrem diferents treballs a la separació de les peces de Jaume II i Jaume III, des de M. CRUSAFONT, «El veritable ral d'argent de Jaume II de Mallorca», *L'Ardit*, núm. 1 (Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, 1987), p. 22-23, fins a M. CRUSAFONT i A. VIDAL, «Els rals d'or de Mallorca a nom de Jaume: Jaume II o Jaume III?», *Acta Numismàtica* 33, Societat Catalana d'estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), 203, p. 69-80. Pel que fa als florins, després de diferents treballs publicàrem la síntesi M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 1996.

ment resolta.³ En resum, sembla que és vàlida la separació de Campaner, que dóna a Felip II els doblers amb marca de cinc punts i a Felip III els que porten castells i grup de cinc punts. També hi ha doblers sense marca, que corresponen a Felip II, i diners dels dos regnats que només es poden atribuir segons la forma de l'efígie, ja que no porten marques. Aquest billó dels dos darrers reis Felip de la casa d'Àustria s'ha pogut resoldre amb una certa facilitat, perquè la feble evidència numismàtica actual sembla indicar-nos que no hi va haver gaires emissions en aquests dos regnats. Això fa que els doblers de l'un i l'altre regnat, potser resultat d'una o molt poques emissions, tinguin una considerable unitat d'estil i que, per comparació de les efígies i corones, es puguin atribuir també els diners. Teníem encara un altre avantatge pel que fa al billó: els doblers de Felip I queden perfectament determinats perquè encara mantenen el costum anterior de mostrar l'estampa coronada del rei de front, mentre que en els regnats següents seran sempre de perfil.

Pel que fa a l'argent, la qüestió és força més complexa, perquè hi ha diferents emissions, variacions notables en les estampes de les efígies i dificultats habituals per determinar quina és la marca del mestre de la seca. El fet és que aquesta marca ocupa un espai dins la llegenda i, per tant, a la vora de la peça, i hi ha moltes monedes descentrades o retallades, la qual cosa dificulta la seva identificació. En canvi, en el billó, aquesta marca era en el camp del revers i, per tant, gairebé sempre visible. D'altra banda, ja veurem que la marca del mestre no és sempre un element determinant.

Campaner va assajar de resoldre el problema de la separació de les peces de plata entre els tres sobirans, tot aportant alguns criteris referents a les efígies partint de l'observació de les peces datades que donaven una atribució indubtable. Els criteris que plantejava no són, però, suficients. Ens ho demostra, per exemple, l'atribució que féu a Felip II d'un doble ral d'argent amb la marca de punts i torres, quan, tal com veurem després, aquesta forma heràldica només va ésser emprada en temps de Felip III. Per tant, el doble ral que dibuixa a la làmina VII, núm. 5 de Felip II, és en realitat de Felip III.

Quins elements objectius tenim per assajar una separació? En el text que segueix assajarem de sistematitzar-los emprant les dades documentals i l'observació curosa de les peces.

ELS MESTRES DE LA SECA I LES SEVES MARQUES

Durant el regnat de Felip I (1556-1598), els mestres de la seca mallorquina foren Francesc i Horaci Vilallonga, que ocupen, conjuntament, l'espai 1556-

3. M. CRUSAFONT, «Numismàtica balear. El billó de Felip II (III) i Felip III (IV)», *Col·lecciomania*, 25, Grup Filatèlic i del Col·leccionisme de Palma de Mallorca, 2008), p. 13-17.

1597. És per aquesta raó que totes les peces de Felip I que tenen marca de mestre porten el castell de dues torres d'aquesta família. L'espai 1597-1604 l'ocupa el mestre Pere Lluís Berard, que, segons suposa Campaner, no degué marcar les seves produccions. Aquesta hipòtesi sembla confirmar-se amb l'existència d'un doblar a nom de Felip i tots els elements complementaris per atribuir-lo a Felip II, que no porta marca i que vàrem publicar recentment.⁴ Berard ocuparia, per tant, el darrer any de Felip I i els primers anys de Felip II (1598-1621).

A continuació hi ha tres mestres del llinatge Fortuny amb les cronologies següents:

Joan Fortuny	(1604-1631).
Ramon Fortuny de Ruescos y García	(1631-1664).
Jordi Fortuny de Ruescos y García	(1664-abans del 1683).

El primer mestre cobreix la resta dels anys de regnat de Felip II (1598-1621) i una part dels de Felip III (1621-1665); el segon és, tot ell, dins el regnat de Felip III, mentre que el tercer comença amb Felip III i s'allarga fins ben entrat el regnat de Carles II (1665-1700).

La data final de l'actuació de Jordi Fortuny no és coneguda. Campaner assenyalava que l'any 1702 ja actuava un altre mestre de nom Gaspar Puigdorfila, que marcava les seves produccions amb la seva heràldica d'un puig cimat de llir.⁵ De fet, però, el mateix Campaner publicava una peça de Carles II, l'unça del 1689, que ja porta aquesta marca. Per tant, hauria pogut prendre aquesta referència més primerenca com a base per situar la seva actuació. Darrerament vàrem poder examinar uns manuscrits de la seca de Mallorca i observàrem que Puigdorfila ja actuava com a mestre el 1683.⁶ És per això que a la llista de dalt hem situat el final de l'actuació del darrer Fortuny fins a una data encara indeterminada, però, en qualsevol cas, anterior al 1683. En un altre aspecte, l'inici més primerenc de Puigdorfila en el regnat de Carles II fa més entenedor que moltes de les peces d'aquest regnat portin la seva marca.

La marca heràldica dels Fortuny consisteix en un grup de cinc punts o besants que poden aparèixer sols o bé emmarcats en un escudet. Aquesta heràldica apareix en peces dels dos darrers Felips de la casa d'Àustria i en peces de Carles II.

4. M. CRUSAFONT, «Numismàtica...»op.cit., núm. 1.

5. A. CAMPANER, *Numismàtica...*op.cit., p. 84.

6. Biblioteca de Catalunya, *Llibre de la seca de Mallorca al s.XVII*, manuscrit núm. 334. Consta de dos llibres manuscrits de comptes de la seca de Mallorca. El primer, titulat *Liber Extraordinarius Curie Regii Collegis Siche Majoricary ab Anno 1650*, té 423 pàgines, s'inicia el 1651 i té a la portada l'escut amb besants i castells del mestre Ramon Fortuny de Ruescos y García, tot confirmant l'ús d'aquesta heràldica pel segon dels mestres d'aquest llinatge. El segon, titulat *Liber Extraordinarius Curias Regie Siche Majoricarum Anno 1683*, té 169 pàgines, s'inicia el 1683 i ja porta el puig cimat de llir dels Puigdorfila, amb la qual cosa podem avançar alguns anys l'inici de la seva actuació. Els llibres degueren formar part del fons de comptabilitat de la seca de Mallorca.

De tota manera, també trobem peces amb els grups de cinc punts associats a una torra o un grup de tres torres en un escut partit verticalment. Campaner ens diu que aquesta torre o torres corresponen al cognom García i que serien, per tant, conseqüència de l'entroncament dels Fortuny amb els Ruescos y García. Qui emprà aquest escut combinat? No el podia emprar el primer Fortuny, abans d'aquest entroncament, però sí que seria normal que l'haguessin emprat els altres dos. Hi ha, però, un fet no observat per Campaner: el tercer Fortuny no va pas emprar les torres, perquè en totes les peces a nom de Carles II que porten heràldica d'aquesta família només hi ha els grups de cinc punts. Les heràldiques emprades foren, doncs:

Joan Fortuny	Cinc punts.
Ramon Fortuny	Cinc punts i torre o grup de tres torres. Escut partit.
Jordi Fortuny	Cinc punts.

La cronologia comparada de mestres i sobirans ens permet obtenir la primera conclusió important: qualsevol peça amb marca de cinc punts i torres només pot ésser de Felip III. És per això que s'ha pogut fer la correcció de l'atribució de Campaner que comentàvem més amunt.

Malgrat tot, subsisteix una indeterminació: una peça amb marca de només els cinc punts pot ésser de Felip III, però també és possible que sigui de Felip IV, encara que menys probablement. Tenim, doncs, pel que fa a les marques, les possibilitats següents:

Felip I	Marca del castell de dues torres unides per una paret.
Felip II	Marca dels cinc punts sols o bé amb escudet.
Felip III	Marca com l'anterior, o bé: Marca amb cinc punts combinada amb torre o torres en escut partit o bé en grups separats (billó).

Aquests criteris ens classifiquen moltes de les peces d'argent, però no pas totes. D'una banda, perquè subsisteix la indeterminació Felip II/Felip III i, després, perquè la major part de les peces petites d'argent no porta marca del mestre de seca. Caldrà, doncs, trobar altres criteris complementaris a partir de l'observació de les peces, tot deixant per a una darrera instància la qüestió de les efígies, que és menys segura.

ELS ORDINALS I LES DATES

Si les peces mallorquines portessin sempre, o almenys amb una certa freqüència, els ordinals dels sobirans, la separació seria ben senzilla. Malauradament, la presència d'aquest element distintiu és molt excepcional. De fet, només apareixen

en la peça de quatre rals de Felip II del 1607, en la del mateix valor de Felip III del 1648 i en alguna altra també de quatre rals i sense data d'aquest darrer sobirà. Tot i així, ens són útils per saber que els ordinals emprats no foren pas els propis de Mallorca sinó, els castellans. Així, Felip II apareix amb l'ordinal III, i Felip III, amb l'ordinal IV, però en la forma IIII. Això ens dóna una orientació per classificar alguna peça en què hi hagi aquesta part de la llegenda visible i hi manquin altres elements.

No cal dir que la data és també un element definitiu per a l'atribució, però és també una informació que només trobem en comptadíssimes ocasions. En concret, i pel que fa a la plata, es coneixen peces de quatre rals amb les dates 1607 i potser 1600 i 1617, en el cas de Felip II, i peces, també de quatre rals, amb les dates 1633 i 1648, pel que fa a Felip III. Són també informacions molt importants perquè ens permet caracteritzar de Felip II el bust amb corona de punxes i de Felip III els bustos amb corona de florons aplanats i d'angles, uns tipus que més endavant definirem amb detall.

LA REPRESENTACIÓ DE L'ESCUT DE PALMA

Les primeres monedes mallorquines portaven sempre al revers una creu: llatina a les d'argent i billó i patriarcal a les d'or. No fou fins al regnat de Ferran II (1479-1516) que s'introdueixen canvis importants en aquesta iconografia. A la moneda d'or, la creu patriarcal deixa pas a un escut reial, és a dir, amb els dominis peninsulars del rei, mentre que a la plata, la creu llatina és substituïda per un escut en cairó amb les armes de Palma. Es tracta d'un escut ciutadà i no pas de tot el regne, segons ho podem veure en els escuts de Felip I que combinen les armes dels quatre pals nets a l'anvers com a símbol del regne amb les de Palma, quarterejades de castells i quatre pals al revers. Només el billó manté la creu tradicional. Però l'escut peninsular dels ducats no degué agradar gaire als mallorquins i això degué determinar la seva desaparició després del regnat de Carles I.

Des del primer moment, el castell de l'escut de Palma és representat per un edifici sobre el mar constituït per tres torres, a voltes amb una palmera que surt d'una d'elles. Aquesta representació, que arrenca amb la plata de Ferran II, es manté inalterada amb Carles I, Felip I i Felip II (amb una possible excepció en temps de Felip I que comentarem més endavant). Amb Felip III observem que hi ha també peces amb aquesta mena de castell i unes altres amb una representació completament diferent. Ara aquest castell és representat amb una robusta torre única, també sobre el mar i amb un o tres merlets o torres més petites a sobre. Aquesta representació perviu amb Carles II, Felip IV (V) i Carles III l'Arxiduc. Hi ha, doncs, un moment en el regnat de Felip III en què es produeix aquest canvi. La datació aproximada ens la dóna la comparació entre les dues peces de quatre

als datades d'aquest regnat. La del 1633 porta encara el triple castell, mentre que la del 1648 ja porta el castell únic. D'altra banda, hi ha peces amb castell únic i marca de Ramon Fortuny, és a dir, amb els punts i les torres. Per tant, el canvi es produí dins del temps del regiment d'aquest mestre, qui sap si per alguna disposició en aquest sentit o per un simple canvi de la persona que obria els encunys per a la seca. Aquest canvi es devia produir en algun moment entre el 1633 i el 1648, sense que tinguem cap element per poder precisar més, perquè no hi ha or amb data que ens ajudi a escurçar aquest espai cronològic.

Aquest fet ens aporta un altre element per poder separar algunes de les peces de Felip III quan no disposem ni de marca de mestre ni de data: totes les peces amb castell únic han d'ésser de Felip III. Si tenen castell de tres torres, poden ésser, però, de qualsevol dels tres reis de nom Felip.

D'altra banda, el fet que hi hagi alguna peça no datada que porti la marca dels cinc punts sols i el castell únic ens fa veure que algunes de les peces de Felip III amb aquestes característiques han de correspondre als darrers temps de Felip III, és a dir, als anys 1664-1665, en què ja actuava el tercer dels Fortuny, Jordi Fortuny de Ruescos y García.

També ens permet fer una precisió cronològica: les peces que per altres criteris es puguin atribuir a Felip II i que portin la marca dels cinc punts han d'ésser del primer dels Fortuny, si porten el castell de tres torres, i del darrer d'ells, si porten el castell sol. Això dona unes cronologies precises per a aquestes peces. En el primer cas, són de l'espai 1621-1631, i en el segon, de l'estret espai 1664-1665.

LA MANERA D'ESCRIBRE EL NOM DEL REI

Campaner ja advertia de la utilitat d'aquest criteri per ajudar a la classificació, per bé que tampoc no ens dona elements determinants. Amb Felip I, moltes de les peces d'atribució segura porten la forma FILIPVS. Amb Felip II, la major part de les peces porta la forma PHILIPVS, però també n'hi ha que porten PHILIPPVS, com la peça de quatre rals del 1607, i fins i tot alguna amb FILIPVS, com ara la peça de dos ducats o bé algun dels doblers amb armes del primer Fortuny, és a dir, amb els grups de cinc punts. Amb Felip III, la forma és gairebé sempre PHILIPPVS, amb les dues P al final, però també hi ha alguna peça escadussera amb PHILIPVS, com en algun dels doblers amb punts i castells que vàrem publicar.

Tot i les indeterminacions, podem concloure que:

- 1) La forma FILIPVS es pot donar amb Felip I i Felip II, però no amb Felip III.
- 2) La Forma PHILIPVS es pot donar amb Felip II i Felip III i rarament amb Felip I.
- 3) La forma FILIPVS és la més probable per a Felip I.

- 4) La forma PHILIPVS és la més probable per a Felip II.
- 5) La forma PHILIPPVS és la més probable per a Felip III.

LES MARQUES DE VALOR

Quan comencen a aparèixer peces múltiples, com ara peces de dos o de quatre rals, o bé peces de dos o de quatre escuts, es fa necessari el fet d'indicar d'alguna manera el valor de la peça, ja que no sempre el diàmetre és prou indicatiu. Aquest element distintiu del valor també sofreix una certa evolució, que podem seguir a través de les peces d'atribució segura, tot tenint present, però, que no tots els múltiples porten aquesta mena de distintius. Amb Carles I, les marques de valor són sempre pals, a voltes amb només punts a sobre i en d'altres amb un punt sobre cada pal. Amb Carles II, els valors són sempre expressats amb punts, a excepció d'una peça, la Campaner 7 de la làmina VIII, que porta una mena de punts amb peduncle, ben diferents dels pals dels temps de Carles I. Entre aquests dos sobirans hi ha un trànsit entre l'una i l'altra forma que només ens permet dir que amb Felip I predominen encara els pals i que, amb Felip II, conviuen pals i punts, i que amb Felip III semblen predominar ja els punts. Pel que fa als valors marcats amb numeració àrab, Campaner només va conèixer una peça de Felip III amb aquesta manera d'expressar el valor: es tracta de la de quatre rals del 1648. Darreament, però, ha aparegut una altra peça inèdita amb el valor 4 i indubtablement de Felip II: es tracta d'una peça de quatre escuts de l'any 1607.

Tot plegat demostra una certa mobilitat quant a criteris a aplicar en aquest cas, per bé que podem concloure que:

- 1) Amb Felip I les marques de valor foren generalment pals, però també hi ha punts.
- 2) Amb Felip II les marques de valor són pals o punts i, en algun cas, xifres àrabis.
- 3) Amb Felip III les marques de valor són pals o punts i, en algun cas, xifres àrabis.

Per tant, la forma de les marques de valor és un criteri molt feble a l'hora d'asajar de separar les peces dels sobirans de nom Felip.

EL TIPUS DE LLETRA

Aquest és un altre criteri assenyalat per Campaner. Amb Ferran II convisquen els tipus de lletra llatí i gòtic. Amb Carles I només trobem els tipus llatins,

però amb Felip I tornen a reaparèixer altre cop, en alguns casos, llegendes en caràcter gòtic, la qual cosa no tornarà a succeir en els regnats següents. Aquesta reaparició podria ésser el resultat del reaprofitament de reversos del temps de Ferran II, almenys pel que fa als rals d'argent, però és ben cert que la lletra gòtica reapareix també en alguns doblers i, almenys pel que fa a la lletra M, en una de les peces d'un escut d'or. Es tracta, en tot cas, d'un element característic del regnat de Felip I i, per tant, d'un tret diferencial clar per fer aquesta atribució, si es dona aquesta circumstància.

LES EFÍGIES

Fins ara era el criteri més àmpliament emprat, però es feia difícil d'aplicar i de verificar partint només dels dibuixos de Campaner. Aquest autor donava, d'altra banda, aquests elements per distingir els bustos de Felip II dels de Felip III: «cabell curt, bigoti poc aixecat i coll del vestit molt alt, a voltes gairebé tocant a la corona». Això vol dir, per a Felip III: cabell més llarg, bigoti cargolat i vestit no tan gran. De tota manera, els petits detalls, com ara el bigoti, es fan difícils d'apreciar, atès l'habitual estat de desgast de les peces.

A partir de l'aplec de fotografies del nostre arxiu, juntament amb les que ens ha cedit amablement l'amic Xavier Sanahuja, podem assajar de perfilar una mica més la qüestió de les efígies. En aquesta ocasió prescindirem de la descripció de les llegendes i ens limitarem a delimitar les tipologies de cada una de les efígies que apareixen en cada regnat. Cal advertir que les comparacions s'han de fer a vegades separatament per a cada valor, perquè hi ha unes diferències molt grans en les representacions de les efígies reials en passar d'un valor a l'altre. Només cal veure, en aquest sentit, l'abisme entre els bustos de Carles I en els múltiples, sovint amb efígies de barbes molt afuades i corones ben aparents, i en els rals, amb bustos regulars que semblen seguir l'estètica dels de Ferran II, amb corones molt més simples i sense les barbes dels múltiples. Però també el mig ral s'aparta d'uns i altres i ens aporta, encara, una altra mena d'estampa.

Per poder discernir a qui corresponen unes determinades efígies no hi ha més remei que actuar per comparació, tot prenent com a models aquelles monedes que tinguin elements indubtables d'atribució, com ara la data, l'ordinal del rei o bé la marca del mestre, si és determinant.

Partint d'aquestes bases podem observar que, tot i la variabilitat dels bustos reials, hi ha uns trets característics de cada regnat. Pel que fa als perfils, per exemple, els de Felip I són força drets, verticals, i amb els trets del perfil poc marcats. Els de Felip II són igualment verticals, però els trets són molt més marcats. En el cas de Felip III, els trets tornen a ésser poc marcats, però el perfil de la cara fa com

un angle obert, en el qual el vèrtex seria el nas. Aquest afuament permet separar amb força comoditat les peces d'aquest darrer sobirà.

Pel que fa a la posició de les figures, veiem que amb Felip I i Felip III els bustos miren sempre a l'esquerra, mentre que amb Felip II n'hi ha que miren a l'esquerra i d'altres a la dreta, encara que això no es compleix per a tots els valors.

Un altre element característic és el vestit. Amb Felip II sol ésser molt simple, mentre que amb Felip III es fa molt més complex i pren més espai de la moneda. Campaner ja feia veure que amb aquest darrer sobirà pren molt importància el gorjal, és a dir, la peça de roba o armadura que cobreix el coll i que arriba a tocar pel darrere la corona. Amb Felip III el vestit és també molt aparent, però menys que amb Felip II. En qualsevol cas, gairebé mai no arriba a tocar la corona per la part del darrere.

La mida de la testa és també important. Amb Felip I és generalment de mida regular; amb Felip II és francament gran, de manera que la corona sembla que no hi càpiga i gairebé sempre toca la vora de l'espai interior, i amb Felip III és força més petita i rarament toca la vora.

La forma de les corones és també un element distintiu valuós. Amb Felip I hi ha, essencialment, dos tipus de corona: l'una és de tres florons ben marcats, acabats amb un trèvol de perles; l'altra és de florons més simples en els extrems i amb angles aguts, és a dir, dents de serra de doble traç, a la part central. Hi ha encara tipus híbrids en els quals la corona amb prou feines té espai i es pot acabar reduint a una espècie de birret amb punts a dalt. Amb Felip II, el tipus més característic de corona està format per un traç gairebé rectilini com a base i unes punxes plenes i afuades que, en les peces més petites, tenen a voltes una petita perla a l'extrem. En alguns casos alternen florons de mida gran i punxes, però és molt més excepcional. Hi ha encara algunes peces que sembla que no portin corona o bé la porten encastada al cap i mig dissimulada entre el cabell. Amb Felip III hi ha, essencialment, dos tipus clars de corona: l'una és de tres florons poc prominents, com si fos aixafada; l'altra és d'angles aguts, és a dir, amb punxes de doble traç, a voltes curvades als extrems. Amb aquests dos tipus de corones es poden formar dues sèries, per bé que només la corona d'angles té tots els valors representats en els exemplars que hem pogut aplegar. En el cas dels mitjos rals, pot aparèixer encara una tercera corona formada per puntes o pals drets amb una grossa bola a l'extrem, un tipus que també trobem als doblers i als diners de billó.

TAULA DE CARACTERÍSTIQUES

Si recopilem les característiques diferencials, tot distingint aquells trets que són exclusius (negreta i asterisc) dels que són predominants (negreta) i els que són comuns a altres regnats, tenim la taula següent:

	Felip I	Felip II	Felip III
Marques	*Castell de dues torres	Cinc punts	Cinc punts *Cinc punts i castells
Ordinals	*Sense	*III	*IIII
Castell de l'escut	Tres torres (torre sola en algun 1/2?)	Tres torres	Tres torres *Torre sola
Nom del rei	FILIPVS, PHILIPVS (PHILIPPVS)	FILIPVS, PHILIPVS PHILIPPVS	PHILIPPVS
Marques de valor	Pals o punts	Pals, punts o xifres	Pals, punts o xifres
Tipus de lletra	Llatina o *gòtica	Llatina	Llatina
Perfil de l'efígie	Dreta	Dreta	*Afuada
Posició del bust	Esquerra	Dreta o esquerra	Esquerra
Vestit	*Senzill	Molt complex	Complex
Testa	*Regular	*Gran	*Petita
Corona	*Florons petits	*Punxes plenes	*Punxes doble traç
	*Florons grans	*Punxes i florons	*Florons normals

SISTEMATITZACIÓ DELS TIPUS

Amb les dades aplegades i l'observació de les diferents estampes, podem assajar de fer una sistemàtica dels tipus de cada regnat ajudant-nos, per a l'atribució, de tots els elements documentals i materials recollits. Podem seguir aquesta iconografia a les làmines. Es tracta d'una definició dels tipus i no pas d'un catàleg. Per això ens limitem a caracteritzar cada un dels tipus de cada regnat. El catàleg sistemàtic apareixerà a l'obra, en preparació, *Catàleg General de la Moneda Catalana*.

Felip I

Partint de les característiques tabulades observem que es poden formar alguns grups doble ral/ral amb uns trets comuns i d'altres que no tenen un parentiu tan

estret. Després parlarem dels mitjos rals. Ens referirem a les peces de Campaner, tot prenent com a base els números de la seva làmina VII, on recull els dibuixos de les peces dels tres reis de nom Felip.

Grup 1. Corona caiguda. Dins aquest grup hi ha dobles rals i rals. El doble ral no apareix a Campaner, mentre que el ral potser es podria assimilar al seu tipus 5. La característica més marcada del grup és la posició caiguda de la corona. Aquesta té els florons petits, a voltes amb extrems formats per tres punts en triangle. Hi ha exemplars amb el castell de dues torres, tant als dobles rals com als rals; per tant, l'atribució a Felip I és indubitable. El nom del rei és en la forma FILIPVVS.

Tipus 1. Doble ral amb la corona caiguda. Làmina, núm. 1.

Tipus 2. Ral amb la corona caiguda. Làmina, núm. 5.

Grup 2. Testa ampla. Correspon al tipus 3 de doble ral de Campaner, amb testa ampla i valor de dos pals darrere el cap. Tot i que la llegenda és PHILIPVS, Campaner afirma que ha vist peces d'aquesta estampa amb la marca del castell de dues torres dels Vilallonga. La corona està formada per tres florons força preeminents acabats en trèvols. Hi ha rals que s'aproximen a aquesta estampa, però sense una total similitud. S'ha de tenir present, d'altra banda, que les unitats no porten el signe de valor i que això dificulta, encara més, l'assimilació. Per tots aquests factors, ens abstenim, de moment, d'assignar la varietat del ral a aquest grup.

Tipus 3. Doble ral de testa ampla i valor II a l'anvers. Làmina, núm. 2.

Grup 3. Testa estreta o regular. El ral correspon al tipus 5 de Campaner, porta el castell dels Vilallonga i és una moneda bastant comuna. La figura de la testa sembla que segueix la tradició d'alguns dels rals de Ferran II i, sobretot, dels de Carles I: cap regular, no barbat i corona poc marcada, a voltes reduïda a una sèrie de punts. El doble ral que més o menys se li podria assimilar és d'efígie més estreta i força rar. No fou descrit per Campaner i és, per tant, inèdit i molt rar. L'assimilem, ni que sigui de manera provisional, al ral regular, però té diferències notables en la corona i en la forma del cap. Aquest doble ral té el valor en forma de dos punts darrere el cap i a la part dreta i de baix del revers. Tindrem llavors:

Tipus 3. Doble ral de testa estreta i valor amb punts a l'anvers i el revers. Làmina núm. 3.

Tipus 6. Ral de bust regular, proper al de Carles I. Làmina, núm. 6.

Grup 4. Testa triangular. El doble ral és el descrit per Campaner amb el núm. 4, amb la marca dels Vilallonga, mentre que el ral és inèdit. El cap porta una barba apuntada i la corona és oberta de dalt, amb florons simples als extrems i puntes al mig. A voltes porta al revers el valor en forma de dos pals a la part de baix i a l'esquerra. El conjunt corona-barba determina una forma triangular. El ral reproduïx exactament aquesta tipologia amb una testa desproporcionadament gran i el vestit molt més reduït. Tenim llavors:

Tipus 4. Doble ral de testa triangular, a voltes amb valor al revers. Làmina, núm. 4.

Tipus 7. Ral de testa triangular. Làmina, núm. 7.

Els exemplars reproduïts a la làmina responen bé a la caracterització que hem fet, però cal advertir que hi ha peces que tenen estampes híbrides, especialment pel que fa als rals, en què trobarem estampes que ens faran dubtar si són del tipus 5 o del 6. També hi ha uns certs híbrids entre els dobles rals 3 i 4. El tipus de corona pot ajudar a definir el tipus en aquests casos dubtosos.

Grup 5. Mitjos rals de testa esvelta. El mig ral que Campaner dóna a Felip I, tipus 6, sembla que clarament ha de correspondre a Felip II, tant pel tipus d'efígie com pel coll del vestit, que toca la corona. El mateix Campaner no està del tot convençut de l'atribució. Un cop analitzades les peces d'aquest valor, creiem que el mig que ha de correspondre a Felip I és el que té la testa en una posició esvelta, amb el coll ben definit i el vestit poc important, tal com ho trobem en la major part dels altres valors. Es tractaria del que reproduïm amb el núm. 7 a la làmina. Hi ha, però, alguns d'aquests tipus, làmina núm. 8, que tenen aquesta mateixa testa, però al revers no tenen el castell de tres torres, sinó d'una torre sola, una característica que la faria de Felip III. Nosaltres pensem que es tracta d'un cas excepcional de simplificació: en haver d'enquibir tres torres en el reduït espai del revers d'aquest divisor, optaren en algun cas per dibuixar una torre sola. Aquesta torre no és ampla i de dos cossos, com en les peces de Felip III, sinó que és afuada i d'un sol traç. Seria una simplificació semblant a la de la marca dels García: en els doblers de billó, on hi ha espai, es gravaren tres torres; en canvi, en els escudets de les peces de plata, molt més petits, només s'hi gravà una torre. La torre sola seria, doncs, una solució excepcional i aïllada en aquest regnat. Tindríem, doncs:

Tipus 8. Mig ral de testa esvelta i tres torres al revers. Làmina, núm. 8.

Tipus 8a. Mig ral semblant, amb una sola torre al revers. Làmina núm. 8a.

A la part de baix de la làmina hem reproduït el dobler i el diner de Felip I (A i B). Com ja hem dit més amunt, el fet de tenir encara la testa de front els fa perfectament distingibles de les peces de billó dels altres dos sobirans de nom Felip, que porten testes de perfil i mirant a l'esquerra.

Felip II

Campaner planteja la dificultat dels seus tipus 1 i 2 (dobles rals amb l'efígie a l'esquerra) i pensa que pel tipus d'estampa i pel fet de portar barba haurien d'ésser de Felip I, que, segons ell, és l'únic que apareix amb aquesta característica. Finalment, ha de concloure que són de Felip II per la marca dels Fortuny, impossible amb Felip I, i acaba plantejant la possibilitat d'un aprofitament d'encunys. Nosaltres no estem d'acord amb el tema de la barba, ja que la major part de les peces de Felip II sembla també que en porten, en concret les Campaner 3 i 4. Només Felip III sembla que, efectivament, no en du, tot sigui dit amb la necessària

FELIP I (II)

Dobles rals

1

2

3

4

Rals

5

6

7

Mitjos rals

8

8a

Bilió

Dobler

A

Diner

B

cautela, ja que el mal estat de les peces rarament permet apreciacions d'aquest detall. En qualsevol cas, però, els tipus 1 i 2 de Campaner porten el coll del vestit tocant la corona, una característica que ell mateix ha definit com a pròpia de Felip II. Per tant, no creiem que calgui pensar en aprofitaments d'encunyats en aquest cas. Malgrat tot, és ben cert que aquest costum existí a la seca, tal com veurem més endavant, i qui sap si en el futur un fet d'aquests pot arribar a crear algun desconcert.

Tots els tipus que atribuirem a aquest regnat i que porten marca del mestre són coneguts amb l'heràldica dels punts sols de Joan Fortuny i cap d'ells no ha aparegut amb els punts i la torre o torres de Ramon Fortuny de Ruescos y García.

La característica general de les efígies d'aquest regnat són la seva mida gran. D'altra banda, predomina un tipus de corona que Campaner dibuixa a voltes com de dent de serra, però que a les fotos es veu clarament que més aviat està formada per una sèrie de punxes separades les unes de les altres i disposades sobre una base de corona plana o gairebé plana (làmina nostra, núm. 9 i 11 a 17). La corona amb florons purs que Campaner dibuixa en el seu núm. 4 no l'hem pas trobat. Sí que descrivim una corona amb barreja de florons i punxes, làmina núm. 10, que s'acosta als núm. 1 i 2 de Campaner. Pel que fa al Campaner 8 (sempre referit a la làmina, no al catàleg del text), ja hem dit que ha de correspondre a Felip III per l'escut amb punts i castells del segon Fortuny. Al marge dels tipus descrits per Campaner, hi ha un altre grup de peces que no sembla portar corona o bé que la porta molt encasquetada i mig amagada dins el cabell. Quan la corona no és visible, com en el cas de la làmina núm. 12, la testa recorda els clàssics dibuixos de Felip I i Felip II dels croats barcelonins. Aquest grup de peces és inèdit i té també els seus híbrids, com ara la de la làmina núm. 13, que porta corona de punxes però amb la testa sobresortint de la corona, la qual cosa no sol passar en els tipus regulars i no trobem en els tipus dibuixats per Campaner. Es poden formar, doncs, dues sèries d'efígies en funció de la testa sense corona o, com a mínim, amb la testa prominent per damunt d'ella. Podem establir, doncs:

Grup 1. El cap no sobresurt de la corona. Hi inclourem tant les peces que tenen la corona formada només de punxes com la que combina punxes i florons.

Tipus 9. Peça de quatre rals a la dreta. Valor en forma de pals. Làmina, núm. 9.

Tipus 10. Peça de dos rals a la dreta. Corona mixta. Valor amb punts. Làmina, núm. 10. També n'hi ha amb corona de punxes soles.

Tipus 11. Peça de dos rals a l'esquerra. Corona de punxes. Valor amb punts. Làmina, núm. 11.

Tipus 12. Ral amb efígie a la dreta. Corona de punxes. Làmina, núm. 12.

Tipus 14. Ral amb efígie a l'esquerra. Corona de punxes. Làmina, núm. 15.

Tipus 15. Mig ral amb efígie a l'esquerra. Corona de punxes. Làmina, núm. 16.

Grup 2. El cap sobresurt. La corona pot no existir. Englobem aquests dos casos perquè les efígies tenen un gran parentiu. D'altra banda, es fa difícil d'asse-

FELIP II (III)

Quatre
rals

9

Dos rals

10

12

11

13

Rals

14

15

16

Mitjos
rals

17

Diners

D

Dobler

Billó

C

E

gurar que el tipus aparentment sense corona no tingui algun rastre d'aquest element real.

Tipus 12. Doble ral amb efígie a la dreta. Sembla que no hi ha corona. Valor amb punts. Làmina, núm. 12.

Tipus 13. Doble ral amb corona de punxes i testa que sobresurt. Valor amb punts. Làmina, núm. 13.

Tipus 14. Ral amb bust a l'esquerra i vestigis de corona. Làmina, núm. 16.

Al final de la làmina hem reproduït els doblers i diners d'aquest regnat (C, D i E) a fi i efecte de ressaltar el parentiu de les efígies del billó amb les de la plata. Podem veure, per exemple, que els doblers i els diners porten la característica corona de punxes.

Felip III

El cap més petit i el perfil en angle de la figura són les característiques més evidents de les efígies de Felip III. Per causa d'aquesta mida més petita del cap, la corona generalment no arriba a tocar la vora del camp. Les efígies sempre miren a l'esquerra. Hi ha, en essència, tres grups de corones: una de florons, però bastant plana; una altra d'angles, és a dir, de punxes de doble traç que a voltes es corben als extrems, i finalment una tercera de pals rematats de boles que només trobem en alguns dels mitjos rals i en el billó. Podem formar, doncs, diferents grups:

Grup 1. **Corona de florons aplanats.** Hi ha peces d'aquest grup amb la marca del segon Fortuny, és a dir, amb punts i torres, i, per tant, no hi ha dubte pel que fa a l'atribució, reblada, d'altra banda, per la data 1648 en alguns exemplars. El valor en els múltiples se sol expressar amb punts, però també hi ha peces de quatre rals amb la xifra 4. En totes les peces que hem pogut examinar, el castell de l'escut de Palma és únic. En aquest grup hi ha peces de quatre, dos i un ral, però de moment no hem trobat cap peça de mig ral. Hi ha, doncs, els tipus següents:

Tipus 18. Peça de quatre rals, corona amb florons aplanats. Làmina, núm. 18.

Tipus 19. Peça de dos rals, corona de florons aplanats. Làmina, núm. 19.

Tipus 20. Ral, corona de florons aplanats. Làmina, núm. 20.

Certament, encara es podrien considerar altres tipus segons sí la marca és de punts sols o de punts combinats amb torres o bé atenent a si la marca de valor és amb punts o amb la xifra 4. Nosaltres les hem considerat ara com a variants.

Grup 2. **Corona d'angles o de doble traç.** Comprèn tots els valors, des dels quatre rals fins al mig ral, i té, en alguns casos, peces amb castell de tres torres o bé d'una torre sola. Hi ha peces de quatre rals amb la data 1633, la qual cosa assegura l'atribució d'aquest grup, que té també altres peces amb l'escut dels punts i les torres, propi, igualment, de Felip III. En els quatre rals el valor és indicat amb pals, mentre que en els dobles ho és amb punts. És important el fet d'assenyalar

FELIP III (IV)
Quatre Rals

Dos rals

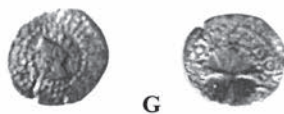
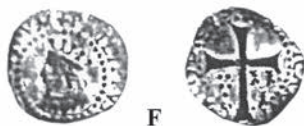
Rals

Mitjos rals

Billó

que hem trobat dues peces del tipus 23 del mateix encuny d'anvers, però que porten al revers marques de mestre diferents, és a dir, l'una amb punts sols i l'altra amb punts i torre. Això sembla indicar que hi hagué un aprofitament d'encunyats vells, la qual cosa en algun cas ens pot crear problemes d'atribució. Tenim els tipus següents:

Tipus 21. Peça de quatre rals, corona amb angles. Làmina, núm. 21

Tipus 22. Peça de dos rals, corona amb angles i castell triple. Làmina, núm. 22.

Tipus 23. Peça de dos rals, corona amb angles i castell senzill. Làmina, núm. 23.

Tipus 24. Ral, corona d'angles. Làmina, núm. 24.

Tipus 25. Mig ral amb corona d'angles. Làmina, núm. 25.

Grup 3. **Corona de traços i boles als extrems.** Només trobem aquest tipus de corona en alguns mitjos rals i als doblers i diners. No és, però, una fabricació excepcional, perquè hi ha força encunyats d'aquest tipus, que és més corrent que el mig ral amb corona d'angles. La marca del dobler, de corona idèntica, amb punts i castells, ajuda a la classificació d'aquest tipus a Felip III.

Tipus 26. Mig ral amb corona de traços i boles als extrems. Làmina, núm. 26.

Igual que en els altres regnats, hem reproduït al final el dobler i el diner de billó d'aquest regnat per fer veure el seu parentiu amb la plata, en aquest cas, amb la peça de mig ral i corona d'angles (F i G).

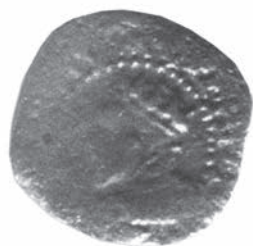
CATÀLEG DEL BILLÓ DE FELIP II I FELIP III

Tal com hem dit abans, en un recent article recollírem material referent al billó de Felip II i de Felip III i férem un catàleg sistemàtic d'aquest material. Atès que ara estem en un tema ben proper, i a fi i efecte de donar a conèixer els resultats d'aquella recerca als lectors d'*Acta Numismàtica*, ens hem decidit a presentar un breu comentari d'aquell article i la catalogació amb les seves làmines.⁷

En el nostre treball establíem les marques de cada mestre, tal com ho hem fet aquí, plantejàvem la possibilitat que el mestre Berard no hagués posat la seva marca i, finalment, establíem el catàleg de les peces. En vista del material, es feia molt evident que hi havia dos grups d'efígies que concordaven, respectivament, amb la plata de Felip II i de Felip III. Això feia pensar que no hi havia hagut gaires emissions i que, per tant, la separació entre els dos regnats es podia establir sobre les bases ja plantejades per Campaner: els doblers amb marca de cinc punts eren

7. Ens referim a l'article publicat a *Col·lecciomania* mencionat a la nota 3. Nosaltres havíem muntat unes làmines amb les peces a mida real per donar una informació exacta de com eren i ho acompanyàvem d'unes ampliacions per ajudar a veure bé els detalls, atesa la petidesa de les monedes. En l'article maquetat que ens va trametre l'amic Jaume Boada per a correcció de proves, això havia estat respectat, però a l'hora d'editar la revista algú poc coneixedor de la numismàtica va tenir la idea de reduir les làmines. En fer això, ni es tenia una idea de la mida de les peces ni servien gaire de res les ampliacions. Aquesta ha estat una raó complementària que ens ha decidit a republicar-les.

FELIP II (III)
Doblers

3 (2)

× 2

3a (1)

× 2

× 1,5

Diners

4 (1)

× 2

4 (2)

× 1,5

els de Felip II, i els de cinc punts i torres, els de Felip III. La comparació que hem fet a les làmines de les peces de plata reblen aquestes afirmacions. Les novetats respecte a Campaner són la descripció del dobler sense marca de Felip II, que deu correspondre als primers anys del regnat i, per tant, al període de Berard, i la descripció dels diners de cada regnat. Efectivament, Campaner no descrivia el diner de Felip III, pel que fa al diner de Felip II, l'esmentava però no el descrivia ni el reproduïa a les seves làmines.

El catàleg ens dóna a conèixer, doncs, doblers de Felip II sense marques i amb marca de cinc punts, doblers de Felip III amb cinc punts i torres i diners dels dos regnats que no porten marques, segurament a causa del reduït espai de què disposaven en una peça tan menuda. A més d'això, s'incorporen moltes varietats de llegenda no descrites per Campaner.

CATÀLEG

Regnat de Felip II (1598-1621)

Tipus 1. Dobler sense marques i forma FILIPVS. Corona amb punxes i potser florons.

a/ +FILIPVS.REX.(ARA)GONVM Efigie coronada a l'esquerra

r/ +...(V) – CATOLICVS :. Creu llatina que talla per baix

Pes: 1,73 g Ø: 17,5 mm Inèdit Làmina, núm. 1

Tipus 2. Dobler amb marca de 5 globus i forma FILIPVS. Corona de punxes.

a/ +FILIPVS.REX.A(RAGONVM) Efigie coronada a l'esquerra

r/ +M(AIORICA)R – CATOLICVS Creu llatina que talla per baix. Cinc globus en el quart espai

Pes: 1,80 g Ø: 18 mm Campaner-2 Làmina, núm. 2

2a. Semblant a l'anterior, però amb set punts al final de la llegenda de l'anvers.

Pes: 1,64 g Ø: 17 mm Inèdit Làmina, núm. 2a

2b. Semblant, però amb les formes ARAGONV i MAIORICA.

Pes: 1,45 g Ø: 18,5 mm Inèdit Làmina, núm. 2b

Tipus 3. Dobler amb marca de 5 globus i forma PHILIPVS. Corona de punxes.

a/ +PHILI(PVS.REX.ARA)GO(NVM) Efigie com abans

r/ +(M)AIORICA(R)-(CATOLI)C(VS) Creu llatina com abans

Pes: 1,215 g Ø: 17 mm Campaner-1 Làmina, núm. 3 (1)

Un altre exemplar semblant que permet llegir la terminació ARAGONVM de l'anvers.

Pes: — g Ø: 17 mm Làmina, núm. 3 (2)

FELIP II (III)
Doblers

1

×2

2

×2

2 a

×2

2 b

×2

3 (1)

×1,5

3a. Semblant, però l'anvers acaba amb ARAGONVS.

Pes: 1,6 g Ø: 17 mm Inèdit Làmina, núm. 3 (1)

Un altre exemplar que permet la lectura CATOLICVS del revers

Pes: 2,18 g Ø: 17 mm Làmina, núm. 3 (2)

Tipus 4. Diner sense marques i forma FILIPVS. Corona de punxes.

a/ (F)ILIPVS.REX... Efigie com abans

r/ +M...- ...LICVS Creu llatina que talla per baix i sense marques

Pes: 0,85 g Ø: 12,5 mm Inèdit Làmina, núm. 4 (1)

Un altre exemplar que permet millor la lectura de la F de FILIPVS.

Pes: — g Ø: 13 mm Làmina, núm. 4 (2)

Regnat de Felip III (1621-1665)

Tipus 5. Dobler amb marques globus/torres i forma PHILIPVS. Corona amb peduncles acabats en una bola.

a/ +PHILIPVS(REX.ARAG)ONVM Efigie coronada a l'esquerra

r/ +(MAIOR)ICARVM – CATOLICVS Creu llatina que talla per baix. Cinc globus i tres torres als espais de baix.

Pes: 1,47 g Ø: 16,5 mm Campaner Làmina, núm. 5

Uns altres dos exemplars, un d'ells amb un pes de 1,31 g.

5a. Semblant, però amb la forma MAIORICARV.

Pes: 1,52 g Ø: 16 mm Inèdit Làmina, núm. 5a

Uns altres quatre exemplars amb pesos: d'1,23, 1,42, 1,28 i 1,75g.

5b. Semblant, però amb la forma PHILPPVS.

Pes: 1,50 g Ø: 17 mm Inèdit Làmina, núm. 5b

Tipus 6. Dobler amb marques globus/torres i forma PHILIPVS. Corona amb peduncles i potser florons.

a/ +P(ILIPVS REX A)RAGONVM Efigie coronada a l'esquerra

r/ +MA(IO)RICAR – C(AT)OLICV(S) Creu com abans

Pes: 1,75 g Ø: 16 mm Inèdit Làmina, núm. 6

Aquest tipus difereix també de l'anterior per la forma MAIORICAR.

Un altre exemplar semblant amb un pes de 1,80 g.

Tipus 7. Diner sense marques i forma PHILIPVS. Corona amb peduncles i bola.

a/ +PHILI(PP)VS(REX)ARAGON(VM) Efigie com abans

r/ +MAIORIC... - ...CVS Creu llatina que talla per baix

Pes: 0,60 g Ø: 13 mm Inèdit Làmina, núm. 7

Es tracta del tipus mencionat, però no descrit ni dibuixat per Campaner.

FELIP III (IV)
Doblers

5

×2

5 a

×2

5 b

×2

6

×2

Diner

7

×2

CONCLUSIÓ

No hi haurà una sistemàtica definitiva de les emissions mallorquines dels reis de nom Felip fins que no es pugui realitzar un recull exhaustiu de totes les tipologies dels busts i es pugui acreditar cada varietat sobre la base dels criteris de què disposem, sobretot, el de les marques dels mestres. De moment, amb la sistematització actual hem avançat en el recull d'aquestes tipologies i hem aportat criteris per separar les peces d'argent dels tres sobirans. Pel que fa al billó, sembla que, definitivament, es poden consolidar les atribucions. Com sempre, resta molt a fer, però hem avançat una mica.

ADDENDA

En redactar el text anterior, vàrem tenir alguns dubtes pel que fa a la identificació del mig ral d'argent de Felip I. Efectivament, tot i la varietat de tipus de bust que trobàvem en els dobles rals i els rals, només es podia atribuir a aquest sobirà un mig ral de bust estret i recte que, en tot cas, s'acostava a la tipologia del doble ral 4251 del nostre llibre *Catàleg general de la moneda catalana* (Barcelona, 2009; en endavant, ens referirem a les peces d'aquest llibre amb la forma CrusCG i el número). Hi havia, a més, l'inconvenient que una varietat d'aquest mig ral (el 4256 a, en el llibre esmentat) presentava el castell del revers de forma simplificada, amb una sola torre, fet que només trobàvem en els darrers temps de Felip III i en el regnat de Carles II. Vàrem suposar que aquesta torre, molt més afuada que la que trobem després amb Felip III i Carles II, era un efecte de la necessitat de simplificar el castell en la peça més petita, més que no pas una indicació que la peça hagués d'ésser de Felip III. Efectivament, els bustos d'aquest regnat són completament diferents.

Sobtava, però, la manca de mitjos rals amb una semblança més gran amb els tipus més comuns del bust dels dobles rals i els rals de Felip I. Recentment ha aparegut en una subhasta d'Aureo-Calicó (16 desembre 2009, núm. 2726) un mig ral que encaixa perfectament amb els tipus de rals més usuals, és a dir, el CrusCG-4254 i, encara millor, el 4253 a. Es tracta d'una testa més ampla, que segueix la tradició de les estampes de Ferran II i, especialment, de Carles I, ornada amb una corona poc prominent i ornada amb perles. És la peça que descrivim tot seguit:

Mig ral d'argent de Felip I, de testa ampla.

a/ +FILIPVS.REX (A)RAGON

r/ (+)MAIORICA9.CATOLICV(S)

Bust coronat mirant a l'esquerra

Armes de Palma amb castell de dues torres

Pes: — g

Ø: 17 mm

Inèdita Làmina, núm. 8 A

Amp.

Podem observar que la peça porta la forma FILIPVS, la més usual amb Felip I, i que la testa té una gran semblança amb els models indicats i també amb el mig ral de Carles I, el CrusCG-4130. D'altra banda, la simplificació en l'escut de Palma en el revers, que passa de tres a dues torres, reforça la nostra hipòtesi sobre el cas del mig ral anterior, el del bust afuat, tipus 8 i 8 a.

Mantenim, doncs, l'atribució del mig ral de bust afuat núm. 8 a Felip I (CrusCG-4256 i 4256 a), i hi afegim el mig actual, que es correspon amb els rals més usuals, CrusCG-4254 i, especialment, el 4253 a. Aquesta peça, apareguda recentment, no ha pogut ésser incorporada al nostre llibre esmentat més amunt.

Agraïm a Teresa Sisó i a Aureo-Calicó la gentilesa d'haver-nos cedit una bona fotografia de la peça per a poder il·lustrar aquesta addenda.

De nou, una altra falsificació de moneda valenciana

JOAN ANTONI SENDRA

El tema de les falsificacions numismàtiques està a l'ordre del dia i, encara que les publicacions en paper a penes es fan ressò d'elles, el món del fòrums numismàtics a Internet no deixa de denunciar pràcticament cada dia l'aparició de noves peces de totes les èpoques i d'arreu del món. Fa uns anys, a les revistes especialitzades, pràcticament a cada número hi havia una secció dedicada a les falsificacions.

A molts dels qui esteu llegint aquest article us sonarà l'anomenat grup Toronto o les conegudes falsificacions de Slavey. Només són un parell d'exemples dels més famosos *counterfeiters* (Prokopov, 2004-2007). Desgraciadament, pareix que també a la nostra pell de bou tenim els nostres propis Slaveys...

Fa uns anys, vaig detectar la presència de peces de 4 rals de Felip II sense data realitzades pel mètode de la microfusió (Sendra, 2001). Ara es tracta d'una peça que, si més no, encara sorprèn més. Un divuitè de Carles II. Dic que sorprèn perquè haurem d'anar desmitificant allò que només es falsifiquen peces de gran valor. Encara que l'esmentada peça no és de les més corrents quant a divuitens valencians, no deixa de ser de poc valor econòmic.

El focus de venda de la present falsificació es va detectar principalment a Barcelona, i últimament a través de les plataformes de venda a Internet, encara que d'ara en endavant, i després de les peces que ja sabem que s'han venut, dins uns anys apareixeran a qualsevol lloc... De fet, en alguna subhasta d'àmbit nacional i de reconegut prestigi ja ha aparegut alguna peça.

Després d'aquest breu preàmbul, passo a presentar-vos la peça en qüestió:

- Divuitè del regnat de Carles II, amb valor a l'anvers 1-8.
- Data: 1689.

- Seca de València.
- Metall: plata.
- Mètode de fabricació: microfusió.
- Pes: —.

He de dir que tant aquesta falsificació com l'altra que he esmentat anteriorment van ser detectades en vore la mateixa peça exactament igual a dues o més col·leccions. És del tot impossible, pel seu mètode de fabricació, trobar dues peces autèntiques iguals.

BIBLIOGRAFIA

- PROKOPOV, Ilya. *Contemporary Coin Engravers and Coin Masters from Bulgaria*. Sofia, 2004; *Counterfeit studios and their coins*. Sofia, 2005; *Coin forgeries and replicas 2006*. Sofia, 2006; *Coin forgeries and replicas 2007*. Sofia, 2007; PROKOPOV, Ilya; PAUNOV, Eugeni. *Cast Forgeries of Classical Coins from Bulgaria*. Sofia, 2004; *Cast forgeries of classical coins from Bulgaria*. Sofia, 2004; PROKOPOV, Ilya; MAUNOV, Roman. *Counterfeit studios and their coins*. Sofia, 2005.
- SENDRA, J. A. «Nova falsificació numismàtica de moneda valenciana». *L'Ardit*, núm. 16 (2001), p. 29.

Tres exemples de peces de la mateixa falsificació amb manipulacions per tal de fer-les parèixer diferents (ampliades)

L'encuny i el fons de pellofes de Vilafranca del Penedès i dos encunyats inèdits

XAVIER JORBA I SERRA

En el present article volem presentar el fons de pellofes de la basílica de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, dipositades al museu VINSEUM de la mateixa població. Segons l'obra de Miquel Crusafont (1990, p. 453), hi ha 20 pellofes atribuïdes a la comunitat de preveres de Santa Maria. Pere Giró també en descriu 20 tipus. Segons sembla, aquest últim autor va poder fer l'estudi i la descripció de totes les pellofes que passaren del temple al museu local, de les quals en va donar els dibuixos (Giró, 1948). Giró, a més a més, diu que el Museu de Vilafranca conservava un dels encunyats per a la fabricació de pellofes, que corresponia a la Crus. 2303.

Amb l'objectiu de trobar pellofes inèdites de Vilafranca, vàrem anar al VINSEUM. La consulta del fons de pellofes va ser decepcionant, pel nombre de pellofes allí dipositades. Només vàrem trobar 28 pellofes, que corresponen a 7 tipus diferents. Per tant, no hi havia els 20 tipus que descriu Giró ni la resta de les pellofes que, segons aquest autor, van passar del temple al museu. Les fitxes del museu indiquen que totes elles van ingressar l'any 1943, però no consta de quina manera es va produir aquest ingrés. No saben si venien de la parròquia o d'una col·lecció particular.¹ A més a més, l'encuny no correspon a la Crus. 2303, sinó a la Crus. 2301 i 2302.

Tot seguit descriurem les pellofes dipositades al VINSEUM:

Crus. 2290. Rectangular. Dos ulls superats de 6. A sota, 1595. Orla angulosa i lineal. **3 peces**. El llistat de peces del VINSEUM les descriu fetes de llautó. Hem comprovat que no eren de llautó, sinó de llauna, com la publicada per Aureo en la

1. Poc temps després d'haver consultat el fons del VINSEUM, vàrem poder consultar l'article realitzat per Pedro López sobre les pellofes del mateix museu. El treball, realitzat el 1991, també confirma l'existència de 28 pellofes de la comunitat de preveres de Vilafranca del Penedès. Ara bé, sembla que l'autor no ho va consultar a Pere Giró, i només descriu l'inventari de peces existent al mateix museu, sense comprovar-ne el tipus de metall.

seva col·lecció Balsach núm. 6066. És una peça inèdita respecte del catàleg d'en Crusafont.

Crus. 2296. Incusa de llautó. M coronada al centre. Orla angulosa i de punts. **3 peces**. El llistat del VINSEUM les data del primer quart del segle XVIII.

Crus. 2300. Incusa de llauna. 4 sobre dos ulls. A sota, 1742. Orla lobulada i de punts. **2 peces**.

Crus. 2302. Incusa de llauna. Vuitavada. Dos ulls superats de 1742. A sota, 12. Orla lobulada i de punts. **1 peça**. El llistat del VINSEUM la classifica com la Crus. 2301.

Crus. 2304. Incusa de llautó. Dos ulls. A sobre, 4. A sota, ornament. Orla lobulada i de punts. **1 peça**. El llistat del VINSEUM la considera de l'últim quart del segle XVIII.

Crus. 2307. Incusa de llauna. Ovalada. Dos ulls superats de 3. A sota, 1800. Orla lobulada i lineal. **7 peces**. El llistat del VINSEUM les considera del primer quart del segle XIX, tot i que porten la data 1800, i les classifica de llautó.

Crus. 2308. Incusa de llauna. Cairó. Dos ulls superats de 8. A sota, 1800. Orla lobulada de punts. **11 peces**.

El museu VINSEUM té en el seu fons un encuny per fabricar pellofes, registrat amb el número 14564. L'encuny correspon a les pellofes Crus. 2301 i 2302. És una barra de ferro fos i forjat; en un dels extrems de la barra, que és de secció octogonal, hi ha gravat el dibuix d'una pellofa amb valor 12 i els ulls que representen santa Llúcia. A sobre, la data 1740. Al voltant hi ha gravada una orla lobulada i de punts. L'extrem oposat està aixafat pels cops donats a l'hora d'encunyar les peces. La peça mesura 12,5 cm de llargada per 2,5 cm de diàmetre.

Inèdita

Crus. 2296

Crus. 2300

Crus. 2302

Crus. 2304

Crus. 2307

Crus. 2308

El museu també té una enclusa de ferro fos, cilíndrica, amb les cares dels extrems planes, amb una mida de 4,7 cm de llargada per 3,5 cm de diàmetre. La peça, segons el museu, pertany a la primera meitat del segle XVIII.

El fons del museu té 4 pellofes corresponents a la població de Verdú. Les peces corresponen a la Crus. 2224, amb 2 peces, i a la Crus. 2226, també amb 2 peces.

ENCUNYS INÈDITS

A continuació presentem dos encunys inèdits per fabricar pellofes, existents en dues col·leccions particulars catalanes. A dia d'avui desconeixem a quines dues comunitats de preveres catalanes podrien correspondre, tot i que el primer estava en mans d'una família gironina i el segon, en mans d'una família de Palamós.

L'encuny té una mida de 5,6 cm de llargada per 1,6 cm d'amplada. És una barra de ferro fos i forjat, i en un dels extrems de la barra, que és de secció circular, hi ha gravat el dibuix d'una pellofa que representa les claus de sant Pere. En un lateral hi ha la lletra S majúscula acompanyada de T minúscula, i a l'altre lateral, la lletra P majúscula acompanyada de A minúscula. A quina comunitat de preveres podria correspondre? Podríem dir que pertany a una comunitat relacionada amb

el seu patró, sant Pere, per les claus pròpies d'aquest sant, que són presents en moltes comunitats de preveres de Catalunya. Recordem que en el català de l'etapa moderna era normal posar _ sota de la lletra per designar *n*. Però també cal dir que en moltes comunitats les pellofes porten inicials que no fan cap referència al patró, sinó a diferents oficis religiosos que se celebraven, o podien al·ludir al creador del benefici eclesiàstic. És força difícil d'atribuir l'origen, sobretot si no apareix alguna pellofa en alguna de les bosses conservades en algun arxiu, o algun dibuix en algun dels llibres que formaven l'arxiu documental de les diferents comunitats de preveres catalanes.

El segon encuny presenta les mateixes dificultats d'identificació.

L'encuny fa una mida de 8 cm de llargada per 1,5 cm d'amplada. També és una barra de ferro fos i forjat, i en un dels extrems de la barra, que és de secció circular, hi ha gravat el dibuix d'una pellofa que representa una torre fortificada envoltada de tres lletres. A sota, la lletra L, i als laterals, les lletres C i A.

BIBLIOGRAFIA

- CRUSAFONT I SABATER, Miquel. *La moneda catalana local. Segles XIII-XVIII*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.
- GIRÓ, Pere. «De numismática local». *Acción Católica* (Vilafranca del Penedès, 1948).
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Pedro. «Les pellofes del Museu de Vilafranca». *Olerdulae* (gener-desembre 1991), p. 43-54.

La descoberta de Sóller: enigmes i aclariments

JAUME BOADA I JERONI J. ORELL

Una de les coses meravelloses de fer recerca numismàtica, i sobretot si es fa *in situ*, sobre el terreny, és a dir, que no es limita a la cerca dins un arxiu històric més o manco confortable, sinó que es furga o es fa furgar dins recons que no s'havien remenat durant dècades, és que de tant en tant sorgeixen troballes inesperades i curioses que posen a prova la pròpia capacitat de sorpresa.

Però abans de relatar la successió dels fets, n'explicarem els antecedents. Fa un temps, es va trobar a l'arxiu històric del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona (CFNB) un lligall amb documentació, en sa majoria inèdita i datada al final dels anys 40 del segle XX, que feia referència a moneda catalana local i a ploms eclesiàstics mallorquins. Es tractava d'un fons documental que havia pertangut a Josep Colomines, un conegut arqueòleg i col·leccionista de pellofes i ploms que també arribà a ser conservador del Museu Arqueològic de Barcelona. En Colomines continuà la tasca investigadora de Botet i Sisó quant a moneda catalana local i moneda eclesiàstica, tant catalana com mallorquina, i els seus contactes a Mallorca, establerts durant els anys que passà a l'illa participant en excavacions arqueològiques al començament del segle XX, li permeteren accedir a informació arxivística sobre ploms i fins i tot a alguns dels motlles que es feren servir per fabricar-ne. Precisament aquests motlles figuren fotografiats en aquest petit arxiu, però gairebé cap no es troba localitzat, ni tan sols en les institucions que els tenien fa seixanta anys, quan es feren les fotos. Fou Miquel Crusafont qui ens informà de l'existència d'aquesta sucosa documentació gràfica i escrita i ens n'avançà unes primeres còpies perquè començàssim a treballar. Més recentment, Xavier Sana-huja ens ha facilitat l'accés a tot el fons original, d'on hem obtingut encara més informació. A ambdós els agraïm la seva contribució, perquè ha enriquit considerablement aquest treball i perquè, sense pretendre-ho, ha impulsat una intensa activitat investigadora a Palma, el resultat de la qual es veurà en la monografia sobre

ploms i gitons eclesiàstics mallorquins que esperam tenir enllestida d'aquí a pocs anys. Aquesta monografia pretendrà ampliar el coneixement que tenim fins ara d'aquestes peces mitjançant la presentació de texts esparsos i inèdits. També es catalogaran, juntament amb totes les ja conegudes, les peces inèdites o no catalogades que han sorgit des de l'excel·lent feina de Miquel Crusafont del 1990¹ i que ja van per la mitja dotzena, a banda d'explicar la simbologia que apareix en les peces, la qual cosa donarà lloc a la correcció d'algunes descripcions, i de donar informació addicional sobre cada parròquia i sobre els ploms en general.

Fou precisament començant a preparar la futura monografia quan tenguérem notícia que el rector de la parròquia de la ciutat mallorquina de Sóller, Marià Gasalver, disposava d'uns 200 o 300 ploms en una llauna guardada en un racó de la rectoria. Ens ho comunicà l'historiador local Josep A. Morell, autor de *La Catedral de la Muntanya*, la guia més completa que s'ha fet mai de l'església de Sóller. Ens va semblar interessant el fet d'anar a inspeccionar aquest grapat de peces per esbrinar si n'hi trobàvem alguna d'inèdita o si n'hi havia alguna de la Cru. 2463, l'escàs plom de mida petita. Fou aleshores quan recordàrem que, entre aquell recull de fotos de pelloferes del fons Colomines, n'hi havia una de la parròquia de Sóller; per tant, calia investigar també si, en qualque racó de la rectoria o de tot el temple, podia aparèixer aquest estri. En fer-li arribar la fotografia de què disposam, la reacció del rector de la parròquia sollerica fou dur a terme l'escorcoll més complet i absolut de la gran església, amb la col·laboració del senyor Morell. Unes setmanes més tard, el senyor Morell ens avisà per dir-nos que havien trobat «alguns ploms més», però que malauradament no havia aparegut cap motlle. Així, doncs, el darrer dia de febrer del 2009 ens presentàrem al temple parroquial de Sóller per tal de dur a terme un estudi dels seus ploms, que inicialment pretenia limitar-se a estudiar, fotografiar i documentar els millor conservats o les possibles rareses i variants.

Ens esperaven les dues persones que havien propiciat la troballa, mossèn Gasalver i el senyor Morell, a qui cal agrair llur interès i bona predisposició a col·laborar en la nostra recerca. Després de preparar una taula per poder treballar-hi, se n'anaren a un armari d'on tragueren el pot amb els 200 o 300 ploms, però també dues saques ben plenes i pesades. En veure-les damunt la taula, no donàvem crèdit a l'enorme volum de ploms que totes dues contenien. Els flaixos de les nostres càmeres reflectien l'astorament i l'expectació que ens havia envaït. La sorpresa anà en augment a mesura que anàvem abocant la massa compacta de discs fets amb el pesat metall damunt les cartolines blanques que havíem preparat per protegir la vella taula de la rectoria del polsim i de la brutor que poguéssin sortir dels saquets.

1. Miquel CRUSAFONT I SABATER, *La moneda catalana local* (s. XIII-XVIII), Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i Diputació de Barcelona, 1990.

Aquestes dues bosses s'havien trobat en un armari encastrat antic, dins un calaix tancat amb tres panys, les claus dels quals no eren disponibles, atès que ningú no recordava quan s'havien fet servir per darrera vegada. Per tant, el rector va haver d'encarregar a un ferrer de confiança la tasca d'obrir el calaix, que fou on es trobaren les dues bosses plenes de ploms. Una moneda de 10 cèntims de l'Estat espanyol dels anys 50 que trobaríem mesclada entre els ploms ens indicava que algú les havia examinat passada aquella època.

Una de les saques era d'espart i duia aquesta inscripció: «De N^a S^a del Socos del Convt. de Felanitx». L'explicació d'aquesta aparent discordança geogràfica podria ser que el 1899, una data molt propera a la retirada dels ploms, va entrar a exercir el càrrec de rector de Sóller un clergue provinent de Felanitx. L'altra saca, d'una tela més convencional i prima, portava manuscrita la paraula *grandes*, suposam que en referència a la mida dels ploms que contenia, tot i que també n'hi havia de mitjans. Ambdues mostraven dos compartiments separats, però no sembla que la separació fos cosida expressament per separar ploms d'església. També resulta curiós el fet que les peces de la bossa de tela mostrassin un aspecte més fosc i més desgastat que les que havien estat en el saquet d'espart, la qual cosa podria indicar la diferent capacitat d'aïllament de la humitat exterior d'un teixit i de l'altre.

En un primer moment, resultà molt difícil determinar el nombre de ploms sollerics que teníem davant nostre. El que sí poguérem constatar després d'una hora i mitja remoyent aquell gran volum de gitons fou que totes les peces que hi havia eren les de mida gran i mitjana, les Cru. 2461 i 2462, en una proporció molt superior per a les primeres respecte de les segones.

Per determinar la quantitat de peces que hi havia, en primer lloc es va pesar cada sac amb totes les peces dintre. Tot seguit, es varen separar les peces grosses de les mitjanes, i es tornaren pesar els sacs plens només amb les peces grosses. Aquests quatre pesatges, dos per sac, tenint en compte els pesos aproximats de les dues peces presents (5 g per a la Cru. 2461 i 3,20 g per a la Cru. 2462), donaren els resultats següents:

1r sac

Pes total: 6,5 kg (6.500 g).

Pes només amb les peces Cru. 2461: 5,9 kg (5.900 g).

Diferència (pes de les peces Cru. 2462): 0,6 kg (600 g).

Nombre total de peces Cru. 2461: $5.900/5 = 1.180$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $600/3,20 = 188$.

2n sac

Pes total: 8,9 kg (8.900 g).

Pes només amb les peces Cru. 2461: 7,7 kg (7.700 g).

Diferència (pes de les peces Cru. 2462): 1,2 kg (1.200 g).

Nombre total de peces Cru. 2461: $7.700/5 = 1.540$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $1.200/3,20 = 375$.

Suma dels dos sacs

Pes total: 15,4 kg.

Nombre total de peces Cru. 2461: $1.180 + 1.540 = 2.720$.

Nombre total de peces Cru. 2462: $188 + 375 = 563$.

Evidentment, les quantitats són aproximades, atès que el pesatge no es féu amb una bàscula de precisió i que el pes dels ploms eclesiàstics mallorquins no és gairebé mai uniforme.

Ens intrigava el fet de no haver trobat cap exemplar de la Cru. 2463, tot i que en Colomines ja ho havia advertit en una de les anotacions que figura al lligall del CFNB i que fou transcrita per Crusafont: «El gran valia quatre cèntims d'escut, el mitjà dos cèntims d'escut, el petit no ho recorden. En la Parròquia en tenen de les dues mides grans i es conserva el motllo, el ramell del qual és d'un de gran, tres de mitjans i un de petit. Fa una trentena d'anys que encara servien».² Hem d'advertir, però, que en la transcripció de Crusafont hi ha un petit error: l'anotació original de Colomines diu, en parlar del plom petit, que «no recorden haver-ne vist mai de fets».

D'altra banda, tot i haver-se cercat assíduament, el motlle no s'ha pogut localitzar a la parròquia. El senyor Morell, una persona vinculada a la parròquia de Sóller des de fa molts d'anys, ens assegurà que no l'havia vist mai, la qual cosa vol dir, lògicament, que desaparegué en algun moment al llarg dels molts anys que havien transcorregut des de l'anotació de Colomines. Segons la imatge que figura al lligall del CFNB, el motlle consisteix en dues planxes, teòricament de ferro, gravades l'una amb els anversos i l'altra amb els reversos, muntades sobre un bastiment de fusta que s'obre per la meitat per tal de poder treure el ramell amb 5 ploms:³ un exemplar del Cru. 2461, tres del Cru. 2462 i un del Cru. 2463.

Tot això ens duu a preguntar-nos per què, tot i estar inclòs en el motllo, no va

2. Crusafont: op. cit., p. 353.

3. La llargària del motlle ben obert era d'un metre i deu centímetres, segons una anotació feta a llapis en el revers d'una foto del mateix motlle aportada per Andreu Muntaner Darder, de qui parlarem posteriorment.

Contingut de les saques, una vegada escampades damunt la taula.

Clau de volta del temple parroquial de Sóller amb una iconografia idèntica a la dels ploms (foto extreta del llibre de J. A. Morell).

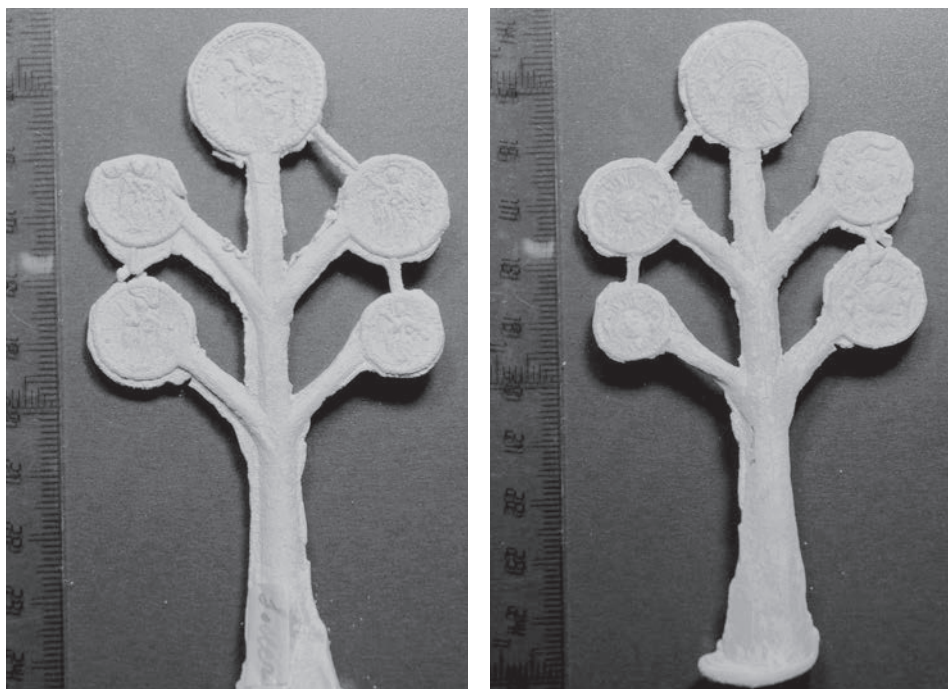

Una de les saques en què es conservaven els ploms, amb una inscripció d'un convent de Felanitx.

aparèixer cap exemplar de la peça petita entre tantes peces grans i mitjanes. D'aquesta peça, la Cru. 2463, tot i haver estat catalogada, només n'hem pogut localitzar sis exemplars: quatre en dues col·leccions a Catalunya i els altres dos a Mallorca.

Quant a les peces que hi ha al Principat, hi ha tres exemplars a la col·lecció del Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC), un d'ells formant part d'un ramell sencer, tot provinent de la col·lecció Colomines. La quarta peça forma part d'una col·lecció particular. Dos dels exemplars d'aquestes dues col·leccions foren fotografiats per il·lustrar les dues catalogacions de Crusafont.⁴ Però hi ha un tret que caracteritza les quatre peces: totes presenten una degradació en un estadi més o manco avançat, que en el cas de la peça de la col·lecció particular s'ha assajat de detenir o d'evitar mitjançant l'aplicació d'una capa d'un producte químic que li ha atorgat un color fosc. Els ploms en els quals no s'ha aplicat cap tractament, els del GNC, la degradació consisteix en una coloració d'un to crema clar, acompanyada d'un despreniment continu de pols que de vegades resulten ser fragments més grans, tot resultant d'una fragilitat extrema que ja ha provocat trencaments en alguns ramells. En altres paraules, cap dels exemplars del Cru. 2463 que es conserven a Catalunya no presenta l'aspecte consistent i la brillantor enfosquida dels ploms eclesiàstics mallorquins autèntics. Això ens duu a una qüestió que ampliarem en un treball posterior, però que podem avançar ara: amb tota seguretat, els ploms que presenten aquesta degradació foren fabricats al final dels anys 40 del segle XX amb el motlle original que aleshores estava localitzat i, per tant, es tracta de reproduccions modernes. Basam aquesta afirmació, que a alguns els pot semblar agoserada, en tres fets: un, que el plom de bona qualitat no presenta una degradació tan intensa, per molt antic que sigui (s'han trobat objectes de plom datats d'època antiga en un estat de conservació òptim després d'haver romàs milers d'anys en condicions no sempre favorables); el segon, que els motlles de tots els ploms que presenten aquest tipus de degradació i que provenen de la col·lecció Colomines, actualment al Gabinet Numismàtic de Catalunya, surten fotografiats al lligall Colomines conservat al CFNB; per tant, en Colomines o algú relacionat amb ell hi tengué accés. El tercer indici és el més concloent: hem localitzat un testimoni viu de primera mà, Andreu Muntaner, qui afirma que ell mateix i un antic company del col·legi dels teatins, Vicenç Furió, fabricaren ploms per a Colomines devers l'any 1949; aleshores tenien 23 i 18 anys, respectivament. Muntaner, conegut col·leccionista de fotografia antiga de Mallorca, signà una carta mecanografiada que trobarem al lligall del CFNB, en la qual admet haver fet unes «tirades [de ploms] que quedaren molt bé» amb uns motlles de ploms que li deixaren determinades parròquies mallorquines, dels quals, per cert, encarregà a Vila, un conegut fotògraf

4. Crusafont: op. cit. I també J. A. BONET I BOFILL; M. CRUSAFONT I SABATER, «Els ploms de Mallorca», *Acta Numismàtica*, vol. IX (Barcelona, SCEN i Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic, 1979).

Imatge reduïda dels ramells de ploms de Sóller conservats al Gabinet Numismàtic de Catalunya.

Imatges ampliades d'anvers i de revers dels dos exemplars del plom de Sóller Cru. 2463 que no formen part d'un ramell, conservats al Gabinet Numismàtic de Catalunya. Observeu el deteriorament que estan experimentant.

mallorquí, que tragués fotografies, que són les que figuren al lligall. Segons el testimoni oral que hem obtingut tant de Muntaner com de Furió, el material que s'emprà fou plom de molt baixa qualitat extret de rebuigs de canonades d'aigua i de gas usades i en mal estat, ja que en aquella època el plom de bona qualitat era car. Furió ens donà més detalls en dir-nos que posaven el plom dins la tapa de llauna d'un pot de betum, que posaven al foc fins a fondre el metall que contenia; després abocaven el metall fos per la canonada d'entrada del motlle del qual, en solidificar-se el plom, s'extreia un ramell de ploms complet. Cal aclarir aquí que la motivació de Muntaner i de Furió no era econòmica, ja que en aquella època els ploms no eren gaire apreciats com a part de la numismàtica mallorquina i molt menys s'intuïa la valoració que podrien assolir mig segle més tard.

Aquesta notícia ens porta a parlar dels altres dos ploms Cru. 2463 que hem localitzat a Mallorca, ambdós formant part de sengles ramells sencers: l'un, a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, donat per Muntaner, que és membre d'aquesta entitat cultural mallorquina des de fa més de seixanta anys; l'altre, custodiat per Vicenç Furió. Aquests dos ramells comparteixen espai amb altres d'altres parròquies, tots fabricats per Muntaner i Furió amb els motlles les fotos dels quals figuren a l'Arxiu Colomines i de la manera casolana que abans hem descrit. Allò que més ens ha cridat l'atenció, emperò, és el fet que aquests ramells presenten una solidesa força allunyada de la fragilitat dels del GNC, tot i que la tonalitat i la textura no són ben bé les mateixes que al plom amb què normalment trobam fabricats els ploms antics autèntics, però s'hi acosten molt més que els del GNC. No hem pogut aclarir el motiu d'aquesta diferència de conservació tan considerable, ja que se suposa que tots foren fabricats amb el mateix plom de rebuig i al mateix temps. No obstant això, hem fet una consulta a un químic que coneix força la naturalesa d'aquest metall i ens ha assegurat que la degradació dels ploms del GNC molt difícilment es produeix de manera natural en tan poc temps (50-60 anys); ha suggerit, per tant, que en algun moment hi hagué un contacte amb algun agent extern que provocà en el plom una reacció que l'ha portat a l'estat en què es troba actualment.

D'altra banda, el que sí podem explicar és el motiu pel qual els ploms autèntics no es deterioren en condicions normals i, en canvi, sí que poden fer-ho les reproduccions: els ploms autèntics duen un aliatge de plom i estany en una proporció que, si bé hem analitzat i coneixem, no farem pública de moment per tal d'evitar temptacions de fer-ne reproduccions amb uns motlles que no tenim localitzats. Per contra, l'anàlisi que hem fet de mostres del material amb què estan fetes les reproduccions del GNC dona una composició de gairebé el 100 % de plom, sense cap altre metall en quantitats significatives. L'aliatge, per tant, ha evitat des de sempre que els ploms eclesiàstics es deteriorassin o es rovellassin, tot i que, tal com hem dit, els ploms deteriorats del GNC han patit l'acció d'algun agent químic extern.

Imatges ampliades d'anvers i de revers de l'exemplar de Cru. 2463 d'una col·lecció particular. La tonalitat fosca es deu, en aquest cas, a l'aplicació d'una substància química que ha pretès (i, de moment, aconseguit) aturar el deteriorament d'aquesta peça, tot i que no l'ha dissimulat.

Imatges dels ramells de ploms de Sóller custodiats per Vicenç Furió, que conserven tota la consistència original.

Explicat el fet que ens duu a pensar que tots els exemplars coneguts del Cru. 2643 són reproduccions modernes, ara cal explicar per què no se'n coneixen d'autèntics i si cal que esperem trobar-ne mai. Una de les primeres teories en què pensàrem fou que possiblement el motlle presentava un defecte de disseny, perquè, en vista de la fotografia, s'hi pot apreciar que el conducte que uneix el tronc del ramell amb el motlle de la peça petita és més estret que la resta, la qual cosa feia pensar que aquesta estretor i l'espessor del metall fus podia dificultar l'arribada al motlle d'aquesta peça. No obstant això, hem descartat aquesta teoria, perquè la quantitat d'estany que s'hi afegí era prou important com per permetre que el metall fus fos prou fluid com per arribar a tots els buits del motlle. A més, ja hem dit que hem trobat dos ramells sencers dels ploms de Sóller, tot i que presentaven una rebava pertot arreu, com si la fosa moderna hagués estat poc acurada. Per tant, les dues teories més probables són o bé que qui fes el motlle s'equivocàs en fer una peça de mida petita i en realitat la volgués fer de mida mitjana, o bé que volent-ne fer una de petita, al final es canviàs d'opinió i es decidís que no calia fabricar una peça de tan poca mida i d'un valor tan baix (sobretot pel fet que les peces que sortien necessitaven una feina de retocs i de poliment que no devia sortir a compte) i que les peces petites que en sortissin tornassin a fondre's. Tot i que també és possible que se'n fabricassin per a l'ús però que, amb els anys, es deixassin de fer servir i es destruïssin, resulta molt estrany que no en quedàs ni una a Sóller i que els testimonis amb què Colomines tengué contacte afirmassin que no n'havien vist mai cap, ni tan sols en anys en què n'haurien d'haver vist per proximitat a l'època en què es deixaren d'emprar.

En definitiva, la nostra opinió i conclusió és que tots els ploms amb la referència Cru. 2643 que hem examinat són reproduccions modernes i no peces genuïnes d'època i, per tant, perden la major part de l'interès numismàtic i, possiblement, del valor de mercat que podrien tenir. És clar que podem deixar oberta la possibilitat que sorgeixin peces que nosaltres no haguem localitzat en el mercat o en col·leccions particulars, però per ser considerats genuïns, aquests exemplars haurien de presentar almenys unes característiques físiques gairebé idèntiques a les dels ploms sollerics autèntics de mida mitjana i grossa coneguts: una consistència sòlida, sense cap despreniment; una textura llisa i suau, sense cap porositat, i una brillantor grisa fosca, gairebé negra, i apagada. Cap dels exemplars que hem examinat no presenta aquestes tres característiques a la vegada; la majoria no en presenta cap. D'altra banda, si surten al mercat peces que es cataloguin com a Cru. 2463, a banda de tenir en compte allò que s'ha explicat anteriorment, cal anar amb compte i assabentar-se que no es tracti d'una Cru. 2462 de mida mitjana; la diferència de mida que hi ha entre elles, tan escassa,⁵ i la mateixa imperfecció de les peces, que fa que de vegades les unes surtin més grosses que les altres en con-

5. Només 2 mm, segons Crusafont: "La moneda catalana...". El Cru. 2462 fa 15 mm i el Cru. 2463, 13 mm.

Imatges dels ramells de ploms de Sóller conservats a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana. S'hi pot observar l'exagerada rebava, que ocupa fins i tot els aires, resultat d'una fabricació poc acurada. Atesa la peculiar tonalitat grisa, el relleu de les peces s'aprecia poc.

servar alguna rebava de la fosa, ha provocat que algun col·leccionista i fins i tot una casa de subhastes confongués el plom mitjà (Cru. 2462) amb un plom petit (Cru. 2463), amb la diferència de raresa i de cotització que això suposa, sobretot en el cas d'una venda. Vistes l'una devora l'altra, la diferència és evident, però examinades per separat (sobretot quan parlam d'una peça tan poc vista com la Cru. 2463), hi ha més risc d'equivocar-se.

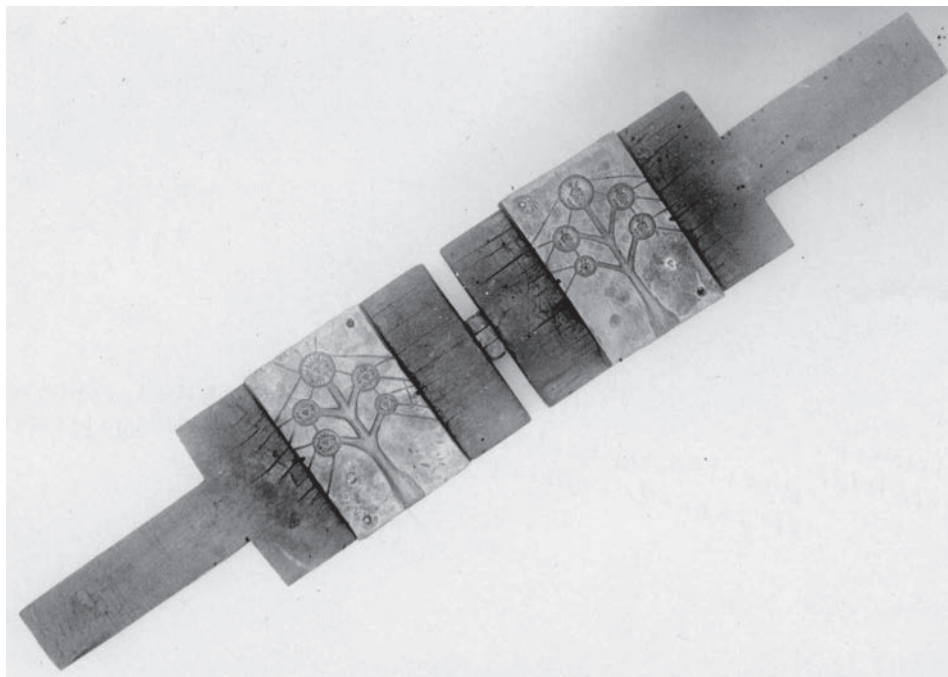
Implícitament, tot allò exposat abans ens porta a dues conclusions delicades: l'una, que els ramells de ploms que es conserven al GNC, i també alguns dels ploms solts, tots els quals pateixen un deteriorament intens i provenen de la col·lecció Colomines, són reproduccions modernes; en aquest sentit, cal dir que no hem de perdre de vista que, tot i això, la del GNC és una de les col·leccions de ploms mallorquins més important que existeix i que encara conserva en el seu fons una important quantitat de peces genuïnes, algunes d'elles força rares. L'altra conclusió és que hi pot haver en el mercat una sèrie de peces «descontrolades» provinents d'aquelles foses modernes de Muntaner i Furió; per aquest motiu, donarem aquí la relació de les peces als motlles de les quals hi tengueren accés aquests dos mallorquins, per si el lector es troba peces que poden semblar sospitoses i presentar un aspecte que no es correspon amb les característiques que hem descrit més amunt per a les peces genuïnes.⁶ Les peces, en definitiva, són: 2394, 2402, 2412, 2413, 2399, 2400, 2414, 2415, 2416, 2425, 2427, 2430, 2432, 2433, 2434, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2452, 2453, 2458, 2459, 2461, 2462 i 2463.⁷

Finalment, cal destacar que la visita al temple solleric també ens ha servit per corregir la descripció dels ploms de Sóller que va donar Crusafont en la darrera catalogació: allò que sant Bartomeu porta a la mà no és una palma com a símbol de victòria, sinó un ganivet. Així apareix en totes les representacions que es poden veure al temple. En la seva obra, *La catedral de la muntanya*, Josep Antoni Morrell ens descriu la representació completa:

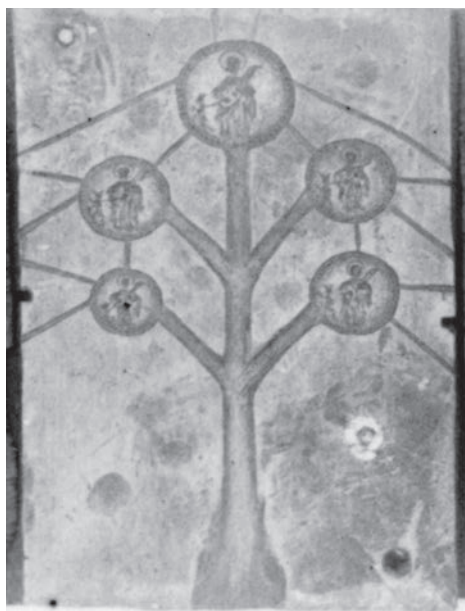
El sant, que es troba dins d'una fornícula amb copinya, està vestit amb una túnica verda i un mantell vermell ornats amb fulles daurades. A la mà esquerra porta la seva pròpia pell (recordem que, segons tradició, sant Bartomeu va morir escorxat). Si observam amb atenció podem veure fins i tot la part de la pell corresponent a la cara i també a les mans amb els seus corresponents dits. A la mà dreta subjecta l'instrument del seu martiri, un ganivet. Sobre el sant, a la part esquerra de la copinya que corona la fornícula, es pot veure un angelet que subjecta una

6. Cal dir que no totes les peces de totes les parròquies presenten la mateixa textura llisa i tonalitat grisa. La qüestió de com distingir les peces autèntiques de les reproduccions és prou complexa com per no poder-la abordar en aquest article. Aquí només ens hem centrat en les peces de Sóller.

7. Referències de l'obra de Crusafont: «La moneda catalana...».

Imatge del motlle complet dels ploms de Sóller, segons fotografia presa el 1949

Detalls de les plaques metàl·liques, incrustades en l'estructura de la fusta, amb els motlles de l'anvers i el revers dels ploms de Sóller

corona de llorer damunt el cap de l'Apòstol. El sant va descalç i té els peus sobre un coixí vermell i groc.⁸

Cal afegir que l'apòstol té el dimoni fermat amb una cadena i estès als seus peus i que tota la imatge es troba envoltada per una orla de punts.

Aquesta descripció tan acurada es va basar en la clau de volta del temple que apareix fotografiada a la mateixa obra i que reproduïm aquí.⁹ Evidentment, en els ploms la representació és molt menys detallada, més esquemàtica, però sembla haver-se inspirat gairebé amb exactitud en la imatge de la clau de volta.

Segons ens han explicat els custodis de la troballa, ambdues saques, amb el contingut íntegre, passaran a formar part del futur museu parroquial que es té previst instal·lar en el recinte de l'església parroquial de Sóller.

Imatges de l'armari que conté el calaix de tres panys dins el qual es trobaren les saques.

8. Josep Antoni MORELL GONZÁLEZ, *La catedral de muntanya. La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller*, Sóller, Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, 1993, p. 68.

9. Morell González, Josep Antoni: op. cit., p. 105.

Eusebi Arnau: Medalla inèdita i algunes precisions

M. CRUSAFONT I SABATER

El treball acurat i exhaustiu de Maria Isabel Marín ha posat una de les primeres bases per a l'estudi en profunditat de la riquíssima medallística catalana.¹ Només a partir d'estudis a fons sobre cada un dels artistes que foren actius en el nostre àmbit es podrà algun dia encarar el repte d'una síntesi construïda sobre una bona fonamentació. Ja vàrem deixar ben establert que el nostre treball global no és altra cosa que un primer intent en aquest sentit.² Hem d'aclarir també que, per diferents circumstàncies, tot i que férem algunes campanyes de recerca conjuntament, com per exemple l'escrutini de la col·lecció Cullell, nosaltres no ens poguérem beneficiar de tot el material aplegat separatament per Marín, i és per això que algunes medalles, com per exemple la que comentarem més endavant, dedicada a Duran i Bas, no consten en el nostre aplec.

Tot i l'estudi sistemàtic fet per Marín sobre la medallística d'Eusebi Arnau, és clar que sempre és possible que aparegui alguna novetat o que se'n puguin precisar alguns aspectes. En això consistirà la nostra aportació actual.

MEDALLA INÈDITA DE MONTSERRAT

Entre la multitud de medalles de devoció montserratines, vàrem trobar-ne una que no consta en el recull abans esmentat. El nou tipus l'hem pogut estudiar en dues versions: plata i aram. De tota manera, a més del canvi de metall, hi ha també algunes altres diferències. Les descripcions són les següents:

1. MARIN Silvestre, Maria Isabel, *L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2005.

2. CRUSAFONT i Sabater, M., *Medalles commemoratives dels Països Catalans*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2006.

1. Medalla de plata de Montserrat, obra d'Eusebi Arnau. Amb anella soldada.

a/ Imatge de la Verge, de front, amb vestit cònic, voltada per l'escolania i amb un fons de muntanyes montserratines. A la vora, sota la verge, s'hi llegeix: VALLMITJANA BARNA, i darrere de l'últim escolà de la dreta hi ha la inscripció: E. ARNAU.

r/ Llis.

Pes: 3,58 g Ø: 22 mm Inèdita Làmina, núm. 1

2. Medalla d'aram de Montserrat, obra d'Eusebi Arnau. Amb anella del mateix encuny.

a/ Semblant a l'anterior.

r/ Cercle lineal exterior realçat i un altre d'interior determinat per un enfondit del pla. Al mig, la llegenda: Na Sra/DE/MONTSERRAT/(ornament). Les *a i ra* de «Na Sra», volades i sobre un petit guionet de base.

Pes: 4,75 g Ø: 22 mm Inèdita Làmina, núm. 2

Marín sabia que Arnau havia realitzat una medalla referent a la Verge de Montserrat. És la que relaciona a la p. 56, després del núm. 50 i donant-li com a datació l'any 1929. La peça que hem descrit no és, però, la medalla que menciona Marín per una raó determinant: segons ens documenta en el text, la medalla del 1929 li fou encarregada per la joieria Masriera (p. 50), mentre que la que hem descrit fou obrada pels Vallmitjana, segons consta a la vora de la peça.

És clar, doncs, que Arnau va obrar com a mínim dues medalles referents a la Verge de Montserrat: aquesta per a Vallmitjana i una altra el 1929 per a Masriera. La datació de la que hem descrit es pot aproximar per dues vies. D'una banda, Marín ens fa veure que Arnau treballà per als Vallmitjana, especialment entre els anys 1900 i 1904, mentre que la col·laboració amb els Masriera comença el 1894 i es clou, segons la documentació actual, justament el 1929, amb la medalla montserratina esmentada (p. 100-101). D'altra banda, el tipus d'habillament de la Verge, amb una tarja sota un vestit cònic obert per baix i que presenta un escut montserratí al centre, s'innovà, segons Balaguer, amb la coronació canònica del 1881.³ Aquesta imatge apareix a les medalles de devoció durant les tres primeres dècades del segle XX, encara que ja des del 1880 s'havien obrat medalles commemoratives mostrant la Verge en el seu aspecte original, és a dir, sense l'afegit del vestit cònic que amagava la imatge romànica. De mica en mica, aquesta nova estampa sense afegits és la que s'anirà imposant, també en les medalles de devoció, tant de

3. BALAGUER, A.M. «La medallística montserratina dels segles XVIII i XIX. Catalogació i justificació cronològica», *Acta Numismàtica* 32, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2002, p.159-220.

1

2

5

1 (x2)

5

7

2 (x2)

6

3

6

Montserrat com d'altres llocs. El 1929 és, doncs, un xic massa enllà per a una representació encara amb vestit cònic.

Les dues informacions combinades fan molt probable la datació del disseny i de l'encunyació d'aquesta medalla al començament del segle XX i, més concretament, entre el 1900 i el 1904, període en què Arnau treballà per a Vallmitjana.

Dues consideracions de detall: entre els milers de medalles de la Verge de Montserrat, aquesta peça d'Arnau deu haver passat desapercebuda per dues raons. D'una banda, perquè la inscripció és molt petita i, de segur, està esborrada, si la peça no es troba en molt bona conservació, i de l'altra, perquè se'n degueren encunyar molt pocs exemplars. Vàrem examinar una col·lecció en la qual no s'havia fet escrutini de tipus i que contenia alguns centenars de peces i només n'hi havia una (la d'aram) d'aquest tipus. Aquesta representació de la Verge amb l'escolania i les muntanyes al fons és força comuna en les medalles montserratines del s. XX, però els trets diferencials de la peça d'Arnau són que la Verge és més petita i que en les altres hi solen haver menys escolans. D'altra banda, cal assenyalar la diferència en el tipus d'anells. La d'argent porta l'anella soldada i una altra anelleta, també soldada, per passar-hi la cadena (vegeu l'ampliació de l'anvers a la làmina). La presència d'aquesta segona anelleta soldada és un element distintiu per saber si la medalla és d'argent o bé només argentada. Quan aquesta segona anelleta és soldada, la medalla és d'argent i, en alguns casos, fins pot portar la marca de l'argenter, mentre que quan és argentada, sol ésser simplement closa i no porta marca.

POSSIBLE MEDALLA DEL CARME

Entre les medalles documentades per Marín però no retrobades, n'hi ha una que li fou encarregada pels Masriera i que descriu com a «Anvers de medalla de Nostra Senyora del Carme (juliol 1896)» (p. 5, després del núm. 7). A la làmina hem reproduït una insígnia que respon a la descripció següent:

3. Insígnia argentada, uniface i amb agulla al darrere.

a/ Àngel nimbat i amb les ales als costats que sosté un escut coronat del Carme. Al darrere, un cercle que porta, amb lletres gòtiques, la llegenda següent: *Semana Devota-Del: Carmen*:

Pes: 10,7 g Mides: 40 × 27 mm Inèdita Làmina, núm. 3

Ens preguntem si podria ésser aquesta la peça cercada. D'una banda, és uniface, la qual cosa concorda amb l'encàrrec fet a Arnau, i de l'altra, fa referència al Carme, encara que no pas directament a la Verge. La lletra gòtica seria avinent al final del s. XIX i la resolució del cap de l'àngel i de la corona de l'escut no semblen

allunyats de l'estil d'Arnau. Hem de dir, però, que Marín, a qui mostrarem la foto de la peça, no va creure que es pogués fer aquesta identificació. En qualsevol cas, ens ha semblat que no seria sobrer donar-la a conèixer.

LA MEDALLA A DURAN I BAS

L'any 1896, el Col·legi d'Advocats oferí al jurisconsult Duran i Bas una medalla d'or amb motiu del cinquantenari del seu ingrés a aquella corporació. Fou una peça única modelada per Arnau i fabricada pels Masriera que porta el bust de perfil de l'homenatjat a l'anvers i una cartel·la amb llegenda al revers. Segons ens explica Marín, la peça, muntada sobre un peu d'argent oxidat fet pels mateixos Masriera, fou exposada pel mes d'agost al Col·legi i se'n feren unes làmines fotogràfiques per a les persones que havien contribuït a costejar l'obra (p. 33). A més de la peça d'or, se'n féu una reproducció més petita en bronze argentat i encara algunes medalles unifaces encara més petites i que porten exclusivament el bust de Duran i Bas. Com que Marín no pogué examinar l'exemplar únic de Duran, per bé que al catàleg descriu aquesta peça, només hi reproduïx el tipus petit uniface, que sí pogué examinar. Al marge de la mida, hi ha una altra diferència entre la medalla gran i les petites, i és una orla lineal sobreaixecada a la peça gran d'or. A la làmina i amb el núm. 4 reproduïm una de les reproduccions fotogràfiques que es preveïen donar als col·laboradors, en la qual podem veure l'anvers de la medalla lliurada a Duran i Bas i també el peu de plata dels Masriera. Al peu d'aquesta foto hi ha l'explicació següent: *Facsimile del pie, de plata cincelada, destinado a sostener la Medalla de Oro dedicada al Exmo. Señor Don Manuel Duran y Bas con motivo del 50º aniversario de su incorporación al Colegio de Abogados de Barcelona*. La fotografia és de Matarrodona Fotº, Barcelona i va muntada sobre un cartró gran on hi ha l'explicació transcrita. Tot i que parla només del peu, podem veure que la foto reproduïx també la medalla. Es tracta d'una imatge autèntica de la mateixa medalla donada a Duran i Bas i, per tant, i per poder veure també el peu dels Masriera, ens ha semblat d'interès publicar-ne la imatge (Làmina, núm. 4).

LES MEDALLES DE L'ACADÈMIA DE BELLES ARTS

Marín descriu tres tipus de medalles relacionades amb l'Acadèmia de Belles Arts. La núm. 47 és la medalla de premi de l'Acadèmia, la descriu en argent, aram i alumini i la coneix en dues mides, de les quals reproduïx la petita (32 mm). No saltres, per la nostra banda, vàrem reproduir la gran (núm. 1225, de 45 mm). Hi ha també la núm. 45, que és la del premi en memòria de Josep Masriera, una iniciati-

va que des del principi o més endavant va passar a ésser gestionada per la mateix Acadèmia, segons ens ho certifica el tipus que Marín descriu com a «núm. 47 variant» i que combina els anversos de les dues anteriors i que es coneix en la mida petita. Aquesta darrera peça sembla que, a partir d'un determinat moment, tingué la funció de medalla de premi. Per bé que Marín no ho detalla, l'exemplar d'argent que descriu està dedicat a D. CARMELO DAVALILLO/ARTIGAS i no porta data, per bé que Marín la situa vers el 1915. Darrerament, hem pogut examinar un altre exemplar en or d'aquesta medalla que fou dedicada a D. JOSÉ AGUILERA MARTI/1925 (làmina núm. 5). Això ens aclareix que també hi ha exemplars d'or d'aquest tipus i que encara l'any 1925 es seguia atribuint el premi dedicat a Josep Masriera.

EL TIPUS DE LA MEDALLA DELS CORS DE CLAVÉ

L'any 1901, Arnau va crear la medalla de l'Associació dels Cors de Clavé que Marín documenta (p. 37) i publica en un primer exemplar del mateix 1901 (p. 69), sense mencionar, però, la llegenda de la cinta que hi ha als costats de la lira. És la mateixa llegenda que també porta la de Badalona del 1902, publicada per Marín i també per nosaltres (núm. 1476). Aquest tipus de medalla es va anar encunyant amb diferents versions i la llegenda de la cinta va anar variant, tot repetint-se en alguns casos l'original: ASOCIACIÓN EUTERPENSE DE LOS COROS DE CLAVÉ, o bé canviant-se per d'altres referents al lloc d'emissió, com ara MOLINS DE REI A CLAVÉ (Marín 16.c.1) o desapareixent completament, especialment en les medalles de la postguerra. El fet és que es va fer ús i un cert abús del model d'Arnau, ja que en moltes de les medalles posteriors hi manca la seva signatura i en les adaptacions més tardanes, que arriben, com a mínim, fins al 1955, s'hi varen afegir emmarcats o làurees que difícilment l'artista hauria pogut aprovar. Moltes d'aquestes medalles porten la marca del fabricant Vallmitjana, però també n'hi ha sense aquesta menció. Com a mostra d'aquest ús exhaustiu del model d'Arnau, descriurem una insígnia que parteix del mateix model:

Insígnia d'argent.

a/ Bust de Clavé dins d'una lira llorejada i, als costats, cinta amb la llegenda ASOCIACION-DE-COROS-DE CLAVÉ. A la part de baix de la lira, en lletres molt petites s'hi Llegeix: VALLMITJANA BARNA.

r/ Llis, amb una бага soldada per passar-hi una agulla imperdible per a subjecció.

Pes: 2 g Ø: 18,5 mm Inèdita Làmina, núm. 6

Tot i que la cinta del 1901 porta la llegenda en castellà, sembla probable que, d'una banda, s'eliminés més endavant la menció EUTERPENSES, que no s'uti-

litza en altres models posteriors de medalles claverianes, i que es passés aviat a la llengua catalana, certament abans de la guerra. És per això que pensem si aquesta insígnia amb la llegenda de la cinta en castellà deu ésser de la postguerra. Per saber-ho millor s'hauria d'haver anat seguint el canvi de la llegenda de la cinta en les versions posteriors al 1901, la qual cosa, en aquest moment, no podem verificar.

També cal indicar que hi ha altres insígnies molt semblants que tenen la mateixa composició i la llegenda ASOCIACION EUTERPENSE DE LOS COROS DE CLAVÉ, però que tenen a la part de baix una altra cinta amb el lema dels Cors: PROGRÉS, VIRTUT, AMOR. Algunes d'aquestes insígnies són signades J. MUNTANYOLA a la part esquerra, a baix, però no porten la marca dels Vallmitjana. Atès que Muntanyola era un excel·lent artista que no necessitava pas plagiar Arnau, cal suposar que l'aproximació estreta al model d'Arnau es deu al fet que l'emblema havia passat a ésser ja el que era propi dels Cors de Clavé i que la mateixa associació el degué voler conservar.

UN MODEL D'ARNAU PER A L'ARXIU MAS

Una de les mostres de l'èxit de les creacions d'Arnau en el seu temps és l'ús dels seus models medallístics en altres àmbits, com ara el dels logotips. A la làmina es pot veure, identificat amb el núm. 7, el logotip de l'Arxiu Mas de Barcelona, que copia exactament la medalla que Arnau va fer l'any 1902 per a l'Ajuntament de Barcelona. Tal com veiem, el logotip pren exactament la tipologia de l'anvers d'aquella medalla (Crus. 958), només que canvia la primera part de la llegenda, situada a l'esquerra de l'elm que el presideix i que era AYUNto CONSTnal, per ARXIV:MAS, tot conservant el BARCELONA de la part dreta. Ús o, novament, abús? No podem contestar aquesta pregunta, car no sabem si Arnau va aprovar aquesta utilització. L'Arxiu Fotogràfic Mas fou creat pel fotògraf Adolf Mas i Ginestà (Solsona, 1861-Barcelona, 1936). El logotip l'hem pres d'un full d'ençàrec fet a l'Arxiu quan era al carrer de la Freneria i, de segur, durant la preguerra, ja que totes les anotacions són en català. Actualment, l'Arxiu és a la Casa Amatller del passeig de Gràcia.

Novetats i precisions sobre les medalles commemoratives dels Països Catalans (I)

M. CRUSAFONT I SABATER

Han passat prop de tres anys des de l'edició del nostre llibre sobre les medalles¹ i les novetats no s'han fet esperar. És un fet normal quan hom pretén l'exhaustivitat i ho és més encara en una temàtica que pateix d'una manca tan gran de treballs previs com la medallística catalana. D'altra banda, hem afegit el terme *precisions* al títol perquè no ens limitarem a descriure les novetats materials que hem pogut aplegar durant aquests anys, sinó que farem també aportacions de tipus documental. Algunes d'aquestes precisions han estat el resultat de recerques posteriors, però d'altres no són altra cosa que projectes o tasques ja realitzades que, a última hora i a causa del volum ja excessiu que va anar prenent el llibre, no vàrem poder incorporar.

Suposo que des de fora es fa difícil el fet de fer-se càrrec de la lamentable precarietat amb què hem d'anar realitzant la nostra recerca: els autors hem de realitzar totes les tasques, des de les documentals fins a les fotografies, passant pel redactat, la correcció i el seguiment de l'edició. La nostra recerca es fa sense cap mena d'ajut, subvenció o beca i tot el seu cost, des de la dedicació d'hores fins al pagament de les còpies fotogràfiques, l'hem d'assumir personalment. Un cop feta l'obra, encara cal maldar per poder sostenir el cost de l'edició. En aquestes circumstàncies el llibre de les medalles no podia haver tingut dos volums. En els països civilitzats, els investigadors reben una compensació per la seva tasca i ajuts per cobrir despeses externes com ara la fotografia. No cal dir que un llibre com el de les medalles hauria d'haver comportat una estada subvencionada als grans museus a fi i efecte de poder fer un recull sistemàtic del material, la realització de

1. M.CRUSAFONT I SABATER, *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa (s.XV-XX)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans) Barcelona 2006.

fotografies en color i una edició molt més acurada. Res d'això no ha estat a la nostra disposició i ja és un miracle que els llibres puguin anar sortint, si pensem que el cost de les nostres edicions pot suposar entre tres i deu vegades l'import dels ajuts de l'Institut. Només les col·laboracions externes, algunes també fruit de sacrificis personals, ens han permès d'anar mantenint la cadència de les nostres edicions. Malgrat tot, la nostra Societat ha pogut tirar endavant els seus programes i és la que publica més llibres de l'Institut. El fet de tenir llibres encallats, sense publicar, hauria estat el nostre veritable fracàs. Sortosament, hem pogut conjurar aquest perill, però ens és materialment impossible el fet de millorar alguns elements complementaris com ara les fotografies, les il·lustracions en color, etc.

LES MEDALLES DE LLUÍS XIV

Tot i els nostres esforços, no ens fou possible consultar un llibre que semblava clau en aquest apartat. Ens referim al de Josephe Jacquot. Avui aquesta consulta sembla que ha estat possible, però haurem de subscriure un comentari que varem llegir sobre aquesta obra: «És una llàstima que no s'hagi aprofitat l'ocasió per a fer-ne un recull exhaustiu».² Efectivament, si nosaltres publiquem 64 medalles, entre tipus i variants, de les peces corresponents al nostre sector, en l'obra comentada n'hi trobem només 25. D'altra banda, hi trobem a faltar algun dels gravadors que varen obrar peces a nom de Lluís XIV, com ara Du Vivier. L'obra no ens ha aportat cap tipus nou, però, en canvi, sí que podrem afegir algunes varietats de metall o de mida i donar precisions importants sobre els gravadors i les seves maneres de signar les medalles.

Relacionem la correspondència entre els números nostres i els de Jacquot, però prescindirem de les 39 medalles publicades per nosaltres i que Jacquot no menciona. Si no indiquem altra cosa, totes les medalles són a nom de Lluís XIV. En els casos en què calgui, indicarem les dades noves que ens aporta Jacquot:

Ref. nostra	Any	Tema	Ref. Jacquot
Crus- 98	1643	Batalla naval prop de Cartagena	Jacquot-464
Crus- 99	1643	Mateix tema	Jacquot-465
Crus-100	1643	Mateix tema	Jacquot-243
Crus-100b	1643	Mateix tema	Jacquot-466
Crus-101a	1643	Mateix tema	Jacquot-468
Crus-103	1645	Presa de Roses	Jacquot-244 i 477, indicant que és d'aram.

2. Nosaltres hem consultat l'obra següent: *La médaille au temps de Louis XIV*, París, Hôtel de la Monnaie, 1970, els textos del qual són, en la seva major part, de Josephe Jacquot. Però també podria ésser que aquesta autora hagués fet una monografia posterior que nosaltres no coneguem. Llavors potser alguns dels nostres retrets serien injustificats.

			Nosaltres la donàvem únicament com d'argent, tot seguint les informacions de Dhénin. De tota manera, no sabem si l'afirmació de Jacquot és fiable, perquè en referenciar la peça diu que es tracta d'un encuny del Museu.
Crus-105b	1645	Mateix tema	Jacquot-478
Crus-106a	1645	Mateix tema	Jacquot-481
Crus-109	1645	Presa de Balaguer	Jacquot-135, que li atribueix un diàmetre de 68 mm. De tota manera, a la seva foto mesurem 63 mm, tal com deia Dhénin i copiàvem nosaltres. Per tant, és millor acceptar els 63 mm. També atribueix la peça a Bernard. Nosaltres la donàvem a Molart. Poden haver-hi versions de tots dos artistes, si no és que l'anvers és de l'un i el revers de l'altre.
Crus-113	1648	Presa de Tortosa	Jacquot-245
Crus-114	1648	Mateix tema	Jacquot-296
Crus-119	1675	Presa de 80 ciutats a Catalunya	Jacquot-385, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram. N'hi ha, doncs, dels dos metalls.
Crus-120	1675	Entrada d'aliments a Messina	Jacquot-381, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram.
Crus-122	1676	Batalla a Palerm	Jacquot-390, d'or. Nosaltres descrivíem la versió d'aram.
Crus-125	1677	Presa de Banyuls	Jacquot-399, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram.
Crus-126	1678	Presa de Puigcerdà	Jacquot-408, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram.
Crus-129	1689	Presa de Camprodon	Jacquot-255, d'aram i d'or. Nosaltres només descrivíem la d'aram.
Crus-131	1694	Batalla del Ter	Jacquot-162 i 542, la primera d'argent, mentre que nosaltres donàvem la versió d'aram i la segona d'aram però amb un diàmetre de 70 mm, mentre que la nostra és de 41 mm. No en dóna la fotografia i, per tant, no ens és possible de verificar si hi ha diferències de dibuix entre la versió gran i la petita. És probable que a la peça gran la testa del rei de l'anvers porti un bust drapejat

- com en la de Girona, Crus-133, de mida semblant.
- Crus-133 1694 Presa de Girona Jacquot-341 i de diàmetre 70, mentre que la nostra font, Botet, ens donava 68 i 73. Com a mínim, la mida de 73 de Botet és correcta, ja que tenim l'empremta que en va fer i que reproduïm a Crus-133. Pel que fa als gravadors, la nostra està signada a l'anvers amb una R que nosaltres suposàvem de Roussel, mentre que Jacquot la troba al revers i la creu de Roettiers. En l'exemplar de Botet, però, el revers està clarament signat per Molart. Per tant, hi ha d'haver dues versions, si la lectura de Jacquot no és errònia.
- Crus-135 1697 Presa de Barcelona Jacquot-433, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram.
- Crus-154 1705 Anna d'Anglaterra. Presa de Barcelona Jacquot-434
- Crus-167 1706 Arxiduc. Alliberament de Barcelona Jacquot-432
- Crus-170 1711 Nova presa de Girona Jacquot-222, de diàmetre 41, mentre nosaltres descrivíem la versió de diàmetre 72, treta de Van Loon. Pel que fa a l'artista, Van Loon no l'indica. Jacquot diu que és de Dollin.
- Crus-175 1712 Presa de Barcelona Jacquot-435, d'argent. Nosaltres descrivíem la versió d'aram. Cal aclarir que aquesta «presa» de Barcelona és fictícia i que l'entrada a la ciutat no es produí fins al 1714, com és ben sabut.

Jacquot dóna molt poques il·lustracions i, generalment, només d'una de les cares. És per aquest motiu que no ens ha estat possible completar la part gràfica en les peces de mida diferent o de la Crus-170, que nosaltres vàrem haver d'il·lustrar amb el dibuix de Van Loon.

Jacquot dóna també dades biogràfiques de la major part dels artistes que varen obrar les medalles de Lluís XIV, tant dels francesos com dels estrangers. No copiarem aquestes informacions, ja que en el nostre glossari d'artistes ja consten dades biogràfiques de cadascun d'ells, però sí que ens ha semblat útil el fet de transcriure les diferents formes amb què signaven aquests gravadors, tant dels que tenen medalles en el nostre llibre com dels que fins ara no hi són representats. En moltes de les signatures apareix una lletra F al final que no té relació amb els noms, sinó que vol dir FECIT.

Jean Varin (1596?-1672)	JEAN.VARIN; VARIN; I.V.F.; I.WARIN; WARIN; W.
Thomas Bernard (1650-1713)	T.BERNARD.F; BERNARD.F; T.B.F.; B.
François Chéron (1635-1698)	F.CHERON.F; F.CHERON; CHERON.
Jean Dollin (?-1725)	DOLIN; I.D.
Jean Bapt. Dufour (1637-?)	DVFOVR; D.F.; D.
Hercule Le Breton (?-1712/14)	BRETON; H.B.
Jean Mauger (1648-1722)	I.MAUGER.F; MAUGER.F.; I.M.F.; I.M.
Michel Molart (?-?)	M.MOLART F.; MOLART FECIT; M.MOLART; MOLART F.; MOLART; M.M.
Jerôme Roussel (1663-1713)	H.ROUSSEL.F.; ROUSSEL.F.; H.R.F.; de manera excepcional, R.
Josep Roettiers (1635-1703)	J i R nexades; usualment, R.
Antoine Meybusch (?-1701)	ANT.MEYBUSH FECIT; ANT.MEYBUSH F.; A.MEYBUSH F.; A.MEYBUSH; MEYBUS; MAIBUS MEIBUS; MEYB.FEC.; A.MB.F.; A.M.F.; A.M.
Raimond Falz (1652-1703)	R.FALTZ; R.FALZ; FALZ; KF en monograma (potser hauria d'ésser RF en monograma?).
Johannes Smeltzing (1656-1693)	I.SMELTZING; J.S.; S.N., per Smeltzing of Nimmwegen.
Francesco Bertinetti (?-?)	F.BERTHINET; BERTHINET; BERTINET.

Varin i Roettiers eren dels Països Baixos; Meybusch i Smeltzing, alemanys; Falz era suec, i Bertinetti, italià. Tant Varin com Bertinetti varen afrancesar els seus noms: el de Varin era, en realitat, Warin, i Bertinetti ja veiem que signa Berthinet.

MONOGRAMES UTILITZATS PELS ARTISTES

Els primers gravadors de medalles del Renaixement solien signar amb tota claredat les seves obres, amb el nom complet i de manera gairebé ostentosa, amb lletres grans. Eren artistes de prestigi i probablement els mateixos magnats que encarregaven les peces tenien interès a fer reluir la categoria dels artistes que les havien modelat. Ja hem vist més amunt que els artistes del Barroc també solien signar, però a voltes només amb una inicial o bé amb monogrames. En el cas de la medallística francesa, la major part dels artistes ha pogut ésser ben documentada i les atribucions s'han pogut establir amb força seguretat a partir de la documentació reial o de les acadèmies creades pel rei per fer encunyar les medalles. Els problemes comencen a aparèixer més tard, quan les emissions de les medalles sorgeixen

xen d'entitats o d'ens de més curta durada i la documentació de l'encàrrec a l'artista, per exemple, esdevé impossible. En el cas de la nostra medallística, hi ha, sovint, el costum de signar amb el nom complet o amb inicials, la qual cosa dóna una bona guia, però també hi ha molts casos de peces no signades i, per tant, de difícil atribució, o bé signades amb monogrames que, passades unes dècades, ja ningú no sap a qui es refereixen. Aquest costum dels monogrames s'ha generalitzat força en els darrers temps. És a dir, de la postguerra ençà.

A la làmina hem dibuixat i numerat alguns d'aquests monogrames. El primer és d'Eusebi Arnau i combina una A gòtica amb una E corbada. El segon correspon a Antoni Parera i és un simple nexat entre la A i la P de les seves inicials. Aquests dos artistes, però, signaren més sovint amb els seus noms complets o bé amb les seves inicials.

A partir del número 3, els monogrames corresponen a artistes o fabricants que han actuat generalment durant la postguerra. El 3 correspon a Josep Ramisa; el 4, a Nuet Martí; el 5, a Antoni Llopis; el 6, al reussenc Ramon Ferran; el 7, al sabadellenc Camil Fàbregas; el 8, als fabricants valencians Sanchis i Soler; el 9, a l'escultor Francesc Sociés, i el 13, a l'escultor i medallista valencià Enric Giner. El monograma 10 va donar molts maldecaps. Sospitarem al principi que pogués ésser d'Eusebi Arnau, tot i que l'amic Jesús Olano ja ens advertia que hi havia

massa medalles amb aquesta marca i que totes eren massa modernes. Vàrem trobar, però, una medalla amb aquesta marca i la signatura completa d'un altre artista. Era clar, doncs, que s'havia de tractar de la marca d'un fabricant. Finalment, hem pogut saber que es tracta de la marca del fabricant de medalles Eduard Ausió. La marca 11 no l'hem pogut identificar, però apareix a les medalles del Banc de Sabadell que després comentarem. La 12, que apareix a les medalles de La Seda, Crus-1892, tot i les gestions fetes prop d'aquesta indústria i la seva bona predisposició a intentar aclarir-ho, no hem pogut saber a qui correspon. Finalment, la 14, formada per dues B oposades, correspon al fabricant de Barcelona Barri Bagur, que ja fa uns deu anys que va deixar aquesta activitat.

LES MEDALLES DE LES SUCURSALS DEL BANC DE SABADELL

Pels primes anys de la dècada dels setanta del segle XX, el Banc de Sabadell va iniciar una forta expansió de tipus territorial i es va implantar en una gran quantitat de poblacions catalanes. Al principi, cada una de les inauguracions de noves sucursals era commemorada amb l'emissió d'una medalla que era distribuïda als assistents. Segons ens va comentar un dirigent d'aquesta entitat, la iniciativa es va haver d'estrancar perquè sovint hi havia clients del banc que, no havent pogut assistir als actes inaugurals, volien tenir, també, la medalla, i resultava difícil d'acontegar tot-hom, de manera que una idea que pretenia donar satisfaccions acabava per generar conflictes. Al nostre llibre sobre la medalla, vàrem incloure-hi una d'aquestes medalles: es tracta de la Crus-1935, que celebra la inauguració de la sucursal de Vilafranca del Penedès l'any 1973. La sèrie d'aquestes medalles, totes del mateix format, és de dibuixos clàssics, però de bona factura i d'una acurada encunyació. Vàrem intentar saber més coses sobre aquestes peces: quantes se n'havien encunyat?, en quins anys i en quins llocs?, qui les havia gravat i qui les havia encunyat? Malgrat la bona disposició de l'entitat, ningú no ens pogué aclarir aquests punts. Ja publicat el llibre, hem pogut saber, finalment, algunes de les dades: el nombre, el lloc i els anys de les peces. Es tracta de 35 medalles de coure que es feren en els anys i llocs següents:

Sense data	1 St. Adrià de Besós (però del 1975).
1971	1 Caldes de Montbui.
1972	3 Barcelona, Mataró i Montmeló.
1973	12 Canovelles, Esparreguera, Esplugues de Llobregat, Igualada, Montornès del Vallès, Olesa de Montserrat, el Prat del Llobregat, Ripollet, St. Feliu de Llobregat, Sta. Maria de Barberà (Barberà del Vallès), Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

- 1974 6 Cardedeu, Cerdanyola del Vallès, Granollers, la Llagosta, Sta. Coloma de Gramanet i Vic.
- 1975 8 L'Hospitalet de Llobregat, Manlleu, Manresa, el Masnou, Parets del Vallès, Premià de Mar, St. Sadurní d'Anoia i Sitges.
- 1976 4 Castellbisbal, St. Andreu de la Barca, St. Celoni i St. Quirze del Vallès.

Les primeres medalles porten a l'anvers l'escut del poble corresponent i una llegenda marginal que diu BANCO de SABADELL, excepte la de la sucursal de Barcelona, que porta en aquesta cara l'escut de Sabadell. Al revers consta el nom de la població, l'any i algun element característic de cada lloc; en el cas de Barcelona, el seu escut. Més endavant, l'anvers va canviar: la llegenda fou BANC DE SABADELL i es disposà a la part esquerra de manera vertical, tot restant l'espai central i de la dreta ocupats per l'escut de la població, tot plegat superat per un ornament vegetal. Com a element distintiu de Santa Coloma de Gramanet s'escollí el poblat ibèric de Puig Castellar i es reproduïren l'anvers i el revers d'una moneda ibèrica amb la llegenda Laiesken.

Les medalles porten el monograma núm. 11 de l'apartat anterior i estan numerades. La xifra més alta que hem trobat, un cop examinades diferents col·leccions, ha estat el 474, la qual cosa fa pensar que es degueren emetre unes cinc-centes medalles. Només en un exemplar de Caldes de Montbui manca la marca del fabricant i el número. Totes les peces que hem vist fins ara són d'aram, a excepció d'un exemplar de la de Caldes de Montbui que és d'argent i que porta, a més de la marca del fabricant i el número 6, un punxó o contrast del metall.

ADDICIONS AL CATÀLEG DE LES MEDALLES

Farem la descripció de prop de cent trenta medalles noves, és a dir, no incloses al nostre llibre. A aquestes caldria encara afegir les d'Eusebi Arnau publicades per Marín³ i que no són al nostre llibre, amb l'aplicació, però, de dos criteris restrictius: només cal afegir les que siguin commemoratives i les de temàtica catalana, segons la delimitació que varem establir al nostre llibre. No tornarem a descriure les medalles d'aquest grup que són perfectament accessibles al llibre esmentat.

Pel que fa a l'addenda actual, la visió de conjunt del nou aplec ens porta a dues reflexions. D'una banda, ens reforça una impressió que ja es pot obtenir del llibre: un cop passats el períodes brillants del Renaixement i del Barroc, les iniciatives de les emissions de medalles passen dels sobirans i els magnats a sectors molt més amplis

3. M.ISABEL MARIN, *L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2005.

de la societat, però la caiguda de nivell artístic del conjunt de la medallística és evident. Es troben a faltar peces realment de relleu i només la gran ocasió del Modernisme i alguns moments de la medallística actual, novament amb firmes de categoria, ens permet un cert respir, amb peces realment importants. Si fóssim historiadors de l'art, hauríem prescindit sense contemplacions de tanta xavalla, però la nostra condició d'historiadors no ens permet passar per alt les humils peces d'alumini de les «Santa Misión» de començament del segle XX, que ens reflecteixen la batalla perduda per al restabliment del paper rellevant de la religió, o les estereotipades peces esportives, que ens evidencien el paper capdavanter dels catalans en la introducció i el desenvolupament de tota mena d'especialitats, per donar, només un parell d'exemples.

En un altre aspecte, el nombre d'addicions resulta també una mica enganyós. Només unes poques peces són realment importants. La major part són variants sobre tipus coneguts o afegits a sèries estereotipades de tipus esportiu que són gairebé inabastables per naturalesa, si tenim present que a voltes es donava medalla al participant que quedava en la posició deu... o vint-i-tres.

En termes generals, només hem il·lustrat aquelles peces que són realment noves. Les varietats que corresponen a tipus ja coneguts les descrivim en referència al tipus ja publicat al llibre. En el cas de les medalles esportives, hem il·lustrat només un tipus dels que no havien estat representats en el llibre, però afegim amb una simple menció les variants respecte a aquest tipus, si en coneixem. Si hi ha comentaris a fer, els farem després de la descripció de cada peça.

CATÀLEG

Sèrie cronològica fins al 1836

1. Medalla de Miguel de Molinos. 1687.

Ja descrita, però no il·lustrada, al nostre llibre amb el núm. 127 bis. Li vàrem dedicar un article a *Acta Numismàtica* 36, p. 218-220, amb il·lustració i un ampli comentari. La tornem a reproduir com a recordatori de peça que cal afegir al llibre pel que fa a la il·lustració i la documentació.

Sèrie monogràfica de religioses valencianes (1850-1980)

2. Oriola. 1868. Jesús Natzarè. Llautó. Oval.

a/ N.P.JESUS NAZARENO. Al l'exerg: ORIHUELA	Crist portant la creu
r/ (flor)S.FRANCISCO DE ASIS(flora)ORDEN TERCERA	El sant, de mig
cos, davant diferents símbols, i a sota, en un exerg: 1868	
Pes: 7,1 g	Mides: 30 × 26 mm Inèdita Làmina RR

3. Xàtiva. 1901. Verge del Puig. Alumini. Oval.

a/ (estel)VERGE.SMA.DEL.PUIG.SIAUNOS.PROPICIA(estel)1901 La Verge
r/ (3 estels)GLORIOS(FLOR)SANT(FLOR)JOSEP(FLOR)PROTEGIUNOS

El sant

Pes: 1,1 g Mides: 25 × 20,5 mm Inèdita Làmina RR

Ens inclinem a atribuir-la a la Verge de Xàtiva, perquè la del Puig de Santa Maria sol ésser representada amb la Verge sedent.

Sèrie monogràfica de la Catalunya Nord (1862-1950)

4. Tuïr. 1839. Verge de la Pietat. Llautó. Oval.

a/ NOTRE DAME DE PIETAT Verge amb Crist jacent

r/ RESTAURATION DU 6 OCTOBRE 1839 Cor flamejant travessat per sageta

Pes: 2,8 g Mides: 25 × 20 mm Inèdita Làmina R

Sèrie cronològica (1837-1898)

5. Palma de Mallorca. 1857. Exposició Agrícola. Aram.

a/ (sense llegenda) Armes de Palma

r/ En el camp: EXPOSICION/AGRICOLA/DE/1857 Orles de punts i arcs trenats

Pes: 39,5 g Ø: 40 mm Inèdita Làmina RRR

6. Avinyonet del Penedès. Vers 1870. Distintiu de regidor. AR. Oval ornat amb corona.

a/ (flor)AYUNTAMto CONST(flora)DE AVIÑONET Armes d'Avinyonet

r/ (llis)

Pes: 17,1 g Mides: 47 × 30 mm Inèdita Làmina RR

7. Catalunya. 1881. Naixement Josepa Medinyà. AR.

a/ JOSEFA MADIÑA. En l camp: NACIÓ 15 DBRE 1881 i petits ornaments

r/ (estel)MADRINA(estel)MIQUELINA MADIÑÁ. En el camp: 19 MZO 1882.

Traços

Pes: 3,9 g Ø: 23 mm Inèdita Làmina RRR

8. Barcelona. 1885. Còlera. AR.

És el mateix tipus Crus-727, però d'argent i amb dedicació al camp del revers:

Cartel·la: TESTIMONIO DE RECONOCIMIENTO /A LA RELIGIOSA DE LA INMACULADA CONCEPCIÓN/MADRE BENIGNA KELLER KETHEL

Pes: 63 g Ø: 52 mm Inèdita Làmina RRR

9. Escorca. 1886. Verge de Lluç. Llautó. Oval.

a/ STA VERGE DE LLUCH PREGAU PER MI Verge de Lluç

r/ +AMOUR ENVERS LE COEUR MATERNEL DE MARIE En el camp: +/13
MAI/

1886/+

Pes: 0,9 g Mides: 17 × 13,5 mm Inèdita Làmina

R

Curiosa medalla d'un bilingüisme que caldria poder justificar.

10. Barcelona. 1888. Exposició Universal. Arc d'entrada. Aram.

Com la Crus-775, però amb el revers llis.

Pes: 80 g Ø: 60 mm Inèdita Làmina

RRR

Potser pensada per gravar-hi al revers una dedicació. Crida, però, l'atenció la caiguda de pes respecte a la Crus-775, que pesa 98 g.

11. Vilanova i la Geltrú. Ajuntament. Vers 1890. Plom.

a/ VILLANUEVA Y GEL-TRU AGRADECIDA Armes de Vilanova coronades

r/ (sense llegenda marginal) En el camp: làurea i espai per gravar

Pes: 19,5 g Ø: 39 mm Inèdita Làmina

RRR

És possible que es tracti d'una prova d'alguna medalla municipal per agrair serveis.

12. Vilanova i la Geltrú. 1900. Fàbrica Marquès. Llautó.

a/ GLORIÓS SANT ANTONI PREGAU PER NOSALTRES St. Antoni, dret, de front

r/ En el camp: RECORT/DE LA BENEDICCIÓ/DE LA IMATGE/DE Sn. ANTONI/EN LA FÁBRICA DE/D.MANUEL MARQUÉS/VILANOVA Y GEL-TRÚ/4 DE JUNY/1900

Pes: — g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada

RRR

Devem a l'amic Llorenç Farrés la coneixença d'aquesta medalla.

13. Reus. 1892 (?). Verge de la Misericòrdia. Alumini. Lobulada.

a/ (estel)N.SEÑORA DE(estel)MISERICORDIA(estel)APARECIDA(estel)

EN(estel) REUS 1592. La Verge sobre un camp estelat

r/ ROGAD POR NOSOTROS MA (Maria) superposades i coronades

Pes: 0,85 g Mides: 23 × 23 Inèdita Làmina

R

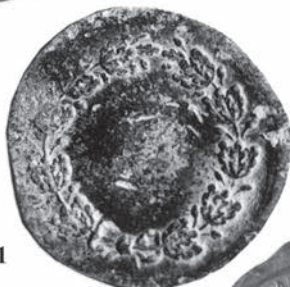
Suposem que commemora el tercer centenari de l'aparició. De fet, les del 1904 que commemoren la coronació d'aquesta Verge, Crus-1351 i 1353, tenen la mateixa forma.

10

11

13

14

15

16

Sèrie monogràfica catalans d'Amèrica (1896-1955)

14. Buenos Aires. 1905. Centre Català. Llautó. Ondulada.

a/ CENTRE CATALÀ-CARNAVAL Home disfressat. Orla modernista

r/ En el camp: OBSEQUIO/DE/LA MODERNA/Fca DE MEDALLAS/Bn MITRE 744/Bos Aes Orla modernista

Pes: 5 g Mides: 25 × 24 mm Inèdita Làmina RRR

15. L'Havana. 1908. Montepio de Montserrat. Llautó. Ondulada.

a/ MONTEPIO DE MONTSERRAT-1er JANER-1857 Montserrat i monestir

r/ PANTEÓ SOCIAL- 6 SETEMBRE/1908. A la vora: HORTA i CIA Panteó.

Mateix tema que les medalles Crus-904 i 905.

16. Montevideo. 1913. Jocs Florals. Argent incús i paper.

a/ Medalló amb dama sobre fons d'armes catalanes i flors als espais. En el medalló i en

lletra molt petita: Es.A.BAGUÉ, i a la vora: TAMMARO (?). Dibuix modernista

r/ Unes bandes subjecten un carnet de paper. A les bandes: JOCS FLORALS - MONTEVIDEO.MCMXIII. Al paper: CATALUNYA NOVA/CARNET D'HONOR/

Don. A sota, restes de tampó rodó

Pes: — g Mides: 70 × 53 mm Inèdita Làmina RRR

17. Buenos Aires 1814.Dedicació personal. Or.

a/ Bust masculí i orla trenada i realçada. A la dreta, signatura de l'artista: J. Alguero

r/ A LA MEVA ESPOSA M. B. de B. En el camp, poema:

Pel meu bon record jo't dó una medalla perquè sobre el cor la portis posada

Qu'et sigui el teu Nort De nit y de dia; y al vindre la mort ¡qué sigui ta Vida!

A sota: B.Aires/6-1-1914 i monograma amb A i B. Orla com a l'anvers

Pes: 19 g Ø: 37 mm Inèdita Làmina U

Curiosa medalla, qui sap si d'un emigrant que la trametria a la seva esposa a Catalunya. En qualsevol cas, l'acusat desgast del revers mostra que l'esposa la usà llargament.

Sèrie cronològica (1899-1939)

18. Arenys de Mar. 1902. Casino Industrial. Argent daurat. Acaironada i feta amb burí.

a/ Casino Industrial - Arenys de Mar. En el camp: Baile Infantil. Estel

r/ En el camp: Carnaval/1900/1er premio i petits ornaments vegetals

Pes: — g Mides: 38 × 37 mm Inèdita Làmina RRR

19. Mataró, després del 1903. Col·legi de Procuradors. Argent. Forma d'escut i corona.

a/ COLEGIO DE PROCURDORES-DE MATARÓ. Armes espanyoles

r/ En el camp: REAL ORDEN/26/JUNIO/1903

Pes: — g Mides: 55 × 31 mm Inèdita Làmina RR

Devem el coneixement d'aquest distintiu a l'amic Josep Rovira de Mataró.

Nota a la medalla Crus-1065 referent a Ferrer i Guàrdia: en descriure aquesta peça d'alumini i 28 mm de diàmetre, varem anotar l'existència d'una postal on es deia que hi havia exemplars de bronze de 200 mm de diàmetre, però en el text i a la p. 187 dèiem que aquesta versió tenia 220 mm. A la postal es llegeix exactament això: «Dije de aluminio t. 30 mm/Bajorelieves sobre bronce t. 220 mm». Per tant, la mida veritable és de 220 mm. La petita que hem examinat no arriba pas, però, als 30 mm.

20. Buenos Aires. 1910. Medalla a Barcelona. Argent.

a/ 1810-25 de-Mayo-1910 Figures al·legòriques de la nació, la navegació i l'artesania. Armes de l'Argentina. Fons d'edificis

r/ Orla vegetal amb els escuts de Buenos Aires i de Barcelona a dalt. En el centre, cartel·la amb la llegenda: BUENOS AIRES MAYO 20 DE 1910/EL HONORABLE CONCEJO DELIBERANTE/ORDENA:/Artº 1º:REMÍTASE AL EXMO AYUNTAMIENTO/ DE LA CIUDAD DE BARCELONA/UNA MEDALLA y UN MENSAJE QUE EXPRESE/EL SENTIMIENTO DE GRATITUD DEL HONORABLE/CONCEJO MUNICIPAL DE BUENOS AIRES/POR EL ENVIO DE SU DELEGACIÓN EN/ EL PRIMER CENTENARIO DE LA NACIÓN/ARGENTINA/Artº 2º: COMUNÍQUESE ETC.,/CARLOS M.COLL, PRESIDENTE/ARTURO RUIZ RIBAS; SECRETARIO.

Pes: 151 g Ø: 70 mm Burzio, p.44 Làmina U

Interessant peça d'obsequi, de ben segur única, que es trameté a l'Ajuntament de Barcelona. El cognom del batlle de Buenos Aires, Coll, fa pensar si seria algun emigrat o descendent d'emigrat català. La reproduí H. F. Burzio a «España en la medallística argentina» *Gaceta Numismática*, 28, ANE, 1973, p. 32-47, vegeu foto, sense descripció, p. 44.

21. Sabadell. Vers 1910. Escola Industrial. Aram.

a/ ESCUELA INDUSTRIAL DE ARTES Y OFICIOS Dama amb corona de llorer asseguda. A sota i a l'esquerra, l'escut i el nom de SABADELL. Al fons es veu un temple de l'època clàssica.

r/ Llis

Pes: 15,6 g Ø: 33 mm Inèdita Làmina RRR

L'edifici de la primera Escola Industrial es va construir entre el 1907 i el 1910, per això pensem que si la peça commemora la inauguració de l'escola, hauria d'ésser del 1910.

22, 24, 27, 29, 30 i 32. Congressos de Metges (després, de Metges i Biòlegs) de Llengua Catalana. A la p. 214 del nostre llibre, fèiem una llista de les insígnies que coneixíem dels Congressos de Metges de Llengua Catalana, sigui pels encunys del fabricant barceloní Castells, sigui pel fet d'haver pogut fotografiar alguna de les insígnies. Al catàleg vàrem reproduir les insígnies (menys una) però no els encunys. Els reproduïm a la làmina amb els números indicats a dalt. Les descripcions són les següents:

22. 1913. PRIMER CONGRÉS DE METGES DE LLENGUA CATALANA 1913. Armes en cairó partides. A l'esquerra, símbol mèdic, i a la dreta, armes catalanes.

24. 1917. SEGON-CONGRÉS-D METGES-D LLENGUA-CATALANA. Símbol mèdic que es superposa a un escut català, tot entre 19-17.

27. 1919. TERCER-CONGRES-D METGES-D LLENGUA-CATALANA en una cinta lobulada que volta un escut català superat d'emblema mèdic. A sobre: 1919

29. 1921. QUART-CONGRES.D METGES.D LLENGUA.CATALANA en una cinta com abans que emmarca un escut superat d'emblema mèdic i entre 19-21.

30. 1936. NOVE CONGRES MEGES BILEGS LLENGUA CATALANA en una banda octagonal que volta un escut català en cairó

32. Oblidàrem de descriure i reproduir aquesta insígnia del sisè congrés que ara podem veure a la làmina amb el núm. 32 i que diu: SISÈ CONGRES DE METGES DE LLENGUA CATALANA al voltant d'un escut català apuntat i coronat que porta l'emblema mèdic. Podem imaginar com devien ésser les altres insígnies: de llautó i esmaltades, en vista de la que ara reproduïm i de les que vàrem publicar al llibre.

23. Barcelona. 1915. Exposició Internacional. Creu amb esmalts.

17

18

19

20

21

a/ .EXPOSICION INTERNACIONAL.PALACIO DEL TIBIDABO Armes
espanyoles coronades i voltades de làurea. El conjunt, al centre d'una creu de cinc
raigs i cinc ornaments intercalats

r/ llis

Pes: 52 g Ø: 65 mm. Inèdita Làmina RRR

La creu no porta any. L'hem suposat del 1915 perquè entre les medalles usals
d'aquestes exposicions, només a la del 1915, Crus-1801, es fa referència al Palau
del Tibidabo.

25. Barcelona. Vers 1918. Final Primera Guerra Mundial. Argent.

a/ BRITISH & AMERICAN RED CROSS.BARCELONA Creu de la
Creu Roja

r/ En el camp: llorer/ALLIED/VICTORY/1914-1918

Pes: 4,50 g Ø: 25 mm Inèdita Làmina RRR

Aquesta medalla i la següent corresponen a la Primera Guerra Mundial, són es-
trangeres, però fan referència a Catalunya. La que hem descrit, amb la cronologia
1914-1918 degué ésser feta poc després d'acabada la guerra i menciona Barcelo-
na. Pel que fa a la següent, tot i que es tracta d'una peça francesa, la dedicatòria
del revers és en català.

26. Catalunya. 1918. A Guido Agostini. Daurada. Revers gravat amb burí.

a/ JOURNÉE.DE.PARIS.14 JUILLET/1917 Dama representant França acollint
un soldat francès ferit. A baix i a l'esquerra: PARIS-ART. A la dreta, G i llorer

r/ En el camp: Homenatge/a/Guido Agostini/16-6-1918

Pes: 8,5 g Ø: 28 mm Inèdita Làmina RRR

28. Barcelona. 1919. Societat d'Atracció de Forasters. Argent. Revers gravat amb
burí.

a/ En el camp: SOCIETAT/D'ATRACCIÓ/DE/FORASTERS-BARCELONA.
Elm cimat de drac alat sobre armes apuntades de Barcelona

r/En el camp: A. D. Ignacio Sastre. Branca de llorer. A la vora: VALLMITJANA.

Pes: 70 g Diàmetre 50 mm Inèdita Làmina RRR

Aquest tipus ja havia estat descrit per nosaltres amb les medalles Crus-1046, sen-
se datar ni dedicar, amb llegenda en castellà i d'aram, i la Crus-1213, dedicada,
datada el 1925 i d'argent.

31. Barcelona. 1925. Acadèmia de Belles Arts. ARNAU. Or.

Com la Marín-47-Variant, però dedicada a D.JOSÉ AGUILERA MARTÍ/1925.

Pes: 22 g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada RR

Vegeu l'article que hem dedicat a Eusebi Arnau.

33. Catalunya. 1930. Concurs fotogràfic. Argent daurat. Gravada amb burí.
a/ Dama (Catalunya) sostenint un escut català. Al fons, bous llaurant i muntanyes.
Al l'exerg, C.E.B., i a la vora, en lletra petita: A PARERA.

r/ En el camp: VII CONCURS/FOTOGRAFIC/1930/Tercer premi

Pes: 34 g Ø: 40 mm Inèdita Làmina RR

Un dels tants reaprofitaments de la medalla emprada inicialment per l'Institut Català de St. Isidre, Crus-1036a, del 1907; 1244, del 1928; 1281, del 1930, i 1331, del 1936. Encara s'emprà l'altra cara de la medalla original de Parera durant la postguerra: Crus-1828, del 1942.

34. Catalunya 1933. Concurs fotogràfic. Daurada.

a/ Sense llegenda Dama portant llorer i càmera fotogràfica

r/ En el camp: TROFEO/Santiago Amat/2º AÑO/1933

Pes: 22,2 g Mides: 41 × 30 mm Inèdita Làmina R

Model emprat, amb variacions, en altres medalles: Crus-1865, per exemple. El mateix tipus, sense la càmera ni l'orla, s'emprà en un campionat esportiu. Vegeu el núm. 73.

35 i 36. Del tipus Crus-1307, emprat des del 1933 per l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya. N'hem trobat dues dedicacions de revers diferents i no datades:

35. Argent-r/X Crs ANYAL/20n PREMI/2ª CATEGORIA/JOSEP VICENS/BROMURS

Pes: 15,9 g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada R

36. Aram-r/3er PREMI/BROMURS/Josep Vicens/2ª CATEGORIA/VIII CONCURS/ ANYAL

Pes: 15,3 g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada R

Sèrie monogràfica de medalles religioses del segle XX (1900-1939)

37. Catalunya. 1901. Primera comunió. AR. Obrada amb burí.

a/ En el camp: Recort de la/1ª Comunió/PT (nexades)/21 Nobre/901. Orla vegetal
r/ Llis

Pes: 4,4 g Mides: 33 × 30 mm Inèdita Làmina R

Una de les tantes peces commemoratives de caràcter particular; aquesta, més que una medalla, podria ésser considerada una plaqueta, ja que porta elements de subjecció al darrere.

33

34

37

39

38

41

41

40

42

42

38. Barcelona. 1906. Petra de St. Josep. Daurada.

a/ MADRE PETRA-DE S. JOSÉ Monja en orla lobulada i angulada

r/ En el camp: +/FUNDADORA DE/LA CONGREGACIÓN/DE MADRES DE
DESAM-/PARADOS Y DEL SANTUA-/RIO DE SAN JOSÉ/DE/LA MON-
TAÑA./1845-1906/

Ornament vegetal. Tot dins d'una orla com a l'anvers

Pes: 16,8 g Ø: 35 mm Inèdita Làmina R

Una altra versió més gran de la medalla Crus-1357.

39. Barcelona. 1907. Primera comunió. Argent. Forma de creu.

a/ Sense llegenda Medalló rodó amb copó i hòstia. Creu formada d'orna-
ments

r/ En el camp: E i M(monograma)/Rrt 1ª Cnió/7 juny/1907

Pes: 4,05 g Mides: 28 × 28 mm Inèdita Làmina RR

40. Barcelona. 1908. Record. Argent. Calada.

a/ SAN.ANTONIO El sant amb el Nen Jesús. Núvols

r/ En el camp: RECORT/a/Pepita/19 Mars 1908

Pes: 10,5 g Ø: 35 mm Inèdita Làmina RR

Probable medalla de primera comunió.

41. Caldes de Montbui. 1908. Primera comunió. Argent. Forma de creu. Feta amb
burí.

a/ En el camp.1ª/Comon/en la parroquia de/Caldas de Montbui/25 marzo/1908.
Orla

r/ En el camp: Teresa/Solà. Orla i ornaments als extrems de la creu, com a l'anvers

Pes: 6,4 g Mides: 37 × 34 mm Inèdita Làmina RR

42. Barcelona. 1910. Caputxins. Argent.

Com la Crus-1378, però de mida més gran i d'un metall diferent.

Pes: 81,5 g Ø: 50 mm Inèdita Làmina RR

43. Blanes. 1912. Verge del Vilar. Alumini.

a/ LA VERGE DEL VILAR-BLANES(GERONA) La Verge sobre camp
d'estels

r/ A la vora i al camp: RECORT DEL NOVÈ/CENTENARI-/DE LA-/TROVA-
LLA/5

D'AGOST DE 1912. Alguns traços d'ornament (defecte a la foto)

Pes: 1,3 g Ø: 27 mm Inèdita Làmina E

44. Catalunya. 1917. Record. Argent.

a/ Sense llegenda. Figura femenina amb vel i corona de flors portant una petita creu

r/ En el camp: R T (superposades)/23 juny 1917. Petit punxó amb: PLATA

Pes: 5,3 g Ø: 23 mm Inèdita Làmina R

45. Catalunya. 1925. Alumini.

a/ Sense llegenda. Sant Josep portant el Nen Jesús i un lliiri

r/ ASOCIACION JOSEFINA-BODAS DE PLATA. En el camp: 1925

Pes: 1,1 g Ø: 21 mm Inèdita Làmina E

46. Catalunya. 1926. Primera comunió. Argent. Rectangular.

a/ Sense llegenda. La Verge, radiant, voltada d'àngels i núvols. Ornament a baix

r/ En el camp: Recort/de la/1ª Comunió/J.R./18 Abril/1915

Pes: 7,4 g Mides: 29 × 22 mm Inèdita Làmina R

47. Lleida. 1926. Apostolat de l'Oració. Alumini.

a/ +APOSTOLADO DE LA ORACIÓN+DE LA CIUDAD DE LERIDA. Creu amb copó, cor i altres símbols i orla lobulada. A sota: 1926. En una cinta: COMUNION REPARADORA-OFRECIMIENTO DE OBRAS-DECENA ROSARIO

r/ JHS ESTARAN ALLÍ TODS LOS DIAS (MA superposades) MIS OJOS Y MI CORAZÓN. Vista de Lleida. A baix i a l'esquerra, símbol amb SS, el núm. 8 d'abans

Pes: 8,7 g Ø: 41 mm Inèdita Làmina R

48. Montserrat. 1931. Patronatge. Argent.

a/ PATRONA DE CATALUNYA-PREGUEU PER NOSALTRES Testa de la Verge mirant a l'esquerra

r/ Sense llegenda. Sagrat Cor, de mig cos, omplint el camp

Pes: 2 g Ø: 16 mm Inèdita Làmina RR

No porta data, però és un aprofitament d'encuny d'anvers de les del cinquantenari del Patronatge del 1931, Crus-1451 a 1453.

49. Mallorca. 1935. Certamen catequístic. Argent fos.

a/ En el camp: X/CERTAMEN/CATEQUÍSTICO/DE MALLORCA/1935. Palma

r/ En el camp: +/MEDALLA/DE/HONOR. Palma o llorer

Sèrie monogràfica escolars catalanes (1900-1939)

50. Catalunya. 1917. Menció a un alumne. Argent. Revers gravat amb burí.

a/ Verge de la Mercè voltada de núvols

r/ Mercés Pujadas al seu alumne n'Enric Martínez i Mas. En el camp: 1917

Pes: 7,6 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina RRR

51. Barcelona. 1934. Promoció. Argentada.

Mateixos tipus que la Crus-1465, però a la cartel·la hi diu: D.J.A.SALVA, i l'any és el 1934

Pes: 16,6 g Ø: 34 mm Inèdita No il·lustrada E

52. Barcelona. 1951. Premi de conducta. Daurada.

Semblant a l'anterior, però la cartel·la del revers és diferent i hi diu: PREMIO/DE/CONDUCTA/ 1951.

Pes: 19 g Ø: 34 mm Inèdita No il·lustrada E

53. Centelles. Vers 1920. Legió d'Honor. Argent.

Semblant a la Crus-1469, però dedicada a M. Duran i de Centelles.

Pes: 23 g Ø: 34 mm Inèdita No il·lustrada E

54. Catalunya. 1926. Col·legi Sagrat Cor. Argent.

a/ EGO.SVM.PANIS.VITAE-RECUERDO DE MI PRIMERA COMUNIÓN. Sagrat Cor i diferents símbols

r/ Banda en el camp amb: COLEGIO/SAGRADO/CORAZON/LLUIS CLAPERS/ ABRIL 1915/. Creu amb IHS

Pes: 13,9 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina R

54a. Semblant, però a la banda del revers: Colgi S. C. Jesús/Ramon Mª Vilaseca i Farrés 21/4/1926

Pes: 12,2 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada R

55. Barcelona. 1929. Acadèmia Duran. Daurada, amb cinta i passador.

a/ Minerva asseguda amb corona i altres símbols. En el camp: PREMIO/AL/MERITO

r/ A la vora i al camp: COLEGIO ACADEMIA/DURAN/1929

Pes: 23,9 g Ø: 36 mm Inèdita Làmina R

43

44

46

45

47

48

49

50

56. Barcelona. 1930. Acadèmia Duran. Daurada amb cinta i passador. Com l'anterior, sense la llegenda de l'anvers, i al revers, any 1930.

Pes: 21,3 g Ø: 36 mm Inèdita No il·lustrada R

Sèrie monogràfica Cors de Clavé (1900-1039)

57. Granollers. 1915. Ajuntament a la Societat «Amigos de la Unión». Daurada. a/ (estel)SOCIEDAD CORAL AMIGOS DE LA UNIÓN(estel)AÑO 1915. Lira amb branca de llorer i mans enllaçades

r/ (estel)AYUNTAMto CONSTal(estel)DE GRANOLLERS DEL VALLÉS. Armes de Granollers coronades. Làurea

Pes: — g Ø: 43 mm Inèdita Làmina RR

58. Tarragona. 1926. Ajuntament a la Societat «El Áncora». Aram argentat.

a/ PROGRES VIRTUT AMOR Barcelona, amb l'escut, corona Clavé. Sol al fons

r/ EL AYUNTAMIENTO DE TARRAGONA.A LA SOCIEDAD CORAL/»EL ANCORA» 31-10/1926. Armes de Tarragona i àncora. A sobre: EN SUS BODAS DE ORO

Pes: 22,4 g Ø: 32 mm Inèdita Làmina RR

58a. Semblant, d'aram. Al revers: USC Y D DE E/HOMENATGE/A/CLAVÉ/S. CELONI gravat amb burí sobre una base llisa.

Pes: 21 g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada R

Un cas clar de reaprofitament abusiu de models estereotipats. Tot i que a l'anvers hi apareix la personificació de Barcelona i el seu escut, les medalles són de Tarragona i de St. Celoni.

59. Vilamajor. 1934. Ajuntament a «La Perla Agustinense». HOMS. Argent. Rectangular.

a/ Sense llegenda. Figura femenina amb corona de llorer. Emmarcat llis. Signat: J.A.HOMS

r/ En el camp: L'AJUNTAMENT/DE/VILAMAJOR/A LA/»PERLA/AGUSTINENSE»/20 MAIG/1934

Pes: 27,4 g Mides: 48 × 30 mm Inèdita Làmina RR

54

55

58

57

59

Sèrie monogràfica esportives del segle XX (1900-1939). Tipus inèdits

60. Catalunya. 1913. Boxa. BRANCHE. Daurada. (Taladre).

a/ Sense llegenda. Boxadors i fons de públic. Signat: R.BRANCHE

r/ En el camp cartel·la amb làurea i: Campionat S C/1913

Pes: 35,2 g Ø: 44 mm Inèdita Làmina RR

61. Catalunya. 1914-1915. Campionat futbol. Argent.

a/ Jugadors en acció. A l'exerg: F C C F

r/ En el camp: 2 Categoria/2on premi/1ers equips/1914-15

Pes: 10,6 g Ø: 29 mm Inèdita Làmina R

62. Catalunya. 1915. Regates. Aram.

a/ Sense llegenda. Regatistes en primer terme. Velers al fons. A la vora: VALLMITJANA

r/ En el camp: Copa/Primavera/1915. A la vora punxó amb: METAL

Pes: 9 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina R

63. Tarragona. 1920. Club Nàutic. Llautó.

a/ Sense llegenda. Remer i fons marí. Signatura: Huguennin

r/ En el camp, làurea i: CLUB NAUTICO/DE/TARRAGONA/23 MAYO 1930

Pes: 11,9 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina R

64. Alacant. 1921. Campionat regates. Argent amb corona, cinta i passador.

a/ .REAL CLUB DE REGATAS.ALICANTE Bandera, àncora i rem

r/ En el camp làurea i: CAMPEONATO/DE/ALICANTE/YOLAS DE MAR/1921

Pes: — g Ø: 30 mm Inèdita Làmina RR

Vàrem publicar dos exemplars semblants no datats, el Crus-795 i el Crus-791, que suposàrem d'una cronologia vers el 1888 i el 1893 per la similitud amb els models de Barcelona, datats, Crus-791 i 863. En la vista d'aquest exemplar tan tardà, potser hauríem de retardar, també, la data d'aquelles peces.

65. Barcelona. 1924. Club Natació Barcelona. Aram. Oval irregular.

a/ Sense llegenda marginal. Jugadors de waterpolo. A sota, C.N.B. entre dos ocells

r/ En el camp: XVIII/Campionat/d'Hivern/50 m neòfits/Cooperació/25-XII-924.

A dalt, punxó: METAL

Pes: 9 g Mides: 27 × 28 mm Inèdita Làmina R

65a. Semblant, però al revers: C. D. Energia/Festival 1924/Cooperació

Pes: 9,8 g Mides: 27 × 28 mm Inèdita No il·lustrada R

60

61

62

63

66

64

65

67

66. Catalunya. 1922. Natació. Aram. Oval irregular.
a/ Sense llegenda. Nedador dret i fons marí
r/ En el camp: Cursa infantil/30 m./17.9.1922/5t
Pes: 8,85 g Mides: 38 × 27 mm Inèdita Làmina R
67. Catalunya. 1924. Daurada.
a/ Sense llegenda. Ciclistes en acció. Edifici i muntanyes al fons
r/ En el camp: CURSA/MAGDALENA I/TEIXIDOR/6-7-924
Pes: 21,15 g Ø: 38 mm Inèdita Làmina RR
68. Barcelona. 1924. Natació. Aram. Quadrangular irregular.
a/ CLUB NATACIÓ BARCELONA, a baix. A sobre, nedador llançant-se a l'aigua.
Punxons: a l'esquerra: VALLMITJANA, a la dreta: Z (?)
r/ En el camp: V Campionat/Bancari 1924/33 metres/Senyoretetes. Punxó: COBRE
Pes: 11,55 g Mides: 30 × 28 mm Inèdita Làmina R
69. Sants. 1927. Campionat de billar. Argentada.
a/ En el camp, llorer i: CAMPIONAT/DE/BILLAR/DEL CENTRE/CATOLICH DE/ SANS/MCMXXVII
r/ Llis
Pes: 12,4 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina R
70. Gràcia. 1930. Campionat d'escacs. Aram.
a/ Sense llegenda. Minerva asseguda, amb diferents símbols. Al fons, sol radiant
r/ En el camp: Club Escacs Gracia/ Campionat/-1930-. Petits ornaments
Pes: 18,4 g Ø: 35 mm Inèdita Làmina RR
71. Barcelona. 1933. Regates. Aram. Quadrangular irregular.
a/ Sense llegenda. Veler navegant. Orla amb flors
r/ En el camp: C.M.B./1933
Pes: 12,5 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita Làmina R
- 71a. Semblant, al revers: C.N.B./1933.
Pes: 11,7 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
- 71b. Semblant, al revers: U.N.B./3er PREMIO/REGATA GALLARDETE/1933.
Pes: 12,1 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
- 71c. Semblant, al revers: C.M.B./1934.
Pes: 11,1 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
- 71d. Semblant, però argentada. Al revers: C.M.B./1934
Pes: 12,6 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
- 71e. Semblant, al revers: C.M.B./1935.

68

69

70

71

72

73

74

75

77

76

77

Pes: 12,5 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
71f. Semblant, al revers: Comité de Vela/C.M.B./1935.

Pes: 12,7 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
71g. Semblant, argentada, i al revers: C.M.B./2n premi/Regata monotipus/1935.

Pes: 12,7 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R
71h. Semblant, daurada, i al revers: C.M.B./COPA/PRIMAVERA/1935.

Pes: 11,7 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R

Que apareguin de cop i volta nou varietats d'un tipus no detectat en el nostre llibre té la seva explicació: es tracta de la dotació d'un regatista que les va anar guanyant personalment i que han aparegut ara, totes juntes.

72. Barcelona. 1933. Regates. Daurada.

a/ Sense llegenda. Veler navegant

r/ En el camp: U.N.B./3er PREMIO(2)/Gallardete/1933

Pes: 11,4 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina RR

73. Catalunya. 1933. Campionat de Ping-Pong. Aram. Rectangular.

a/ Sense llegenda. Dama portant un llorer

r/ En el camp: 1er Campat/Social/Ping-Pong/Dinàmic Club/1933

Pes: 8,3 g Mides: 35 × 21 mm Inèdita Làmina RR

74. Catalunya. 1933. Futbol. Aram.

a/ Sense llegenda. Dos jugadors en acció. Al fons, porteria i altres jugadors. Ornament

r/ En una banda ornada amb fulles: 28-5-33/PENYA ORIENT

Pes: 6,7 g Ø: 25 mm Inèdita Làmina RR

75. Núria. 1934. Esquí. Argentada.

a/ Sense llegenda. Esquiador en acció i banderola. Muntanyes al fons

r/ Cartel·la amb flors i: C. A. Núria/II DESCENS NOU CREUS/8-4-34

Pes: 16,5 g Ø: 35 mm Inèdita Làmina RR

76. València. 1935. Regates. Llautó calat.

a/ S'AGARÓ, a l'exerg. Veler navegant

r/ En el camp: REGATA/MONOTIPOS/VALENCIA/1935

Pes: 19,5 g Ø: 39,5 mm Inèdita Làmina RRR

77. Barcelona. 1935. Regates. Daurada.

a/ Sense llegenda. Àncora sobre fons rugós

r/ En el camp: U.N.B./1935

Pes: 12,1 g Ø: 30 mm Inèdita Làmina RR

78. Catalunya. 1935-1936. Llautó. Rectangular amb angles de dalt tallats.
a/ En el camp: CAMPIONAT/DE/CATALUNYA/PER EQUIPS. Tenista en acció.
Escut de l'Associació de Tennis de Catalunya

r/ En el camp: S.S.POMPEIA/3ª CATEGORIA/1935 1936

Pes: 77,4 g Mides: 38 × 55 mm Inèdita Làmina(a) RR

79. Catalunya. 1936. Muntanyisme. AE. Ondulada.

a/ Sense llegenda. Escalador en acció

r/ En el camp: C.E.E./I cursa de/Or. I Reg./8-3-36

Pes: 16 g Ø: 34 mm Inèdita Làmina RR

Sèrie monogràfica esportives segle XX (1900-1939). Tipus ja descrits

1557d. Barcelona. 1919. Club Natació Barcelona. Aram.

a/ i r/ com el Crus-1557, amb peces des del 1908. Al r/ Ajuntament de Barcelona/1919

Pes: 6,2 g Ø: 28 mm Inèdita No il·lustrada E

1557e. Argentada i al r /Baños/San Sebastián/Invierno/1928-29. Punxó amb: COBRE

Pes: 7,5 g Ø: 28 mm Inèdita No il·lustrada E

1557f. Argentada i al r/ Baños San Sebastián/Invierno/1930. Punxó amb: COBRE

Pes: 8,4 g Ø: 28 mm Inèdita No il·lustrada E

1580h. Barcelona. 1928. Reial Club Marítim. Argentada.

a/ i r/ com el Crus-1580, amb peces des del 1913. Al r/ Preolímpicas/(Sociales)/Outriggers/8-IV-28

Pes: 19,9 g Ø: 35 mm Inèdita No il·lustrada E

1580i. Semblant. Aram. Al r/ Fiesta/Presidencia/Yols/8.IV.28

Pes: 21,7 g Ø: 35 mm Inèdita No il·lustrada E

1586c. Catalunya. 1915. Cursa a peu. Aram.

a/ i r/ com la Crus-1586, amb peces des del 1915. Al r/ Concurs/Stadium S.C./2n Premi/Abril de 1916

Pes: 11,7 g Ø: 33 mm Inèdita No il·lustrada E

1607a. St.Cugat-Sabadell. Cursa a peu. Argent.

a/ com la Crus-1607 r/ Branca de llorer i: S.Cugat-Sabadell/16 Km/8° LUGAR

Pes: 10,4 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1617a. Barcelona. 1922. Regates. Daurada. Oval amb cimera.

a/ i r/ com la Crus-1617, amb peces des del 1921. r/ Copa Dato/1922

Pes: 13 g Mides: 44 × 30 Inèdita No il·lustrada E

1622j. Catalunya. 1920. Club de Mar, regates. Argentada.

a/ i r/ com la Crus-1622, amb peces des del 1918 (la 1622i)

Semblant, d'aram, r/ CAMPIONAT /DE CATALUNYA/IOLS/MAIG 1920

Pes: 10,1 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1622k. Semblant, daurada, r/ Campionat de Catalunya/1924/IOL a 4

Pes: 11,7 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1622l. Semblant, argentada, r/ VI CAMPIONAT/DE CATALUNYA/IOLS DEBUTANTS

Pes: 11,5 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1624f. Tarragona. Club Nàutic. Argentada.

a/ i r/ com la Crus-1624, r/ En el camp: COPA/MANCOMUNITAT/2° PREMIO/26-6-921

Pes: 25,2 g Ø: 33-34 mm Inèdita No il·lustrada E

1627b. Vilanova. 1926. Tir. Argent.

a/ i r/ com la Crus-1627, d'argent, i r/ Concurs 1926/Vilanova

Pes: 11 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1632c. Catalunya. 1927. Natació. Argent.

a/ i r/ com la Crus-1632, r/ CAMPIÓ/CATALUNYA/1927/200 m relleus/4 × 50/FEMENÍ

Pes: 16 g Ø: 33 mm Inèdita No il·lustrada E

1654e. Barcelona. 1924. Natació. Aram.

a/ i r/ com la Crus-1654, r/ ENRIC BRETÓS/BRAÇA/COOPERACIÓ/11-X-924/C.N.B.

Pes: 10,9 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1662b. Catalunya. 1932. Futbol. AE. Oval irregular.
a/ i r/ com la Crus-1662, r/ Trofeu/S.R.J.P.G./28-7-35
Pes: 11,5 g Mides: 30 × 32 mm Inèdita No il·lustrada E

1673a. Barcelona. 1926. Regates. Daurada.
a/ Semblant a Crus-1673, però amb llegenda marginal: REGATAS NACIONALES
r/ Cartel·la sobre una base amb: R.C.M.B. Branca de llorer i fulles a baix
Pes: 11,45 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada R

1684a. Catalunya. 1925. Comissió Esportiva. Argent daurat.
a/ i r/ com la Crus-1684, r/ President de la Comissió/Esportiva/Joan Coma/1925
Pes: 18,9 g Ø: 36 mm Inèdita No il·lustrada R

1694c. Badalona. 1932. Festa Major. Aram.
a/ i r/ com la Crus-1694, r/ Ajuntament de Badalona/Festa Major/1932
Pes: 12 g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada E

1702a. Catalunya. 1932. Futbol. Aram. Oval irregular.
a/ i r/ com la Crus-1702, r/ 1931/PENYA ORIENT/1er ANIVERSARI/1932
Pes: 10,65 g Mides: 31 × 22 mm Inèdita No il·lustrada R

1719a. Catalunya. Vers 1930. Bàsquet. Llautó. Rectangular irregular.
a/ i r/ semblants a Crus-1719, r/ TROFEU/XAMPANY/RIGOL
Pes: 12 g Mides: 38,7 × 25,8 mm Inèdita No il·lustrada E

1723a. Catalunya. Vers 1960. Barri-Bagur. Alumini.
a/ Semblant a la Crus-1732
r/ En el camp: Medallas/Y TROFEOS/BARRI-BAGUR/TELEFS/3353999/3350135
Pes: 9,1 g Ø: 40 mm Inèdita No il·lustrada R

1729a. Barcelona. 1931. Regates. AR. Oval irregular.
a/ i r/ semblants a la Crus-1729. A l'exerg de l'a/ Regata de/Iols a 4/11-10-31
Pes: 14,4 g Mides: 35 × 28 mm Inèdita No il·lustrada R

1732a. Sabadell. 1927. Concurs social. Daurada.
a/ Semblant a la Crus-1732, però de forma rodona
r/ Cartel·la ornada amb: III Crs Social L.T.C/Sabadell/1927
Pes: — g Ø: 30 mm Inèdita No il·lustrada R

1739a. Barcelona. 1933. Club Natació Barcelona. Argentada. Triangular.
a/ i r/ com la Crus-1739, r/ CLASSIFICACIÓ/1733

Pes: 10,9 g Mides: 32 × 31 mm Inèdita No il·lustrada R

1741b. Catalunya. 1932. Patins de vela. Argent. Rectangular.

a/ i r/ semblants a Crus-1741, r/ 1er Camp/Patins a Vela/Els Participants /a/M.
Solà/ 1932

Pes: 21 g Mides: 40,5 × 27 mm Inèdita No il·lustrada RRR

1747a. Mataró. 1927. Club Natació. Aram. Quadrangular irregular.

a/ i r/ com la Crus-1747, r/ C.N.Mataró/1927

Pes: 11,75 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R

1747b. Semblant, r/ C.N.B./Nadal 1928/200 m. al port/Cooperació

Pes: 11,7 g Mides: 32 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R

1752b. Catalunya. 1925. Homenatge. Argent.

a/ i r/ com la Crus-1752, i r/ Homenatge Casellas/13-9-25. Punxó amb: PLATA

Pes: 10,1 g Ø: 28 mm Inèdita No il·lustrada R

1765a. Catalunya. 1935. Regates. Aram. Rectangular irregular.

a/ i r/ com Crus-1765, r/ CAMPIONAT/DE CATALUNYA/1935/OUTRIGGERS A4

Pes: 7,7 g Mides: 22 × 29 mm Inèdita No il·lustrada R

1815a. Gràcia. 1929. Cercle Catòlic. Daurada.

a/ Com la Crus-1815, però a l'exerg: 1929. A més, orla en relleu amb forma de
garlanda

r/ Com la Crus-1754 i llegenda: CIRCOL CATÒLIC/DE GRACIA/GRUP A

Pes: 18,5 g Ø: 36 mm Inèdita No il·lustrada RRR

78

80

84

79

Sèrie cronològica. Apèndix: medalles de la postguerra

80. Barcelona. 1945. Jacint Verdaguer. MARÉS. Argent.

a/ Bust del poeta mirant a l'esquerra. Davant seu: A/MOSSEN JACINTO/ VER-DAGUER/MDCCCXLV-MCMXLV. Darrere el cap: MARÉS

r/ A dalt, armes de Barcelona; a baix, llàntia. En el camp, poema:

VN DIA DEL MEV PARE EN LA/VESSANA

A SOLCH YA EXÀM SEMBRAVA'L/SÈGOL D'OR

APRÉS SEGVINT LA MUSA/CATALANA

TAMBÉ SEMBRÍ, PERÒ SEMBRÍ/EN LO COR

Pes: — g Ø: 64 mm Inèdita Làmina

RRR

Trobem aquesta peça a la subhasta d'Aureo del 25 d'octubre de 2006, núm. 2765.

81. Barcelona. Vers 1940. MASRIERA. Argent.

a/ Sense llegenda. Nen Jesús i estel radiant. Vora ressaltada

r/ Llis. A la vora, punxó amb: MASRIERA I CARRERAS

Pes: 22 g Ø: 39 mm Inèdita Làmina

RR

Tot i no tractar-se d'una medalla commemorativa, sinó segurament per a ésser gravada en ocasió d'algun naixement, l'hem reproduït perquè no hi és a l'ampli recull fet per Pilar Vélez.⁴

82. Barcelona. 1951. Medalla de la Ciutat. MARÉS. Argent. Octogonal.

a/ i r/ com la Crus-1824. A l'exerg del revers: D.Francisco Riera/Guardiola/ACUERDO DEL EXMO AYUNTO PLENO/28-Junio-1951

Pes: 35,9 g Mides: 38 × 38 mm Inèdita Làmina

RR

Es tracta de la mateixa medalla nostra, però amb dedicació.

83. Catalunya. 1971. Noces d'or. CAPDEVILA. Argent.

a/ En el camp: JOSEP/MONTSERRAT, amb nexats i lletres girades i formes diverses

r/ En el camp: MCMXXI/IV(dos anells superats de creu)V/(peix)/MCMLXI.

Els fons, gravats i oxidats. A la vora: CAPDEVILA

Pes: 34,7 g Ø: 42 mm Inèdita Làmina

RRR

84. Catalunya. 1952. Congrés eucarístic. MARÉS. Bronze.

a/ PIUS DIVINA PROVIDENTIA P.P. XII MCMLII Bust del papa a l'esquerra

r/ XXXV.CONGRESSO.EUCARÍSTICO.INTERNACIONAL.BARCELONA.

MCMLII. Mans sostenint una custòdia. Fons d'edificis de Barcelona. A l'anvers,

punxó del fabricant: CISTARÉ

Pes: — g Ø: 72 mm Inèdita Làmina

RR

4. PILAR VELEZ, Els Masriera. Un segle de joieria i orfebreria. Girona, 2004.

81

83

85

86

88

85. Catalunya. Vers 1980. Generalitat de Catalunya. CAPDEVILA. Bronze.

a/ En el camp: escut de la Generalitat; Generalitat/de Catalunya, en una cartel·la

r/ En el camp: Departament de Cultura, en una cartel·la que enllaça amb la de l'anvers. A la vora: CAPDEVILA

Pes: 79,5 g Ø: 55 mm Inèdita Làmina RR

86. Barcelona. 1984. Canvi de capçalera del diari *Avui*. CAPDEVILA. Argent. Agulla al revers.

a/ En el camp: superposició dels extrems de les dues A de les capçaleres vella i nova, en relleus diferents i amb el fons gravat a l'interior de la vella

a/ Llis. Amb llarga agulla de subjecció. A la vora: CAPDEVILA

Pes: 11,6 g Ø: 28 mm Inèdita Làmina RR

87. Barcelona. 1999. Centenari del Barça. TAPIES/SANCHEZ. Aram.

a/ i r/ com la Crus-1999, però d'aram

Pes: 17,1 g Ø: 32 mm Inèdita No il·lustrada E

88. Barcelona. Vers 2000. Caixa de Pensions. ANTONIO MIRÓ. Niquel. Rectangular.

a/ Rectangle amb sis finestres a la part de baix que travessen la peça. Logotip de "La Caixa" a baix i anella a dalt que travessa un trau quadrat

r/ Rectangle amb les finestres esmentades. A baix: ANTONIO MIRÓ

Pes: 29,7 g Mides: 50 × 30 mm Inèdita Làmina R

Tal com vàrem fer en el llibre, ens hem limitat, en aquest darrer apartat de la postguerra, a una breu selecció de peces. No n'hem descrit de Josep M. Subirachs perquè ja hi ha el recent treball d'actualització de Judit Subirachs⁵ i hem centrat l'atenció en alguns artistes notables. Hem encarat les dues de Marés pel contrast d'estil entre les seves dues peces. La primera, dedicada a Verdaguer, mostra un bust de gust modernista i tan proper al d'Eusebi Arnau que gairebé es pot parlar de plagi. La del papa Pius XII, en canvi, té una duresa tan en sintonia amb la dictadura que es vivia que ens porta tot seguit el record d'aquell tètric monument als *caïdos* que el mateix Marés va fer a Terrassa. Amb tan poca distància cronològica, el contrast és sorprenent.

Hem aplegat algunes peces dels Capdevila amb la idea d'anar recopilant la seva qualificada producció, a fi i efecte de facilitar l'elaboració d'una monografia. Hem clos amb una curiosa incursió del dissenyador de moda Antoni Miró en el món de la medalla, amb una sòbria i original peça que va fer per a la Caixa de Pensions.

5. J SUBIRACHS BURGAYA, «Medalles i plaquetes de l'escultor Subirachs(1977-2005)», *Acta Numismàtica* 35, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2005, p.191-222.

Troballes monetàries XXV

TROBALLA D'ANSERALL

M. CRUSAFONT-A. JANOT I BARRULL

Núm.: AN-75.

Lloc: Municipi d'Anserall (Alt Urgell).

Composició: Diner carolingi.

Dates límit: 793-812.

Data més probable de la pèrdua: S. IX.

Localització: Desconeguda.

Data de la troballa: Vers 1970.

Circumstàncies de la troballa: En superfície, casualment.

Descripció

Diner d'argent de Carlemany (768-814), de la seca de Tolosa de Llenguadoc.

a/ +CARLVVS REX FR Creu interior

r/ +TOLOSA(S ajaguda) Monograma cruciforme de KAROLVS

Pes: — g Ø: 20 mm Prou-801 var. Làmina, núm. 1

Comentaris

La moneda fou trobada casualment per un ramader en superfície, prop de l'important monestir de St. Serni de Tavèrnoles, que té uns orígens visigòtics i que va

anar prenent importància després, especialment des que al segle IX fou dotat pels comtes de Cerdanya. En qualsevol cas, existia ja en temps de Carlemany i, per tant, es justifica que puguem relacionar la troballa amb el monestir. Abans que la peça es dispersés, vàrem poder prendre'n una fotografia.

Hem donat com a dates límit de la troballa els anys 793-812. El primer correspon al de probable inici del tipus del monograma i el darrer, al del canvi als tipus imperials. L'atribució a Carlemany ha estat universalment acceptada, per bé que no s'ha pogut assegurar del tot que no pugui correspondre a Carles el Calb (840-877), que, com sabem, va reprendre el tipus del monograma. De tota manera, es tendeix a donar a aquest sobirà les peces amb llegenda TOLOSA CIVI o similars.

El diner carolingi de Carlemany de la seca de Tolosa no és pas una moneda rara. N'han aparegut molts exemplars i hi ha notícies d'una àmplia troballa gairebé monogràfica que, malauradament, es va dispersar sens que fos possible fer-ne l'estudi. L'interès més gran de la peça és la seva troballa a Catalunya, on no abunden les afloracions d'aquest període: Balaguer assenyala deu troballes en tot el territori català, set de monedes de seca franca i tres de peces de seca catalana. La troballa d'Anserall aporta, doncs, la vuitena peça carolíngia de seca franca trobada a Catalunya, al marge d'alguns tresors que no tenen una ubicació de troballa segura.

Podríem dir que seria ben normal que apareguessin peces a la Marca Hispànica, ocupada pels francs des de Carlemany, però el fet és que les troballes són escasses, la qual cosa fa pensar en una situació econòmica feble, amb pocs intercanvis, i que les monedes que trobem responen, més aviat, al moviment dels exèrcits francs. Balaguer ja havia assenyalat, també, que la major part de les peces de seca catalana havia estat trobada en tresors descoberts en territori francès, com si haguessin retornat a la zona franca amb el retorn dels exèrcits.

Bibliografia

- PROU, Maurice. *Les monnaies carolingiennes*. París, 1892, reedició Graz 1969.
- BALAGUER, Anna M. *Història de la moneda dels comtats catalans*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 1999. Per a la qüestió de les troballes carolíngies, vegeu l'estudi i la cartografia a les p. 36-39.

TROBALLA DE PUIGVERD D'AGRAMUNT

M. CRUSAFONT

Núm.: AN-76.**Lloc:** Puigverd d'Agramunt (Urgell).**Composició:** Groat anglès.**Dates límit:** 1483.**Data més probable de la pèrdua:** Final s. XV.**Localització:** Desconeguda.**Data de la troballa:** Vers 1950.**Circumstàncies de la troballa:** En superfície, en fer treballs agrícoles.**Descripció**

Groat d'argent d'Eduard V d'Anglaterra (1483) de la seca de Londres.

a/ EDWARD DI (GRA) REX ANGL Z FRANC Efigie de front coronada i orla lobulada

r/ Primera volta: -CIVI-TAS-LON-DON- Creu tallant amb tres punts als espais

Segona volta: -POSUI-DEVM(flor)A-DIUTOR-(ME)VM-

Pes: — g Ø: 25 mm North-25 Làmina, núm. 2

Comentaris

La peça té un trencat que no permet una lectura completa.

No és freqüent la troballa a Catalunya de monedes angleses, però tampoc no s'ha de conceptuar una raresa, ja que està ben documentat que els catalans no solament comerciaven amb l'Orient, sinó que també vorejaven la península i s'arribaven fins a Anglaterra i els Països Baixos. Segons Mario del Treppo, entre el 1428 i el 1463 es realitzaren prop d'un centenar de viatges comercials entre Barcelona i els ports de Flandes i Anglaterra, un 50 % en naus catalanes. Aquestes naus es dirigien als «emporis mercantils de Bruges i Londres i a les escales marítimes de Sluis i Southampton». Per tant, el groat que presentem en aquesta troballa, justament de la seca de Londres, que era la més productiva, no fa més que evidenciar-nos aquest moviment comercial. Aquestes monedes eren després reconvertides en croats de Barcelona, però alguna, com la que hem descrit, va escapar a aquest destí.

Anotem, finalment, que la pretesa semblança entre les paraules *groat* i *croat* no té més transcendència que la casualitat. *Groat*, en anglès, vol dir senzillament

“gros” i és el nom donat universalment a la moneda d’argent, múltiple del diner. El nom de *croat*, en canvi, deriva de “moneda que porta una creu”, *crucesignato*, en els documents llatins. La similitud gràfica i de tipus no té, doncs, cap relació amb l’aparent semblança dels noms.

Bibliografia

NORTH, J. J. *English Hammered Coinage*. Londres: Spink and Son, 1960.
 TREPPO, Mario del. *Els mercaders catalans i l’expansió de la Corona Catalano-Aragonesa*. Barcelona: Curial, 1976.

TROBALLA DE VENTALLÓ

M. CRUSAFONT

Núm.: AN-77.

Lloc: Ventalló (Alt Empordà).

Composició: Una unça macaquina.

Dates límit: C. 1661-1665.

Data més probable de la pèrdua: Segona meitat s. XVII.

Localització: Desconeguda.

Data de la troballa: Vers 1980.

Circumstàncies de la troballa: En desmuntar un forn d’una casa, entre els materials de reompliment, va aparèixer la moneda. La troballa la va fer el paleta Manuel Contreras.

Descripció

Unça macaquina d’or de Felip III (IV) de la seca de Sevilla.

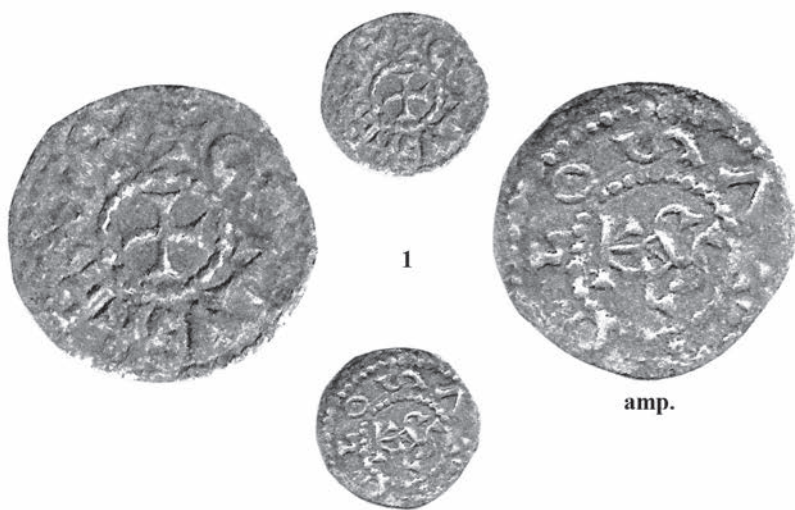
a/ .PH.... Armes reials entre S-VIII. A l’esquerra (BR)

r/ +HIS....1(66)1 Creu patent dins d’orla lobulada i ornada

Pes: — g Ø: 34 mm Cal-67 Làmina, núm. 3

Comentaris

Devem a l’amic Martí Pada, de l’Ajuntament de Castelló d’Empúries, la notícia d’aquesta antiga troballa, de la qual s’ha conservat la imatge que reproduïm. Els forns de pa que es construïen a les masies i a les cases ciutadanes solien tenir

un reompliment aïllant per la part de dalt. En aquests reompliments, s'hi sol trobar sorra i, a voltes, trossos de ceràmica, però mai no havíem sentit a dir que hi hagués alguna moneda. No sabem, doncs, si hi caigué accidentalment en fer el reompliment o bé si tenia la funció de desitjar prosperitat a la casa en el futur.

La circulació de l'or castellà a Catalunya en monedes d'escuts i els seus múltiples i submúltiples està ben documentada des del segle XVI. Res d'estrany, doncs, que ara aflori una peça que el representi. L'excepcionalitat de la troballa rau en l'alt valor de la peça, no pas comú en troballes individuals. Les unces solen constituir el fons més freqüent en els tresors, en els quals s'intentava reunir en el menor espai possible el màxim de valor, però no sol ésser present en les troballes individuals, perquè si es perdia una peça de tant preu, bé prou procuraven de retrobar-la.

Bibliografia

CALICÓ, F.; CALICÓ, X.; TRIGO, J. *Numismática española*. Barcelona, 1994.

CRUSAFONT, M. «Circulación de la moneda castellana en Cataluña en el siglo XVI. El hallazgo de Valls». *Gaceta Numismática*, núm. 109 (Barcelona: Asociación Numismática Española, 1993), p. 43-54.

Recensions bibliogràfiques

VÀRIA

El Quinzet. Revista de l'Associació Numismàtica i Filatèlica Xúquer. Sueca, 1 juny 2008.

Una associació relativament nova i molt activa s'ha llançat a l'agredolça aventura d'editar una revista pròpia. Es tracta de l'Associació Numismàtica i Filatèlica del Xúquer, amb seu a Sueca, i la revista porta l'encertat nom d'*El Quinzet*.

Hom es podria preguntar si és positiva la «proliferació» de petites revistes, atenent a les dificultats de cadascuna d'elles per sobreviure. En la nostra opinió, trobem molt encertades aquestes iniciatives. D'una banda, serveixen de difusor social, és a dir, de lligam informatiu entre els socis, un element que no els podria pas oferir una revista de tipus general. D'altra banda, es converteixen en un dinamitzador de la producció estudiosa. Els amics de Sueca voldran omplir la seva revista i molts dels que potser mai no haurien pres la decisió de donar a conèixer les seves descobertes ara s'hi sentiran, si no obligats, sí almenys estimulats. *El Quinzet* convertirà alguns historiadors en numismàtics, ni que sigui a temps parcial, i elevarà molts simples col·leccionistes a la categoria d'estudiosos. Tots hi guanyaran. Tots hi guanyarem. Per tant, és ben clar que la iniciativa queda plenament justificada.

La revista, dirigida pel nostre company i amic Joan Antoni Sendra, ha començat, d'altra banda, amb bon peu, amb un primer llançament de gairebé vuitanta pàgines, en les quals es dóna espai a la informació (25 pàgines) i als estudis (la resta). Les col·laboracions estudioses són de bon nivell i el català hi té un pes notable. I, cosa infreqüent en una entitat mixta, la numismàtica hi té el paper protagonista.

Hem dit a l'inici que es tracta d'una aventura agredolça. Els qui hi tenim experiència sabem prou bé la feina que dóna. Però és ben cert, també, que un cop hom

ha assolit el fet de tenir a les mans un nou exemplar que explicita el treball d'un col·lectiu entusiasta, totes les dificultats passades es dissolen en aquella ben legítima il·lusió de la tasca ben realitzada.

M. Crusafont

RIPOLL ROIG, M. Eugènia. *La Seca o Casa de la Moneda de Barcelona. Dels precedents al segle XIX*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2008.

És una gran sort per a la numismàtica el fet de poder comptar amb el treball d'una historiadora de l'art que ha elegit, com a tema d'estudi, la Casa de la Moneda de Barcelona. D'una banda, perquè hi pot aportar un angle de visió nou i suggerent, i de l'altra, perquè es tractava d'una temàtica absolutament descurada. Es pot dir que de la important i antiquíssima seca barcelonina, font de la moneda que va alimentar el comerç català medieval-modern i que es va convertir en una empresa industrial de gran volada al s. XIX, no se'n sabia gairebé res.

Ripoll ha hagut d'emprendre, per tant, una recerca documental de base per poder cimentar tota la seva anàlisi posterior. El seu objectiu essencial era l'estudi de l'edifici, la seva estructura, els seus usos i la seva evolució, però, inevitablement, la descoberta de dades inèdites relatives a les tècniques de fabricació de la moneda o a l'encunyació de sèries fins llavors no documentades ha conduït a una obra final que es mou entre la història de l'art i la història monetària, amb una aportació de dades molt valuoses en els dos vessants de la recerca.

Com a numismàtics, hem descobert, per exemple, l'existència d'un molí hidràulic per a la fabricació de la moneda que aprofitava el curs d'aigua del rec comtal o bé les dades, mai retrobades, de les emissions a Barcelona de peces de maravedisos en temps de Felip V.

Tenim la primera monografia sobre la seca de Barcelona, en el moment oportú en què les antigues instal·lacions industrials de fabricació de la moneda atreuen de manera cada cop més potent l'interès dels estudiosos. De no saber gairebé res, hem passat a tenir tota una monografia.

Felicitem, doncs, a l'autora per la seva qualificada labor i li desitgem noves descobertes en una línia de recerca que, per la nostra sort, no dóna pas per acabada.

M. Crusafont

SÁEZ SALGADO, Javier; GODINHO MIRANDA, José Antonio. *Colecção Banco Espírito Santo (Colecção Carlos Marques da Costa)*. Banco Espírito Santo, Lisboa 2008.

El senyor Sáez i l'amic i consoci Godinho Miranda han estat els responsables de la presentació d'aquesta monumental col·lecció portuguesa. Els autors han tingut la sort de que el banc editor i posseïdor de la col·lecció no hi ha estalviat pas els mitjans i n'ha resultat un llibre esplèndid, amb excel·lents reproduccions en color de les monedes i un acurat disseny gràfic que dona encara més relleu a l'obra. Certament, resulta agradable el fet de poder contemplar les monedes amb tot el detall i amb les seves tonalitats reals, acostumats com estem al fet d'haver de mesurar i estalviar sempre en les publicacions de la nostra especialitat. Una àmplia bibliografia avala l'acurada classificació del material.

L'obra cobreix tots els períodes historicomonetaris portuguesos. S'inicia amb les monedes del món antic de Baesuris, Balsa, Bora, Brutóbriga, Cilpes, Dipò, Ketovion, Eborà, Murtill i Pax Julia i s'estén immediatament a les emissions sueves i visigodes, a una representació de les musulmanes i a un amplíssim conjunt de material medieval i modern, amb peces d'un gran relleu i abundància de monedes d'or. No hi manquen les grans rareses, començant pel tornès de Beatriu, filla de Ferran I. Els regnats són encapçalats per una breu introducció històrica i només trobem a faltar els pesos dels exemplars. De tota manera, després de cada regnat es donen les taules de correspondència amb el catàleg de referència d'Alberto Gomes (2001), amb la qual cosa se supleix, en certa manera, aquesta manca informativa.

La col·lecció abraça també els territoris colonials i recull igualment temes complementaris, com ara assaigs monetaris, contramarques, gitons, pesals monetaris i paper moneda, fins i tot d'entitats. Aquests darrers temes resulten molt difícils de documentar, de manera que només per aquest apartat ja es justificava plenament l'obra.

No hi ha dubte, però, que els editors s'han decantat, sobretot, per un llibre bell, on podrem gaudir plenament de totes les delícies de l'art monetari.

M. Crusafont

TORMO FERRIOLS, F. *La colección numismática de Emilio Attard. El monetario del Ayuntamiento de Valencia II*. Ajuntament de València, 2004.

L'Ajuntament de València compta amb les 10.000 monedes de la important col·lecció Martí Esteve adquirida el 1951 i, darrerament, s'hi han afegit unes 1.500 peces més de la col·lecció d'Emilio Attard. Tot i l'interès primordial de la primera col·lecció, que ja va servir de base per als estudis de Mateu i Llopis, l'Ajuntament valencià s'ha decidit per la publicació del fons Attard. Aquest resulta una mica decebedor per als medievalistes perquè no conté ni una sola moneda medieval valenciana i de tot el conjunt de la Corona Catalano-Aragonesa

només hi ha un diner de Barcelona de Jaume I. Tot i així, sempre és d'agrair que es publiquin els fons de les institucions, ja que així es facilita l'estudi de materials no sempre fàcilment accessibles. De tota manera, sobta una mica que un treball que sembla comptar amb tots els avals doni les llistes dels divuitens i dels diners de l'edat moderna sens detallar les dates que ostenten les monedes, amb la qual cosa la informació resulta completament inútil. Només unes escasses fotos permeten fer-se càrrec d'alguns dels exemplars. La batllessa de València, Rita Barberà, encapçala les presentacions del llibre, que, com no, és fet en castellà.

M. Crusafont

MÓN ANTIC

HOLLARD, Dominique; BLET-LEMARQUAND, Marise. «Un poinçon monétaire gaulois découvert à Saint-Loup-sur-Semouse (Haute Saône)», *Cahiers Numismatiques*, Société d'études Numismatiques et Archéologiques, Paris, 2007, p. 11-16.

Els autors presenten un punxó monetari de l'època gal·la, corresponent al quart d'estàtera. Es tracta del quart exemplar de punxó monetari descobert fins ara per a aquest període. Els autors s'interroguen sobre el seu ús i, després d'una anàlisi no destructiva per activació neutrònica, conclouen que es tracta d'un bronze amb un 25,4 % d'estany i un 69 % de plom, a més d'altres petites proporcions d'altres metalls. Tot i que la proporció d'estany sembla ésser una mica alta, els autors no descarten el seu ús directe com a encuny en un batiment en fred, potser amb escalfament del cospell. De tota manera, també apunten la possibilitat que fos un element intermedi per gravar després els veritables encunys en bronze més dur.

M. Crusafont

RIPOLLÈS, P. P. «The X4 hoard (Spain): Unveiling the presence of greek coinages during the second Punic War». *Israel Numismatic Research*, núm. 3 /. (The Israel Numismatic Society, 2008) p. 51-64, 2 pl.

És l'interessant estudi de 17 trossos i monedes procedents d'un tresor de la segona guerra púnica. Es classifiquen les monedes i es comenten extensament partint de la idea que eren valorades pel seu pes de plata.

Remarquem les dues estàteres de IOL, que, juntament amb altres divisors trobats a la península, donen testimoni d'aquestes emissions, prou rares.

Foren portades pels exèrcits romans i resulta curiós que si algunes pertanyen al segle III aC, en canvi les monedes hel·lenístiques ho són del primer decenni del segle II aC.

Un nou testimoni a afegir a les troballes de la segona guerra púnica.

L. Villaronga

VILLARONGA, L. *Obra numismàtica esparsa. I. Tresors*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics(IEC), Barcelona 2008.

El fet de reunir l'obra esparsa dels investigadors eminents té uns avantatges indubtables. D'una banda, es facilita la consulta de l'obra, sovint dispersa en revistes de molts països diferents; de l'altra, ens ofereix la seguretat de no deixar de banda algun treball concret. Finalment, l'obra resta a la llum i no pas amagada en revistes que a voltes es fan difícils de retrobar.

La SCEN ja va començar aquesta tasca amb la publicació, l'any 1997, de l'obra esparsa de Joaquim Botet i Sisó. No era molt extensa, de manera que amb un sol volum es va poder acollir la totalitat del material. Era natural que a continuació es proposés d'editar l'obra esparsa de Leandre Villaronga, el nostre president fundador, atès l'interès que ha despertat al nostre país i arreu del món. En aquest cas, però, la quantitat d'obres no refoses després en llibres i, per tant, més adients per ésser reeditades, era molt copiosa. S'imposava una agrupació per temes i una edició en diferents volums. En aquest primer, s'ha agrupat tot allò que fa referència a tresors. L'obra s'ha precedit amb una llista de tots els tresors estudiats per l'autor i l'aplec de treballs, que resta explicitat al sumari, es compona de tots aquells estudis que, tal com hem dit, no han estat després refosos en obres majors. N'ha resultat un conjunt de 26 articles, que s'han agrupat per períodes cronològics.

Cal assenyalar que l'estudi dels tresors ha hagut d'ésser precedit per una difícil tasca de reconstrucció. Efectivament, rarament ha estat possible de tenir-los aplegats per a l'estudi. No cal dir que, sens aquest atent i laboriós treball de reconstrucció, la immensa quantitat d'informacions que se'n deriven haurien restat sens utilitat per a la història monetària.

El projecte complet preveu l'edició d'uns tres altres volums que ja es troben en curs de preparació. En qualsevol cas, des d'ara ja és a l'abast de tots els estudiosos aquesta parcel·la fonamental de la història monetària: l'anàlisi dels tresors monetaris, base de la major part de les informacions que permeten després proposar cronologies, ubicacions de seca i tota mena de treballs interpretatius.

M. Crusafont

MEDIEVAL

ALCAMO, Jean-Claude. «La representation de la scène de la vision de saint Étienne sur le monnayage de l'évêque de Metz Bertram (1180-1212)». *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, Société Française de Numismatique, any 64, núm.4, abril 2008.

A partir d'un gravat acolorit d'un llibre manuscrit del segle X, l'autor replanteja la interpretació de la figura que presideix l'anvers d'una moneda de Metz, que sempre s'havia identificat amb el bisbe Beltram. La llegenda amb aquest nom, que voltava la figura, ho feia probable. L'autor fa notar, però, que el revers, amb la mà que beneeix superposada a una creu, forma part de la iconografia tradicional del martiri de sant Esteve que es troba en el manuscrit mencionat. Per tant, conclou que la figura de l'anvers seria el sant Esteve que completaria l'escena.

La interpretació dels elements simbòlics de les monedes comtals i, encara més, de les episcopals, és una tasca difícil. L'aportació d'Alcamo ens assenyala nous camins per desentrellar-ne la significació. Val a dir, però, que les mans beneïnt apareixen també en monedes episcopals de Vic, encara que sense la creu, i sens que, almenys en aquest cas, sigui possible de relacionar-la amb sant Esteve.

M. Crusafont

BARBIERI, Gionata. «Los “cavalli” de Ferrandino acuñados en la ceca de Nápoles». *Gaceta Numismática* 172, Asociación Numismática Española, Barcelona 2009, p.37-41.

La popular moneda napolitana d'aram anomenada *cavall* va ésser emesa en quantitats molt febles a nom i amb l'efígie de Ferran II de Nàpols, de manera que avui només se n'ha pogut acreditar l'existència d'un exemplar. És ben sabut, d'altra banda, que les efígies de Ferran I es varen arrossegar llargament, de manera que la trobem en el primer or d'Alfons II i en tots els cavalls d'aquest rei. Barbieri ens demostra que aquestes emissions a nom i amb l'efígie de Ferran I varen continuar durant el regnat del seu nét Ferran II, dit Ferrandino. Efectivament, descriu cavalls amb el bust de l'avi batuts sobre peces del rei francès Carles VIII. Com és sabut, la invasió d'aquest sobirà es produí en temps de Ferran II. Per tant, els batiments de cavalls a nom i amb l'efígie de Ferran I només poden ésser del temps de Ferran II. L'autor descriu fins a cinc exemplars d'aquests cavalls reencunyats. L'autor ha trobat també un cavall fins ara inèdit que, a desgrat que no se li pot llegir l'ordinal II com en el que fins ara s'ha descrit, porta

l'efígie de Ferran II, segons pot establir per comparació amb les peces d'argent. Tenim, per tant, unes noves peces que s'han d'atribuir, en principi, a Ferran II, a més d'un altre tipus de cavall que també descriu l'autor. Val a dir, però, que encara amb Frederic III trobarem cavalls amb l'efígie de Ferran I. La producció de cavalls a Nàpols en temps de la branca catalana hauria seguit, doncs el procés següent:

Ferran I	A nom i bust d'aquest sobirà
Alfons II	A nom i efígie de Ferran I
Ferran II	A nom i efígie de Ferran I batudes sobre cavalls de Carles VIII A nom de Ferran II, però amb bust de Ferran I A nom i efígie de Ferran II
Frederic III	A nom de Frederic, uns amb la seva efígie i altres amb l'efígie de Ferran I

Importants, doncs, els aclariments de l'autor en un tema difícil i que fins a aquest treball no havia trobat encara una solució satisfactòria.

M. Crusafont

BÉNÉZET, Jérôme; MASO, David. «Unne nouvelle obole de Girard Ier, comte du Roussillon (1102-1115): variante inédite». *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, Any 64, núm.4, Abril 2009, p. 78-80.

Els autors ens presenten una nova varietat de l'òbol de Gerard I, diferent encara de la primera coneguda i també de la que vàrem publicar nosaltres a *Acta Numismàtica* 38, és a dir, en cronologies gairebé paral·leles a la publicació de l'autor, ja que el volum d'*Acta* no es va presentar fins al començament del 2009. L'òbol ara descrit, que és, doncs, el tercer conegut, porta la menció de Petralata en la forma PETA, ben acostada a la de PETV, és a dir, PTA, amb A invertida del diner que descrivíem nosaltres juntament amb el segon òbol.

Els autors s'interroguen sobre el fet que cada vegada que apareix un nou exemplar de diners o d'òbols d'aquest comte, els encunyats són diferents, la qual cosa sembla indicar un volum d'emissió important. En canvi, aquestes peces són extremament rares. Plantegen la possibilitat que la caiguda de llei en els comtes posteriors hagués ocasionat la refosa massiva del numerari anterior, de millor llei. També apunten que potser caldrà revisar el paper relatiu de la moneda rossella i del melgorès al llarg dels temps comtals.

M. Crusafont

BOIX I POCIELLO, Jordi. «El marc històric». *Catalunya Romànica*. Vol. XVI: *La Ribagorça*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1990, p. 23-105.

L'amic X. Sanahuja ens féu adonar que a la p. 103 del text mencionat s'hi parla de «solidos pallareses», en documents del 1095 i del 1110. La qüestió té la seva importància, perquè les úniques monedes comtals del Pallars conegudes fins ara corresponen ja al s. XV. Cert és que Pio Beltran ja va mencionar l'existència de mencions de «solidos paliarenses» (*Obra Completa*, p. 422), però en no donar la cronologia dels documents que els esmentaven, hom podia haver pensat que podien correspondre igualment al s. XV. Posats en contacte amb el Senyor Boix, ens diu que la citació del 1095 prové del *Cartulari d'Alaó*, fol. 52 *recto*, i que fou recollit per Serrano Sanz a la p. 272. D'altra banda, la menció es troba també en la tesi de Jordi Boix, titulada *La Ribagorça a l'Edat Mitjana*, doc. 445, Universitat de Barcelona, Departament d'Història, doc. 738. Pel que fa a la menció del 1110, no la va poder retrobar, de moment.

El fet és de força importància, ja que ens demostra que el comtat de Pallars ja va tenir moneda comtal al final del segle XI, és a dir, quatre segles abans del que hom havia imaginat. Certament, no coneixem cap moneda que es pugui atribuir a aquest moment, de manera que ens resten els comtats de la Cerdanya i el Pallars amb emissions documentades, que encara no hem pogut retrobar. El fet de saber que varen existir ja és, però, un primer pas per a la seva descoberta.

Agraïm a Jordi Boix la seva informació i esperem que algun dia es pugui certificar l'existència d'aquestes monedes.

M. Crusafont

ILISCH, Lutz (autor del sector àrab). *Die Mittelalterlichen Fundmünzen, Siegel und Gewichte von Santueri, Mallorca*, Arbeiten zur Islamischen Numismatik 1, Tübingen, 2005.

El Seminari d'Orientalisme de la Universitat de Tübingen, en col·laboració amb l'editorial numismàtica del Monetari de Munich, va publicar un conjunt de material format per monedes, pesals i segells de plom procedents del castell de Santueri (Mallorca). Dins el conjunt de les monedes, les peces islàmiques constitueixen, de bon tros, el grup majoritari i, al seu torn, la moneda atribuïda als Banû Gâniya, amb 278 exemplars, és el conjunt més nombrós.

Lutz Ilisch, de la Universitat de Tübingen, és l'autor de l'estudi de les monedes islàmiques (apartat titulat *Islamische Münzen*, p. 31-78 i làmines 5-15). Pel que fa a les encunyacions dels Banû Gâniya, exceptuant un mig quirat (Moll-6) que l'autor considera gratuïtament encunyat a Menorca, la resta semblen exclusi-

vament, encunyacions de tipus taifa. Cal remarcar dues particularitats d'aquest conjunt. La primera és que no hi ha cap moneda sencera, és a dir, la totalitat del conjunt està format per fraccions i fragments de dirham, la qual cosa implica que totes les llegendes es troben incompletes. La segona és que en cap dels exemplars no és possible llegir la data d'encunyació, una circumstància que constitueix, probablement, un cas d'autèntica mala sort, atès l'elevat nombre d'exemplars estudiats. A partir del material a l'abast, Ilisch ha reconstruït, com si fos un trencaclosques, l'aspecte que tindrien aquestes monedes, documentant-ne quinze tipus diferents que, al seu torn, es poden dividir en sis grups:

- Anònim amb menció de l'imam 'Abd Allâh. És el tipus Moll-I.
- Anònim amb menció d'un imam que no es pot identificar. És el tipus Moll-VII, que Ilisch considera el mateix que el tipus V.
- Anònim amb menció de *al-Imâm 'Abd Allâh al-Mu'minîn al-'Abbâsî*. En aquest grup es distingeixen nou variants.
- Anònim amb menció de *Abû Muhammad 'Abd Allâh al-Mu'ayyad bi-Nasr Allâh*.
- A nom de *Abû Muhammad 'Abd Allâh* i de l'imam *al-Mu'ayyad bi-Nasr Allâh*. Ilisch considera que es tracta d'Abû 'Abd Allâh Muhammad b. Is-hâq, el darrer dels Banû Gâniya que governà Mallorca (582/1186-599/1203).
- Anònim, sense menció d'imam i amb la llegenda *Allah al-amr kullu-hu*.

Al treball no es publiquen les fotografies de totes les peces, sens dubte per raons d'espai, sinó només les més representatives. Comparant les fotografies amb les reconstruccions de les monedes i, per tant, de les llegendes, aquestes semblen, en general, encertades, tot i que es poden plantejar alguns dubtes. Molt més discutible és el fet d'atribuir determinades encunyacions anònimes i sense data, recordem-ho, als diferents governants Banû Gâniya utilitzant arguments molt discutibles.

En conclusió, considero que algunes de les propostes d'Ilisch són clarament errònies, mentre que d'altres s'han de prendre amb precaucions i cal revisar-les en detall abans d'acceptar-les.

Bernat Moll

LABROT, Jacques. *Affairistes et usurers au Moyen Âge*. Vol. I: *Les lombards, l'heresie et l'Église*. La Louve editions, Cahors 2008.

El conegut especialista en gitons i *mereaux* medievals, Jacques Labrot, ens sorprèn en aquesta ocasió amb un aprofundit estudi sobre la banca, el comerç i els negocis en general a l'època medieval. Es tracta d'un treball pur d'historiador que

no ens hauria de sorprendre perquè, en definitiva, el numismàtic no fa més que beure de les fonts històriques, siguin les que siguin, i en fa interpretació. Avui poden ésser les monedes, demà, una altra font igualment útil.

Labrot descriu amb tot detall les desconfiances que causen en els estaments feudals els tràfics i negocis dels comerciants, sovint un ofici en el qual trobem italians i jueus. Explica la formació del mite del «lombard», un personatge que arriba a la monstrositat pels vicis que se li atribueixen.

Hi ha aquí diferents explicacions a aquest rebuig: la desconfiança de l'Església i dels senyors sempre arruïnats enfront de prestamistes i homes que, aparentment sense el treball «normal», arriben sovint a tenir grans riqueses i a viure millor que els senyors. D'aquí que se'ls relacioni amb les heretgies i hom els vegi com a gent perillosa, capaç de tota mena de màgies i fins d'enverinaments.

El negociant estranger, insegur en terra forana, amenaçat del segrestament dels seus béns s'avé sovint a composicions amb la poderosa Església, sia en forma de pactes, sia en forma de donacions, arribant a una aliança tàcita per mútua conveniència i que, a poc a poc, farà desaparèixer de l'imaginari col·lectiu el mite del lombard malvat.

L'autor, en una demostració de treball a fons en la documentació, ens ofereix un panorama precís i detallat dels costums i dels prejudicis de l'època, amb una àmplia documentació de la vida quotidiana medieval i de com els negocis es movien per mecanismes ben diferents dels que estem habituats a pensar.

M. Crusafont

SANAHUJA ANGUERA, Xavier; ROMA VALDÉS, Antonio. «SANTA ORSA/A DE-PICTVIA COM. Imitaciones de moneda castellana por los condes de Valence y Die en el siglo XV». *Numisma* 252, Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos y Museo Casa de la Moneda, 2007), p. 261-274.

Els autors analitzen una singular sèrie monetària que, tot i tenir l'aparença de les monedes castellanques, porta unes llegendes singulars que havien donat peu a tota mena d'interpretacions.

Val a dir que ja Caron, al final del s. XIX, havia situat aquestes emissions al Midi francès, però després Mateu y Llopis assajà de donar sentit a les llegendes i les donà a Sancho IV. El mal camí estava iniciat i per això no és estrany que, darrerament, Yáñez, Yáñez y Agud estudiessin detingudament la sèrie i l'atribuïssin ni més ni menys que a Don Juan Manuel.

Els autors tornen les coses al seu lloc: aquestes amonedacions corresponen a emissions de Valence i Die que no tenien la missió de circular en el seu territori, sinó d'ésser introduïdes a Castella, ateses les seves similituds de tipus i amb

l'objectiu d'extreure, per mitjà de numerari de baixa llei, or i plata del regne castellà.

Més endavant aquests costums fraudulents s'estengueren a altres territoris propers.

M. Crusafont

MODERN i CONTEMPORANI

AYMERICH I BERNAL, Isidre. *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Cervera, 2008.

L'estudi detallat i per comarques d'una temàtica estudiada només de manera general sempre pot aportar novetats, tant documentals com materials.

L'autor ha traçat una panoràmica del paper moneda municipal de la Segarra, però després s'ha introduït en un territori gairebé verge: les emissions d'institucions i fins de comerços o particulars, ben sovint amb atribucions concretes, ubicacions certes i dades complementàries.

A la introducció, Llobet i Portella assenyalen l'interès de fer aquests reculls a fi i efecte que no es perdi definitivament un testimoni monetari que forma també part de la història col·lectiva.

Aymerich segueix l'anàlisi població per població i va desgranant tot allò que ha pogut recollir, sigui en llibres, en col·leccions o en recull de dades en treball de camp.

En resulta un aplec exhaustiu que enriqueix el nostre coneixement sobre les emissions monetàries de la Guerra Civil.

M. Crusafont

BES, Louis. «Histoire de la monnaie locale Catalane». *La Pallofe*, 47, Butlletí de l'Association Numismatique du Roussillon, 2008, p. 7-18.

Després de fer un documentat resum sobre tot allò que avui se sap sobre les pallofes, el seu nom, ús i significació, l'autor traça una panoràmica de les pellofes rosselloneses, les seves atribucions, simbologia i significació, tot assenyalant les ubicacions que estan ben acreditades i les que es basen només en elements febles. Afegeix il·lustració de tipus molt rars i finalment presenta un conjunt de peces noves, algunes d'elles de plom, que podrien correspondre a comunitats eclesiàstiques de l'àmbit rossellonès, tot fent hipòtesis sobre la seves possibles atribucions.

Interessant treball que permet fer una panoràmica sobre aquesta variada sèrie

monetària a l'àmbit rossellonès i que fa avançar alguns aspectes obscurs, a més de tornar a posar sota l'òptica de la discussió i de l'estudi un conjunt de peces generalment considerat com a menor, però que no resulta pas ésser menys ric d'informacions històriques.

M. Crusafont

PUBLICACIONS
DE LA
SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS
NUMISMÀTICS

(pròpies o editades en conveni amb altres entitats)

Anuari Acta Numismàtica

Acta I, II i III (1971, 1972, 1973)	Exhaurides
Acta IV a 11 (1974 a 1981)	Pocs exemplars
Acta 12 a 39 (entre 1982 i 2009)	40 €

Col·lecció Complements d'Acta Numismàtica

1. <i>III Simposi Numismàtic de Barcelona</i> . 1986	40 €
2. VILLARONGA, L. <i>Monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC</i> . 1997	40 €
3. VILLARONGA, L. <i>Les dracmes ibèriques i llurs divisors</i> . 1998	40 €
4. CRUSAFONT, M. <i>Pesals monetaris de la Corona catalano aragonesa</i> . 1999	40 €
5. VILLARONGA, L. <i>Les monedes de plata d'Emporion, Rhode i les seves imitacions</i> . 2000	40 €
6. LLORENS, M. M.; AQUILUÉ, X. <i>Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries</i> . 2001	40 €
7. VILLARONGA, L. <i>Les dracmes emporitanes de principi del segle II aC</i> . 2002	40 €
8. VILLARONGA, L. <i>La plata emporitana. De la segona guerra púnica, final del segle III aC</i> . 2003	40 €
9. RIPOLL, Maria Eugènia. <i>La seca o casa de moneda de Barcelona</i> . 2008	40 €
10. CARRADICE, Ian; SANAHUJA, Xavier; BENAGES, Jaume, <i>Les monedes de Vespasià de la Tarragona</i> . 2010	40 €

Col·lecció Història Monetària Catalana

1a. VILLARONGA, L. <i>Numismàtica antiga de la península Ibèrica</i> . 2004	80 €
1b. — <i>Els amonedaments visigots i musulmans</i> (en preparació)	
2. BALAGUER, A. M. <i>Història de la moneda dels comtats catalans</i> . 1999	80 €
3. — <i>Història de la moneda de la Corona catalanoaragonesa medieval</i> (en preparació)	
4. CRUSAFONT, M. <i>La moneda catalana local</i> . 1990	80 €
5. CRUSAFONT, M. <i>Història de la moneda de la Guerra dels Segadors</i> . 2001	80 €
6. — <i>La moneda catalana des dels Àustria fins el 1936</i> (en preparació)	
7a. TURRÓ A. <i>Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936-1939). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya</i> . 2007	130 €
7b. — <i>Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936-1939). II: La Franja i València</i> (en preparació)	
8. CRUSAFONT, M. <i>Medalles commemoratives dels Països Catalans</i> . 2006	100 €
9. CRUSAFONT, M. <i>Catàleg general de la moneda catalana</i> . 2009 ...	100 €

Col·lecció Medallistes catalans

1. MARÍN, I. <i>L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau</i> . 2005	30 €
---	------

Col·lecció Tria de reedicions

<i>Obra numismàtica esparsa i inèdita de J. Botet i Sisó.</i>	
Ed. i capítols introductoris de M. Crusafont. 1997	60 €
VILLARONGA, L. <i>Obra numismàtica esparsa. I-Tresors.</i> 2008	60 €

Publicacions singulars

<i>I Simposi Numismàtic de Barcelona. I.</i> 1979.	30 €
<i>I Simposi Numismàtic de Barcelona. II.</i> 1979.	30 €
<i>II Simposi Numismàtic de Barcelona.</i> 1980.	30 €
BALAGUER, A. M.; CRUSAFONT, M. <i>Orrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals</i> (junt amb memòria d'excavació). Encàrrec de la Generalitat de Catalunya a la SCEN. 1983.	Exhaurit
DATZIRA, S. <i>La moneda a la Catalunya central.</i> 1991.	Exhaurit
VILLARONGA, L. <i>Tresors monetaris de la península Ibèrica anteriors a August. Repertori i anàlisi.</i> 1993.	20 €
BALAGUER, A. M. <i>Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania.</i> 1993	25 €
BENAGES, J. <i>Les monedes de Tarragona.</i> 1994.	60 €
CRUSAFONT, M.; COMAS, R. <i>El florí d'or català. Catalunya, València, Mallorca.</i> 1996.	25 €
LLORENS, M. M.; RIPOLLÈS, P. P. <i>Les encunyacions ibèriques de Lauro.</i> 1998.	20 €
SANAHUJA, X. <i>La seca del Principat de Catalunya (1809-1814).</i> 2003 .	25 €
SANAHUJA, X. <i>La moneda municipal a Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII).</i> 2005.	20 €
BOADA, J. <i>Les monedes de 30 sous mallorquins del 1821.</i> 2007.	20 €
BENAGES, J. <i>Corpus de les monedes de Tarragona.</i> 2007	150 €

Fons cedits

VILLARONGA, L. <i>La moneda de Barcelona.</i> 1976.	15 €
GOIG, E. <i>La moneda catalana de la Guerra de la Independència (1808-1814).</i> Segona edició. 1977.	20 €
VILLARONGA, L. <i>Numismática antigua de Hispania.</i> 1979.	50 €
VILLARONGA, L. <i>Les monedes ibèriques de Tàrraco.</i> 1983.	30 €
CRUSAFONT, M. <i>Barcelona i la moneda catalana.</i> 1989.	20 €
CRUSAFONT, M. <i>Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics.</i> 1996.	30 €
PLANELLS, A. <i>Ibiza y Formentera, ayer y hoy.</i> 1984.	Gratuït
PLANELLS, A. <i>La moneda antigua de Ibiza.</i> 1980.	Gratuït

Totes aquestes obres són disponibles a l'Institut d'Estudis Catalans, amb un 30% de descompte per als socis de la SCEN. Dirigiu-vos a Distribució Editorial, at. Sr. Manuel Pascual, Carme, 47, 08001 Barcelona, telef.: 932701636, e-mail: publicacions@iec.cat

